ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

10

TOMUL 41 1988

OCTOMBRIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ROMPRESFILATELIA, Departamentul Export-Import, presă P.O. Box 12–201. Telex 10376 prsfi r — Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64–66.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71 247 — Bucureşti, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 41, NR. 10
octombrie 1988

SUMAR

„Revista de istorie", tom 41, nr. 10, p. 941—1040, 1988

REVISTA DE ISTORIE

TOME 41, N° 10
octobre 1988

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA ROUMANIE

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

DOCUMENTAIRE

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

„Revista de istorie", tom 41, nr. 10, p. 941–1040, 1988

MĂRTURII DE EPOCĂ PRIVIND SOLIDARITATEA ROMÂNILOR ÎN MIŞCAREA DE UNITATE NAŢIONALĂ

GHEORGHE DUMITRAŞCU, STOICA LASCU

Legăturile perene, multiseculare, între românii din toate ţinuturile spaţiului de etnogeneză carpato-danubiano-pontic, nevoiţi a trăi vreme îndelungată în mai multe provincii separate, sub dominaţia unor puternice imperii vecine, sînt peremptoriu evidenţiate nu numai de documente dintre cele mai diverse, dar de însăşi unitatea românească nealterată în evul mediu şi în perioada modernă — ceea ce i-a îngăduit naţiunii noastre putinţa înfăptuirii unităţii statale prin actele din 1859, 1878 şi 1918.

Două dintre provinciile româneşti ce s-au constituit în aceeaşi vatră de formare a poporului nostru sînt *Transilvania* şi *Dobrogea*.

Împărtăşind acelaşi destin istoric, găsindu-şi pentru o clipă împlinite eforturile şi aspiraţiile de unitate sub Mircea Voievod şi Mihai Viteazul, ele prezintă, deopotrivă, şi alte semnificative similitudini — ceea ce le explică, în fapt, apropierea şi colaborarea dintre românii transilvăneni şi transdunăreni. Deşi despărţiţi geograficeşte de munţi, de o largă cîmpie şi de un fluviu, situaţi la două dintre extremităţile spaţiului geografic românesc, ei se vor găsi în strînse şi multiple relaţii şi se vor afla alături în toate marile momente ale istoriei moderne a ţării. În ultimii ani au văzut lumina tiparului tot mai multe lucrări, în revistele istorice de specialitate, în alte publicaţii de cultură, sau de sine stătătoare, subsumate reliefării unor aspecte ale legăturilor dintre Transilvania şi Dobrogea; aproape toate se concentrează, însă, asupra evidenţierii rolului mocanilor ardeleni la propăşirea modernă a regiunii dintre Dunăre şi Mare — aspect esenţial, dar nu singular referitor la problematica amintitelor legături [1]. Pe de altă parte, în lucrările mari, de sinteză, semnate de prestigioşi reprezentanţi ai istoriografiei noastre contemporane — ce au văzut lumina tiparului în ultimii şase — şapte ani —, cu foarte puţine excepţii [2], nu se regăseşte, în chiar numai cîteva rînduri, importanţa legăturilor dintre cele două provincii istorice româneşti; de asemenea, nu este relevată deloc susţinuta solidaritate a dobrogenilor cu lupta românilor transilvăneni pentru înfăptuirea idealului unităţii naţionale — deşi materiale istoriografice pe această temă există [3]; nu este, de aceea, întîmplător, că nici în manualele şcolare nu şi-au găsit, pînă acum, locul inserarea măcar a cîtorva manifestări de sprijin ale dobrogenilor faţă de împlinirea dezideratului naţional al unităţii statale depline [4].

„Revista de istorie", tom 41, nr. 10, p. 943—959, 1988

În rîndurile de faţă — restrînse din înţelese necesităţi redacţionale de spaţiu — vom încerca să reluăm problematica legăturilor multiple dintre Transilvania şi Dobrogea, oprindu-se atenţia şi concentrîndu-ne investigaţia doar asupra *a două momente* din istoria atît de bogată a acestor relaţii — modul în care este *receptată în Transilvania revenirea Dobrogei la ţara-mamă*, în noiembrie 1878, şi *solidaritatea dobrogenilor cu lupta naţională a românilor transilvăneni* în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea; nu în ultimul rînd, aceste pagini se pot constitui şi ca *o modestă contribuţie la istoria presei din cele două provincii* — la relaţiile presei transilvănene cu cea din restul României şi la începuturile editării presei dobrogene [5]; de menţionat, în sfîrşit, că în mod deliberat ne-am focalizat documentarea — pentru studiul de faţă — doar asupra presei, în credinţa de a folosi acest important izvor documentar cît mai detaliat (în limitele, desigur, ale spaţiului acestui articol), asumîndu-ne riscul sacrificării unui cuantum de idei în favoarea inserării a cît mai multe informaţii.

Precizăm, încă de la început că lecturarea presei româneşti din Transilvania, în răstimpul 1877—1878, creează o imagine de ansamblu fidelă realităţilor româneşti, circumscrise întregii ţări şi, în particular, Dobrogei. Reiterarea istoriei acestei străvechi provincii româneşti, evidenţierea realităţilor sociale, economice, etnice, culturale — este făcută numai prin prisma justificării şi argumentării necesităţii ineluctibile a revenirii ei la ţara-mamă.

Publicaţia sibiană „Albina Carpaţilor" îşi informează, în 1877, cititorii asupra realităţilor din sudul Dunării, prin intermediul notelor de călătorie semnate de Al. Lapedat; ajungînd la Silistra, el scrie despre acest vechi oraş dunărean: „Cea dintîi cafenea de lîngă port purta o firmă în limba romînă. Şi nici nu vă miraţi de aceasta — atrage el atenţia conaţionalilor săi, mai puţin familiarizaţi cu adevărata situaţie etnică din stînga Dunării. Elementul românesc în Silistra e foarte bine reprezentat. Există deja o şcoală română destul de considerabilă. Mai apoi era vorba ca românii să zidească şi o biserică spre a se separa cu totul de bulgari. În port (este) multă mişcare între pescari şi hamali" [6]; acelaşi autor întreprinde un util excurs istoric asupra vechimei populaţiei româneşti la Dunărea de Jos, evidenţiind filiera geto—daci—romani străromâni—români pe ambele maluri ale fluviului, menţionînd faptul că elementul grecesc şi bizantin implementat în acest spaţiu nu a putut altera fizionomia românească autohtonă şi precizînd că Mircea cel Mare a cuprins în teritoriul Ţării Româneşti şi această parte a pămîntului strămoşesc dintre Dunăre şi Mare. În acest clar context istoric, concluzia gazetei din Sibiu apare logică şi fără de tăgadă: „politica şi diplomaţia nu vor izbuti niciodată să dea lucrurilor o altă faţă şi un alt sens" — cu alte cuvinte Dunărea de Jos este şi va rămîne românească pe ambele maluri [7].

În ajunul războiului de independenţă, aşadar, şi a revenirii Dobrogei la România cititorii presei transilvănene erau familiarizaţi tot mai mult cu istoria acestei regiuni. „Poporaţiunea română a Dobrogei este cea mai numeroasă, în comparaţiune cu fiecare din celelalte elemente

de acolo: tătari, bulgari, circasieni, zaporojeni, greci. Sub raport etnografic, prin urmare, Dobrogea aparţine, fără contestaţiune, naţionalităţii române. De la 1370 pînă după 1406 Dobrogea împreună cu Silistra formau o parte integrantă din posesiunile lui Mircea cel Mare şi a predecesorilor săi, chiar după ce Bulgaria întreagă căzuse deja demult sub jugul otoman. Turcii au cucerit Dobrogea de la români, nu de la altcineva — concluzionează revista românească editată la Budapesta (iar din 1880 la Oradea), „Familia", reluînd un text din ziarul bucureştean „Românul" — de unde urmează că, la caz de lichidaţiune — tot românilor şi numai românilor, trebuie să se înapoiască" [8].

În acelaşi sens, ample ştiri sînt consemnate şi în paginile altui periodic de la Sibiu, respectiv „Observatoriulu". Sub titlul *Rezumatulu istoricu despre cestiunea orientale pe doi ani* este încorporată o mare cantitate de informaţii sintetice asupra „cestiunii" în cauză; ziarul este de părere (războiul era încă în toi) că Dunărea şi gurile sale trebuie lăsate în grija statului român, „cum că de libertatea Dunării, prin urmare şi de a Basarabiei şi a Deltei şi chiar de a Dobrogei va îngriji numai România că dară mai îndeaproape şi mai esenţial (este) interesată" [9]; cîteva luni mai tîrziu, sub titlul *Charta etnografică despre Turcia europeană*, ziarul combate pseudoveridicitatea unei hărţi „care se tipăreşte acum", „foarte măgulitoare pentru bulgari", de către o persoană care afirmă că în „Bulgaria dunăreană nu există picior de român", remarcînd că aceasta, pe nume Gyorkovitz, „nici nu a pus piciorul acolo, nici n-a citit nimic în viaţa lui de aşa ceva şi nici limba română n-o cunoaşte" [10]. În susţinerea argumentată, motivată istoriceşte, a drepturilor României asupra regiunii sale transdunărene, publicaţia sibiană reproduce un raport al Divanului Ad-hoc al Moldovei, din 1857, în cuprinsul căruia este explicitată apartenenţa Dobrogei şi a Gurilor Dunării la Principatele Române[11]. Mai tîrziu, în ianuarie 1879, după marcarea evenimentelor ce au punctat revenirea Dobrogei la ţară, în noiembrie 1878, gazeta românească din Sibiu apreciază că toate întrebările şi chestiunile ce s-au ridicat în legătură cu aceasta se constituie, în cele din urmă, într-un „lucru bun, în conservarea şi dezvoltarea patriotismului"; dacă pînă în acel moment, consideră ziarul (exagerînd, de bună seamă, tocmai pentru a evidenţia importanţa reunirii cu ţara — mamă a românilor dobrogeni), „Literatura şi ziariştii s-au referit numai din cînd în cînd la românii din afara graniţelor ţării, spunînd că sînt atîtea milioane sau atîtea sute de mii (...), azi te întreabă ce-i cu cei din Serbia sau cu macedonenii" [12].

Tabloul cel mai fidel al Dobrogei în preajma războiului de independenţă le datorăm însă lui Nifon Bălăşescu — fostul revoluţionar transilvănean de la 1848—1849, organizator al şcolilor româneşti din Dobrogea prin 1871 [13]. „Noi românii de dincoace de Dunăre, din Dacia lui Traian, am dat uitării de multe sute de ani pe fraţii noştri de dincolo de Dunăre sau Dacia lui Aurelian, care sînt răspîndiţi pînă astăzi în număr de 3 milioane prin provinciile Dobrogei şi Bulgariei, Serbia, mijlocul Turciei europene, în provinciile Macedonia, Thesalia, Epir, Tracia, Albania, Grecia liberă şi Insula Egee" [14]. Însemnările lui N. Bălăşescu — inserate în „România liberă", „Biserica şi Şcoala", (Arad), „Telegraphul", „Cărţile săteanului român" (Cluj—Gherla), poate şi în „Federaţiunea" din Pesta — sînt citabile aproape în întregime, dar acum ne

vom rezuma doar la fragmentul de mai jos: „Românii din Dobrogea locuiesc 72 de comune, mari și bine populate, de 100, 300 pînă la 600 familii una, altele numai cu prea puțini bulgari, cele mai multe numai cu români. Suma tuturor românilor din Dobrogea urcă la numărul de 8.000 familii cu minimum 60.000 suflete. Din acești români din Dobrogea, *o mare parte acolo sunt născuți și crescuți, acolo s-au pomenitu din vechime, neam de neamul lor* (subl. n.), dinainte de emigrațiunea Bulgarilor în aceste părți. Alții sunt veniți acolo mai în urmă, din toată românimea din Dacia lui Traian, din România, din Moldova, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Temișana, Ungaria și Maramureș, ba chiar și din Macedonia. Aceștia din urmă găsind mulți frați de-ai lor, ca și dînșii de acelaşi sînge, de aceeași limbă, de aceeași religiune, de aceleași datini strămoșești; apoi mai găsiră și niște cîmpii, dealuri și văi, păduri, toate libere de locuit, cine le va vrea și cui unde-i va plăcea, fără condițiuni grele din partea propietarilor, după cum erau ei necăjiți din partea acestora pînă a nu veni aici... căci cîmpurile întregii Turcii, prin urmare și ale Dobrogei, nefiind pînă acum propietatea statului fiindcă toată întinderea Imperiului Otoman e o moșie mare al cărui propietar e sultanul. Acolo, dacă un stăpîn de vite, la Sfîntu Gheorghe plătea vameșului trecerea vitelor putea sta cu ele un an de zile unde și cît vrea, fără a-l supăra cineva un an de zile (...). Și în cele administrative și judecătorești, în religie, deplină libertate. Această libertate face pe români să se așeze formînd sate și orașe"[15].

Referindu-se la ocupațiile românilor dobrogeni, același important martor ocular relatează că „între românii din Dobrogea sînt mulți și negustori de tot felul, speculanți de grîu, de vinuri și de rachiuri; alții pescari, avînd unii 80, 90, 100 de servitori pe care prin ghiolurile (...) fac mai ales la Tulcea comerț de pește. Prin orașe și prin sate, dintre români sînt mulți și meseriași de tot felul, mulți sînt plugari, cultivă și viile, făcînd bucate: grîu, porumb, orz, ovăz"; deci, conchide N. Bălășescu, „pămînt bun, climă sănătoasă, cei ce spun altfel, mint"[16]. Fără a mai detalia, în continuare, relatarea perieghezei acestuia — ținînd seama că ea a fost făcută de Cornelia și Gheorghe Mihalcea și Vasile Maciu, cum am menționat deja — se poate afirma că notele de călătorie ale lui Nifon Bălășescu, publicate, în 1877—1878, de către periodice transilvănene și din București, se constituie într-un izvor documentar de prim ordin, ele contribuind, la vremea respectivă, la clarificarea problematicii Dobrogei în rîndurile românilor din Transilvania.

Amplu este oglindită în presa românească din Transilvania momentul revenirii Dobrogei la țara-mamă, a intrării autorităților civile și militare în străvechea provincie a lui Burebista și a lui Mircea cel Mare; în ceea ce privește informațiile privind operațiunile militare din regiune — ținînd seama de dimensiunile reduse ale acestora —, ele sînt puține; astfel în „Albina Carpaților" este inserat desenul avînd legenda *Exploziunea monitorului turcesc Seifi în noaptea de 13 spre 14 mai 1877 la Măcin. Înfricoșătoarele scene ce s-au produs în rezbelul de față prin aplicarea torpilelor pe Dunăre*[17]; același desen îl reproduce și „Familia", alături de un articol ce se referă la atacul nocturn cu torpile „aruncate sub monitor de către o mică expedițiune de ofițeri și soldați ruși cu maiorul român Murgescu"[18].

Cele mai multe dintre ştirile inserate au drept sursă presa din Bucureşti („România liberă", „Războiul", „Pressa", „Românul", „Timpul" — în coloanele acestuia M. Eminescu a scris adevărate dizertaţii istorice şi politico-economice asupra Dobrogei, a trecutului, a prezentului şi a statutului său în cadrul statului român [19] şi din Galaţi („Vocea Covurluiului") alături de aceasta, drept sursă este folosită şi presa din capitalele europene — ştirile respective fiind însoţite, de cele mai multe ori, de comentarii proprii (se pare că unele ştiri au sosit direct de la faţa locului, avînd un caracter privat, ele fiind transmise dacă nu prin corespondenţi speciali, oricum prin oameni de încredere ai redacţiilor).

Se dau numeroase informaţii privind intrarea unităţilor armatei române în Dobrogea, a cărei capitală se presupune că va fi Babadag [20], în timp ce „Amiculu familiei", de la Cluj—Gherla, îşi informează cititorii, la începutul lui noiembrie 1878, că „dobrogenii au invitat mai adeseori pe guvernul român ca să se grăbească a-i lua sub stăpînirea şi scutinţa sa" [21]. Aceeaşi publicaţie aduce la cunoştinţa cititorilor săi telegrama semnată de 600 locuitori ai Tulcei către Domnitorul Carol I, prin care se salută intrarea trupelor şi administraţiei româneşti în Dobrogea: „Prea înălţate Doamne, drapelul oşteanului român încununat de flori fîlfîie mîndru între noi. L-am salutat cu iubire şi devotament şi inimile noastre tresaltă în lacrimi de bucurie că-n el vedem simbolul civilisaţiuniei pe care Alteţa Ta Regală, Marele Căpitan al vitezei oşti române îl sameni în noua provincie regală. De astăzi înainte începe o viaţă nouă pentru noi" [22].

Amplu este prezentată în paginile presei transilvănene, mai ales în cele ale „Gazetei Transilvaniei", momentul noiembrie 1878, al intrării trupelor şi administraţiei civile în Dobrogea [23]. Prefaţînd acest eveniment, îndelungat aşteptat, respectabila publicaţie românească de la Braşov, inserează un semnificativ articol de fond: „Luarea în posesiune a Dobrogei şi a gurilor Dunării de către români este un fapt de cea mai mare importanţă nu numai pentru România, ci şi pentru întreg Orientul european. De la fericita dezlegare a problemei grandioase ce au luat-o asupră-şi românii cu ocuparea Dobrogei, depinde nu numai viitorul şi bunăstarea statului român, dar chiar şi pacea şi libertatea Orientului. Este în interesul bine înţeles al tuturor popoarelor de pe peninsula Balcanilor, ca România să devină prin noua posiţiune ce-o ocupă la litoralul Mării Negre şi la gurile Dunării un adevărat scut al libertăţii şi al civilizaţiunii în Orient. Românii, elementul cel mai puternic şi cel mai înaintat între popoarele creştine ale Orientului european trebuie să reiasă învingători din toate greutăţile ce li se contrapun, dacă este ca Orientul să nu devină prada lăcomiei celor mai puternici" [24]. În numerele următoare sînt publicate *Proclamaţia Domnitorului către locuitorii Dobrogei* şi *Înaltul ordin* către armată, ambele emise la Brăila, la 14 noiembrie, precum şi nota diplomatică trimisă de M. Kogălniceanu baronului Stuart, „rezidentul Rusiei" la Bucureşti, care răspunde, la 13 noiembrie, în legătură cu prezenţa armatei ruse, că „a telefonat lui Bieloţerkovici, guvernatorul Tulcei, de a proceda imediat la remiterea Dobrogei în mîinile autorităţilor princiare însărcinate cu luarea în posesiune a acestui teritoriu" [25].

Publicaţiile româneşti din Transilvania notează pe larg pregătirile pe care dobrogenii le fac, la Constanţa şi Tulcea pentru primirea sărbătorească a autorităţilor române — despre ridicarea a şase arcuri de triumf în Tulcea, împodobite cu tricolorul naţional şi ale căror inscripţii redau atmosfera emoţională în care erau aşteptaţi solii fraţilor din stînga Dunării : *Onoare patriei*, *Bine aţi venit fraţi români* !, *Trăiască armata română*, *Griviţa*, *Plevna*, *Rahova*, *Smîrdan*, *Trăiască populaţiunea Dobrogei* !, ş.a.[26]. Sînt inserate, *in extenso*, cuvîntările care se ţin, este detaliat programul manifestărilor de la 14 noiembrie, cînd, alături de unităţi militare, „Carol se suie pe vaporul „Ştefan cel Mare" şi a trecut (de la Brăila — n.n.) dincolo la Ghecet, unde în persoană a luat în posesiune Dobrogea. Încă de dimineaţă — precizează „Gazeta Transilvaniei" —, steagul românesc fîlfîia pe malul drept al Dunării, unde un numeros public de musulmani, bulgari şi români dobrogeni aşteptau cu nerăbdare trecerea trupelor" [27] ; „Amiculu familiei", mai aduce, în plus, ştirea că la Ghecet, Domnitorul a fost întîmpinat cu pîine şi sare, a primit un pumn de pămînt dobrogean care, prin generalul C. Davilla, este depus la „mausolul ţării din Bucureşti, în amintirea acestui măreţ moment" [28].

Alte informaţii se referă la solemnităţile ce au avut loc la Tulcea, la 23 noiembrie, cînd s-a definitivat predarea Dobrogei în mîinile autorităţilor române — din partea administraţiei temporare ruse ; actul s-a săvîrşit la Tulcea cu mare pompă, iar momentul arborării drapelului naţional românesc pe Palatul Administrativ a fost salutat cu salve de tun şi prin „aclamaţiunile entuziaste ale poporaţiunii" ; primul delegat român, N. Catargi, şi prefectul numit la Tulcea, G. M. Ghica, primesc din mîna guvernatorului rus, în mod oficial, posesiunea Dobrogei [29]. După citirea proclamaţiei domneşti către populaţia dobrogeană, institutorul C. Adrian ţine un patriotic şi înflăcărat discurs, pe care presa transilvăneană îl publică în întregime : „Bine aţi venit fraţilor români. Este de mult de cînd cu nerăbdare vă aşteptăm ca pe îngerii cerului, ca executorii sfintei şi sublimei misiuni a providenţei divine către noi. Noi cu lacrimi de bucurie vă salutăm ca pe salvatorii noştri şi binecuvîntăm cerul ce vă aduce. Poftiţi, dar cu drag între noi, porţile cetăţii sunt deschise şi lumea toată vă aşteaptă cu iubire spre a lua prin noi ceea ce dumnezeu cere de la dînşii : lumină şi libertate pe calea dreptăţii şi adevărului şi binelui. Fiţi bine veniţi între noi şi dumnezeu să binecuvînteze lucrurile voastre. Trăiască România liberă şi independentă ! Trăiască victorioşii ei ostaşi !" [30]. Ştiri asemănătoare sînt transmise şi de la Ostrov, Babadag, Cernavodă şi Constanţa ; la „Chiustengea" instaurarea administraţiei româneşti se face într-o atmosferă de mare sărbătoare : „entuziasmul era foarte mare, bucuria se vedea pe toate feţele. Tot oraşul era în picioare, stindarde tricolore, ghirlande de flori şi diferite ornamente împodobeau casele" ; în discursul său, prefectul numit, Remus Opreanu [31], conchide că „ziua de astăzi va rămîne în cartea istoriei ca o zi de fericire pentru această nouă Românie" [32].

Pe lîngă aceste informaţii ce detaliau atmosfera sărbătorească a revenirii unei vechi provincii româneşti la ţara — mamă — ce urmăreau, credem, şi susţinerea moralului românilor transilvăneni, prin întărirea credinţei că şi ei se vor uni cu fraţii din România liberă şi independentă, căci „Popoarele din Europa se ţine de acest principiu", al

naţionalităţilor şi majorităţii naţionale, cum nota ,,Observatoriulu'' [33] — articolele din presa transilvăneană pătrund şi în fondul problemelor legate de delimitarea graniţei [34], de neînţelegerile de la frontieră şi abuzurile bulgarilor [35], de piedicile pe care autorităţile ruseşti încercau a le pune românilor, pentru a întîrzia primirea autorităţilor şi a armatei [36].

De asemenea, în răstimpul noiembrie 1878 — ianuarie 1879, paralel cu continuarea relatărilor privind momentul intrării administraţiei româneşti în Dobrogea, se inserează şi multe materiale pe marginea preocupărilor, a intenţiilor şi proiectelor guvernului român faţă de refacerea provinciei transdunărene, a politicii economice şi naţionale adecvate realităţilor de aici. Exemplificăm aceste materiale doar printr-un articol din ,,Observatoriulu'', în care, pe lîngă evidenţierea vechimii şi vitalităţii populaţiei româneşti autohtone, a toleranţei confesionale pe care autorităţile româneşti erau hotărîţi să o aplice faţă de elementele alogene — sînt relevate şi cîteva sugestii privind modalităţi de propăşire a Dobrogei : ,,Nu este adevărat că Turcia ar avea maioritatea relativă. Mahomedanii luaţi la un loc o au, turcii nu. Toate aceste poporaţiuni vorbesc limbi diverse, cele mai multe dintre ele n-au locuinţe stabile, ci se mută dintr-o regiune în alta. Iar a vorbi aici de o civilizaţie cum o înţelege Europa lumii ţi-ai bate joc de cele 82 de comune româneşti ce se află situate mai mult pe malul drept al Dunării începînd de la Silistra pînă la Tulcea şi Mare. În Dobrogea nu poate fi vorba despre o desnaţionalizare cît mai vîrtos de simpla naţionalitate, ca adică să aşezi dacă ai de unde colonişti români curaţi pe întinsele şesuri şi coline ale Dobrogei pînă la Mare şi pînă la Baba(dag), să-i faci propietari de drept pe teritoriul statului pe care îl vei împărţi între dînşii. Cea mai mare parte a suprafeţei e propietatea statului, a sultanului, şi deci statul român îl va moşteni şi va face ce vrea cu el — or să-l vînd pe vecie ori să-l arendeze ca în Anglia pe 50—70 de ani. Duci acolo două—trei mii de români. Dobrogea care n-are naţionalitate pronunţată şi nici literatură naţională va fi naţionalizată româneşte fără a neîndreptăţi pe cineva. Dacă toţi aceştia chiar şi românii n-au mai nicăieri şcoală [37] dacă guvernul va da loc bisericilor şi şcolilor, şi dacă literatura română va străbate mai repede decît cea turcă sau bulgară, aceasta e o competiţie culturală. Turcii au stat cinci sute de ani, cine e de vină că Dobrogea e cum e. Comisia guberniului care au cercetat vara trecută Dobrogea în toate direcţiile a dat peste mai multe urme de ruine şi monumente rămase ca prin minune din timpul dominaţiei anticilor romani şi altele de cînd Genova şi Veneţia aveau emporiile lor la Marea Neagră. Naţiunea română n-are a se desnaţionaliza. Cine se aşează *la noi* — (subl. n.) învaţă limba noastră fără cea mai mică silă că e uşoară sau că interesele lor materiale îi fac s-o înveţe. O mie trei sute de prisonieri au început să vorbească'' [37a].

Revenirea străvechiului colţ de ţară românească, Dobrogea — după peste patru veacuri şi jumătate de dominaţie otomană [38] —, în graniţele naturale ale patriei—mamă, în noiembrie 1878, a constituit o a doua etapă importantă — după Unirea din 1859 — în realizarea secularului şi îndreptăţitului deziderat al unităţii statale a tuturor românilor. Puternic revitalizată prin aportul fraţilor de sînge din vechea Românie, din Ardeal, nordul Deltei Dunării (mai ales, învăţători şi funcţionari)

și sudul Dunării (aromânii) — conștiința românilor din Dobrogea s-a menținut permanent la cota patriotismului ardent, a idealurilor corolare ale unității naționale românești.

În acest context, manifestările de solidaritate [38a] ale dobrogenilor cu lupta și jertfele românilor din provinciile asuprite se circumscriu firesc, neobosit și fără întrerupere, pe făgașul ce canaliza preocupările suflării românești de pretutindeni. Practic, nu a existat publicație constănțeană și, în mai mică măsură, tulceană, care să nu fi reflectat în coloanele sale lupta fraților ardeleni pentru unitate națională; vom exemplifica această preocupare doar pentru perioada 1892—1899, semnalînd și citînd cît mai multe materiale în credința că ele pot evidenția, la dimensiuni reale, integrarea Dobrogei în complexul general-național al luptei pentru unitatea națională românească.

Dacă pînă la 1890, în general, știrile privind situația românilor transilvăneni sînt sporadice în presa dobrogeană [38b] — de altfel, nici publicațiile locale nu vor fi multe în primii 12—13 ani de după 1878 [38c] —, în ultimul deceniu al secolului referirile la idealul unității naționale se diversifică tot mai mult, pe măsura amplificării luptei românilor transilvăneni, a înmulțirii manifestărilor de solidaritate și în cele două județe românești transdunărene. În anii '90, principalele publicații dobrogene ce vor reflecta în paginile lor idealul unității naționale vor fi gazetele „Constanța" (a apărut între 1891—1903 și în 1914), „Gazeta Dobrogei" (1888—1894) și „Santinela Dobrogei" (1894—1896) — acesta din urmă fuzionînd în februarie 1896 cu cel mai informat și bine scris ziar constănțean de la sfîrșitul secolului trecut, respectiv „Constanța", redactat aproape în întregime de directorul și proprietarul său, agentul silvic Petre Grigorescu.

Înființarea secției constănțene a *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, în vara anului 1892, este pe larg popularizată, iar motivația este clar exprimată: Tot ce are sfînt românul este astăzi în primejdie dincolo de Carpați: limba, legea, familia și cu ele naționalitatea sunt călcate în picioare. Față de această stare de lucruri, noi românii din România liberă și independentă nu ne putem aștepta răstignirea cu brațele încrucișate, nevoile, păsurile și suferințele fraților noștri, oriunde s-ar afla ei, sunt ale noastre în același timp. Aci suntem cu trupul dar gîndurile fiecăruia dintre noi sunt acolo unde se sugrumă existența noastră ca națiune" [38d].

Inaugurarea activității Ligii culturale în județ are loc la 28 iunie 1892 la Medgidia — unde se desfășoară o mare adunare populară (în arealul central dobrogean se stabiliseră mai ales mocanii cu turmele de oi). În emulația patriotică a întrunirii, participanții ascultă cu emoție discursul unuia dintre vorbitori, profesorul I. Măgură, originar și el din Ardeal; el arată că românii transilvăneni au venit cu turmele și avutul lor în Dobrogea „pentru a înfige steagul românismului și al civilisațiunii, (iar) noi ceștia liberi și neîmpiedecați în desvoltarea culturală a neamului, ne-am adus aminte că mormintele strămoșilor noștri de peste munți, astăzi pîngărite, cer ca soarele libertății să răsară și deasupra lor, ne-am adus aminte că strămoșii noștri ne-au păstrat limba cea dulce, simțirea cea caldă a iubirii de nație, datinile și doina cea tristă de care

răsună văile Carpaţilor şi prin care ei şi-au vărsat focul de veacuri"[39]. Şi ceilalţi oratori la această întrunire, desfăşurată sub preşedinţia lui Ion Blebea — cel mai în vîrstă dintre participanţi, ardelean dintr-o familie ce se stabilise în Dobrogea cu mult înainte de 1878 —, protestează împotriva persecuţiilor maghiare în Transilvania, încurajînd şi susţinînd lupta dreaptă a fraţilor din această parte a pămîntului românesc ; acţiunea de solidaritate a dobrogenilor se încadra, astfel, şuvoiului de manifestaţii naţionale din acea vară a anului 1892, cînd „Zeci de mii de oamenii toate straturile sociale, toate părerile politice, tineri de pe băncile şcoli, şi bătrîni gîrbovi, români din Ardeal, din Bucovina, din Macedonia, din Basarabia cu toţii cufundaţi în marea pînză a manifestaţiunilor" [40].

Spaţii ample a acordat presa dobrogeană evidenţierii *mişcării memorandiste* ; sînt publicate documente, informaţii şi comentarii asupra „esenţei cestiunii românilor din Transilvania şi Ungaria", toate exprimînd adeziunea profundă a Dobrogei la cauza fraţilor de peste munţi. Constănţeanca Aurelia Drăgescu [41], asemenea altor patrioţi, le scria în paginile „Constanţei", din iulie 1892, memorandiştilor, dînd glas sentimentelor de solidaritate şi admiraţie pentru lupta lor, de încredere în triumful cauzei lor, de dragoste pentru Transilvania şi locuitorii ei : „Eu sunt olteancă şi iubesc frumoasa dumneavoastră ţară cu căldura şi duioşia neţărmurite pentru că suferiţi pe nedrept, pentru că sunteţi sînge din sîngele nostru, pentru că aţi dat neamului românesc printre alţii pe Şincai, Maior, Lazăr, premergători ai reînvierii noastre naţionale" [42].

În numerele din iunie—septembrie 1892, gazeta menţionată face loc în paginile sale documentelor mişcării memorandiste [43], după ce în iunie publicase *Questiunea Transilvaniei* — respectiv circulara Comitetului executiv al studenţilor universitari, ce chema la „afirmarea conştiinţei ce avem de solidaritatea ce uneşte pe toţi românii" —, precum şi telegrama „pe care valoroşii studenţi universitari au trimis-o la Sigmaringen" regelui Carol I [44]. La rubrica permanentă *De peste munţi*, ziarul „Constanţa" aduce, număr de număr, fapte şi inserează comentarii asupra evenimentelor naţionale din Transilvania, vestejind atitudinea generală a presei maghiare, care, „vorbind de prezenţa în Capitală a d-lui dr. Vasile Lucaci, înjură în modul cel mai trivial pe şefii partidului naţional, căci ar fi sfătuit pe Lucaci să fugă în România şi să ceară regelui Carol să intervie pe lîngă Frantz Iosef pentru graţierea sa. E imposibil — continuă comentariul gazetei constănţene — de relevat calomniile pe care le debitează presa ungurească în contra d-lui Lucaci. Nici o armă, fie ea cît de ordinară, nu le scapă ca să compromită pe eminentul agitator de peste munţi. Acestor calomnii — îşi încredinţează cititorii „Constanţa" — le vor da o desminţire strălucită românii din Braşov şi din Şişeşti care sunt hotărîţi a face mari manifestaţiuni în onoarea lui Lucaciu" [45].

Fiecare nouă etapă a luptei naţionale a românilor ardeleni este adusă la cunoştinţa opiniei publice dobrogene ; sub titlul *Din Transilvania*, acelaşi ziar — des citat pînă acum — publica la 16 septembrie 1892 un lung extras din „Tribuna", precedat de următorul comentariu : „Cine este la curent cu evenimentele ce se desfăşoară peste munţi ştie că în contra *Replicei junimei academice române din Transilvania şi Ungaria* s-a redactat la Cluj un memoriu intitulat *Protestul tinerimei*

române, prin care un profesor universitar român de acolo unguritul Moldován Gergely, plătit de stăpînii săi unguri încearcă în numele „tinerimei române" să desmintă constatările dezastruoase pentru unguri şi efectele penibile ce *Replica* a produs asupra lumii întregi, servindu-se în acest scop de numele a doi tineri dela Universitatea din Cluj".

Numeroase sînt şi informaţiile din presa europeană inserate în „Constanţa" la rubrica permanentă *Presa europeană şi cestiunea română*; respectivele extrase sînt din „Il Citadino", „Corriere del Veneto", „La Gazeta de France", „Le Gaulois", „Le Matin", „La Liberté", „L'Univers", „Le Pays", „Le Soir", „La Libre Parole", „Kölnische Zeitung" („vestitul ziar european"), „National Zeitung", „Kleine Journal", „Estaphette" („scrie în termenii cei mai acizi şi mai simpatici un lung buletin sub titlul *Le congrès roumain*" [46]) ş.a. Ele au rostul vădit de a evidenţia permanent cetăţenilor dobrogeni largul ecou internaţional al luptei românilor transilvăneni pentru drepturi politice, simpatia de care se bucura cauza lor dreaptă în întreaga lume.

În primăvara anului 1893, sub titlul *Din Transilvania. Un apel*, gazeta constănţeană descrie situaţia gravă în care se aflau şcolile româneşti din Ardeal, ameninţate „de pierirea totală prin dreptul de amestec al statului în afacerile şcolilor confesionale, singurele instituţiuni ce au rămas pînă acum nepîngărite de strănepoţii lui Atila", arătîndu-se că „Am primit apeluri sîngerînde de durere şi disperare din districtele Braşovului, Sibiului şi de pe Valea Haţegului, grădina lui Decebal, prin care ne cer nouă, *dobrogenilor* ajutoare". În urma primirii unui apel „iscălit de preoţii şi învăţătorii unui sat de 1.000 familii", ziarul face „cel mai călduros apel la toţi cei ce au durere pentru fraţii noştri, la toţi românii, la toţi transilvănenii, care ştiu de aceste suferinţe, să binevoiască a contribui cu cît vor putea. O listă de subscripţie se află la redacţia ziarului nostru — se precizează —, iar numele donatorilor vor fi publicate prin acest ziar, şi binecuvîntate de acei ce ţin ca să nu li se distrugă neamul"[47]. În august acelaşi an, „Constanţa" — care era, în fapt, un organ de presă oficios al Ligii culturale — inserează un alt apel pentru „formarea fondului de protestare pentru plata amenzilor la care sunt condamnaţi fraţii noştri de peste munţi" — o lună mai tîrziu strîngîndu-se, deja, 170 lei de la un număr de opt patrioţi dobrogeni [48].

Alături de menţionatul ziar, în vara lui 1893, numeroase ştiri despre situaţia românilor din Transilvania sînt consemnate şi de „Gazeta Dobrogei"; coloane întregi sînt rezervate, de pildă, procesului redactorilor „Tribunei" [49] şi Conferinţei de la Sibiu — la care reprezentanţii românilor transilvăneni „declară că alegătorii români din Ungaria şi din Transilvania se identifică cu comitetul central şi aprobă cu desăvîrşire memoriul prezentat în 1892 cancelariei imperiului" [50]. Un alt mijloc eficace de întreţinere a idealului unităţii naţionale — prin intermediul presei — l-a constituit şi publicarea unor materiale de istorie a Transilvaniei, cum sînt, de pildă, extrasele din cunoscuta lucrare a lui G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă* [51], sau ştirile ce consemnează sărbătorirea, la Blaj, a trei decenii de la înfiinţarea ASTREI [52] ş.a.

Ca o dovadă a realei simpatii de care se bucurau fruntaşii românilor ardeleni, în presa constănţeană sînt inserate şi telegramele de solidari-

tate trimise memorandiştilor de către dobrogeni; una dintre ele este expediată chiar de redacţia ziarului „*Constanţa*", la 26 mai 1892, în cuprinsul căreia — după ce se protestează împotriva asupririi naţionale a românilor din Transilvania, care „a umplut de indignare sufletele tuturor românilor" — se afirma: „ne asociem din inimă la manifestaţia de protestare şi ne declarăm solidari cu rezoluţiile ei"[53]. La sfîrşitul anului 1895, sosirea la Bucureşti a fruntaşului memorandist dr. V. Lucaciu, determină trimiterea către acesta a unei alte telegrame, tot de către Petre Grigorescu, de astădată în numele Biroului Secţiei Ligii culturale; „să continuaţi, ca şi pînă acum, apostolatul ardent al patriotismului. Ca şi cei prezenţi la sosire sîntem cu inima şi sufletul, entuziaşti admiratori ai martirului naţionalităţei române"[54].

Între anii 1894 — 1896, alături de cele două gazete menţionate pînă acum, un alt ziar constănţean va reflecta număr de număr, pe coloane şi chiar pagini întregi, lupta românilor ardeleni pentru drepturi naţionale şi politice, solidaritatea locuitorilor dobrogeni cu justa cauză naţională; este vorba de săptămînalul „*Santinela Dobrogei*", care va rezerva — în mai mare măsură chiar decît „*Constanţa*" — un spaţiu aparte propriilor comentarii circumscrise acestei problematici.

Sub titlul *Meetingul de protestare contra fărădelegilor maghiare ţinut la Hîrşova în ziua de 19 aprilie curent*[55], este detaliată prezentarea manifestaţiei publice din acest oraş dobrogean, de solidaritate cu fraţii de peste munţi: „Încă din dimineaţă în ziua de 19 ale curentei circula pe stradele Hîrşovei o mare afluenţă de români din localităţile învecinate şi din Hîrşova, grupuri, grupuri şi pe feţele tuturor se citea lămurit indignarea şi durerea", adunarea cetăţenească fiind determinată „de cea mai înaltă datorie de simţ către fraţii noştri asupriţi, contra cărora şovinismul maghiar a declarat un război de exterminare, care este o pată ruşinoasă pentru bătrîna Europă, cultă şi civilizată, care tolerează încă ca în mijlocul ei să se săvîrşească lucruri înfiorătoare şi nedemne de reputaţiunea bătrînului secol al 19-lea". Preşedinte al adunării este ales fruntaşul mocanilor dobrogeni Ioniţă Oancea, după care Luca Oancea (viitor şef al organizaţiei liberale constănţene pînă la primul război mondial, perfect al judeţului în 1914, şi el transilvănean) citeşte manifestul studenţilor universitari în „questiunea fraţilor asupriţi"; vorbitorii ce au urmat — între care şi medicul oraşului, dr. Weisberg —, „prin cuvîntări bine simţite au înfierat vandalismul maghiar şi au protestat cu toată energia durerei şi indignărei contra nelegiuirilor şi tiraniilor acelora pe care nici timpul nici civilisaţiunea şi cultura modernă n-a fost în stare să le curețe firea de coaja sălbăticiei de odinioară (...)".

Participanţii la „meeting" trimit, apoi, telegrame preşedintelui Ligii culturale, profesorul V. A. Urechia, preşedintelui Comitetului Naţional din Transilvania, dr. I. Raţiu, şi regelui Carol I, „prin care meetingul de la Hîrşova şi-a exprimat durerea, a zis cuvîntul său de aderare în lupta pentru salvarea libertăţii fraţilor noştri, isbiţi în modul cel mai crud în soarta şi destinele lor, şi a cerut sprijinul Tronului pentru triumful sfintei cause naţionale"; de asemenea, participanţii la această importantă şi semnificativă întrunire a locuitorilor dobrogeni au votat „o moţiune de protest contra înscenării monstruosului proces intentat contra apărătorilor neamului nostru de peste munţi"[56].

Într-un comentariu intitulat *Din evenimentele zilei*, gazeta arată că „Întreaga suflare românească de pretudindeni este alarmată de cele ce se petrec la fraţii noştri de peste Carpaţi. Monstruosul proces intentat membrilor Comitetului Naţional de peste munţi, reprezentanţi legali a peste 3 milioane de români, a pus în mişcare orice inimă românească. Poporul român liber s-a ridicat ca un singur om ca să protesteze contra barbarilor ce să săvîrşesc asupra unui întreg neam din mijlocul Europei"[57]; se precizează, în corpul aceluiaşi număr de gazetă, că „deoarece secţia Constanţa a Ligii a lipsit de la marele miting de protestare ţinut la Bucureşti la 24 aprilie", au luat parte, totuşi — ca reprezentanţi ai Dobrogei — mai mulţi delegaţi din Hîrşova, „iar Costache Oancea a plecat la Cluj chiar, spre a asista la procesul ce se desbate pe socoteala fraţilor noştri". Arătînd că în cursul dezbaterilor de la acest proces, dr. I. Raţiu a exclamat: „Causa noastră este cîştigată", „*Santinela Dobrogei*" se arată pe bună dreptate îndreptăţită să consemneze optimismul fruntaşului român, adăugînd : „Şi noi suntem siguri că va fi cîştigată, căci este o causă sfîntă şi dreaptă, e causa asupritului care cere dreptate, şi un popor care cere aceasta nu va pieri, căci libertatea şi dreptatea sunt principiuri eterne cari azi sau mîine trebuie să triumfe"[58].

O lună mai tîrziu, în iunie 1894, ziarul constănţean se arăta încredinţat că „Oricare ar fi combinaţiile curţii din Viena şi Buda-Pesta, ele sunt nişte măsuri momentane, *care nu vor stăvili o mişcare naţională susţinută de un neam întreg* (subl. n.). Posternarea împăratului la Buda-Pesta departe de a descuraja pe români, îi va întări, căci vor vedea că mîntuirea lor nu va mai trebui să atîrne de graţia unui singur om, *ci de forţa viguroasă a lor proprie* (subl. ns.). Semne de isbîndă se arată. Cînd temniţele vor începe să se umple de acei ce cer libertate, neamul nostru va merge înaintea închisorilor, va deschide uşile lor, va sdrobi lanţurile robiei, căci este veacul libertăţii şi înăbuşită, mai mult cu mai mare putere va izbucni"[59].

În cuvinte îmbărbătoare „Santinela Dobrogei" îşi anunţă cititorii asupra finalului procesului memorandiştilor, care sînt condamnaţi [60], exprimînd încrederea în triumful dreptăţii naţionale şi a victoriei luptei, şi jertfelor ei : „Grelele situaţiuni create prin sentinţa de la Pesta ne impune să păşim mai departe în lupta naţională, ca să scăpăm viaţa martirilor noştri şi cu a lor pe a neamului românesc", arătînd, în continuare că „Peste cîteva zile martirii neamului nostru vor merge în temniţa maghiară ca să ispăşească curajul ce au avut de a cere pentru un popor asuprit de veacuri dreptate. Glasul mişcător al marelui preot Lucaciu cinci ani nu va mai răsuna în frumoasele văi ale Ardealului (...). Mulţi sunt anii condamnărei, dar puţin vor rămîne — se arată încredinţată pe bună dreptate, publicaţia dobrogeană —, căci poporul român nu va lăsa să-şi istovească viaţa acei ce au luptat pentru el. *Poporul român nu poate avea azi altă ţintă decît libertatea conducătorilor lui*" [61].

În săptămînile care au urmat, în 1894, tonul articolelor rămîne la acelaşi nivel încurajator al luptei românilor ardeleni, informaţiile şi comentariile continuînd şi anul ce a urmat [62]. În mai 1895, la aniversarea revoluţiei din 1848, un lung articol redacţional reiterează semnificaţia evenimentelor din urmă cu 47 de ani, în contextul luptei naţionale din ultimul deceniu al secolului ce se apropia de sfîrşit : „Aducîndu-se aminte

de vremurile eroice de la 1848, noi, ceştia, din România liberă nu dorim altceva decît aceeaşi decizie energică, aceleaşi sentimente de frăţietate şi de unanimă părere să animeze pe fraţii noştri subjugaţi, în lupta titanică ce au întreprins contra asupritorilor neamului românesc și cari mai mult ca oricînd încearcă a le șterge orice urmă de existență răpindu-le cel mai puternic reazim de naționalitate, limba"[63].

În ultimii ani ai secolului, ştirile şi comentariile din presa dobrogeană — circumscrise problematicii evidenţiate pînă acum — devin mai rare, ocazionate de momentele semnificative ale acesteia şi de ecoul lor în partea transdunăreană a ţării; de pildă, „Centrul Dobrogei", de la Babadag, omagiază, în 1898, aniversarea revoluţiei din 1848—1849 [64], „Constanța" se ocupă, în repetate rînduri, de „chestia școalelor din Brașov", apreciind că ajutorarea acestora de către guvernul și opinia publică românească trebuie să se facă fără încetare, fără nici o amînare [65], în timp ce ziarul tulcean „Istrul" ne aduce știrea că în acest oraş dobrogean cetățenii organizează o mare întrunire ce-și propunea manifestarea sprijinirii morale și materiale a românilor transilvăneni [66].

NOTE

[1] O sinteză a prezenţei lor în Dobrogea, la T. Mateescu, *Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre şi Marea Neagră,* D.G.A.S., Bucureşti, 1986, passim; Idem, *Permanenţa şi continuitatea românilor în Dobrogea,* D.G.A.S., Bucureşti, 1979, passim; vezi şi Idem, *Ştiri noi despre prezenţa mocanilor în Dobrogea fin timpul stăpînirii otomane,* în „Revista arhivelor", XLVIII, 1971, pp. 391—417; Idem, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877),* D.G. A.S., Bucureşti, 1975, doc. 5, 9, 17, 23, 29, 34, 42, 49. ş.a.; Gh. Dumitraşcu, *Trei transilvăneni de bine,* în „Litoral", XI, nr. 1.064, 11 iulie 1981, pp. 1, 3; N. Ursu, *Deplasări demografice din Ţara Românească în Dobrogea,* în *Comunicări de istorie a Dobrogei,* 2, 1983, Constanţa, 1983, pp. 7—19; lucrarea de bază rămîne, însă, D. Şandru, *Mocanii în Dobrogea,* Bucureşti, 1946, passim.

[2] Practic acest lucru este relevat în A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre şi Mare. Dobrogea,* Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979, pp. 194—195-200, 233, 236—237, 255, 262-263 ş.a.; vezi şi M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar,* Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 414.

[3] Vezi, în acest sens, N. Ciachir, Gh. Dumitraşcu, *Un dialog istoric între Dobrogea şi Transilvania,* în „Tomis", III, nr. 11, 1968, p. 21; S. Ursu, *40 de ani de relaţii strînse între Dobrogea şi Transilvania,* în „Ex Ponto", V, nr. 12, 1973, p. 3; Gh. Dumitraşcu, *Dobrogea şi desăvîrşirea statului unitar român,* în „Tomis", XIII, nr. 4, 1978, p. 3; Idem, *Dincolo de munţi şi ape,* în „Tomis", XVIII, nr. 10 (164), 1983, pp. 2, 3; M. Păvăloiu, *Ecouri în presa dobrogeană,* în Ibid., XVIII, nr. 11 (165), 1983, pp. 3, 4; V. Postelnicu, *Legăturile dintre locuitorii Dobrogei şi ai Transilvaniei — expresie a voinţei de unire,* în „Delta", XVI, nr. 1.808, 17 noiembrie 1983, pp. 1, 3; Gh. Dumitraşcu, Şt. Lascu, *Pentru cauza fraţilor,* în „Magazin istoric", XVII, nr. 12 (201), 1983, pp. 55, 56; Idem, *Românii dintre Dunăre şi Mare, solidari cu deziderațul înfăptuirii unităţii naţionale a tuturor românilor,* în „Revista muzeelor şi monumentelor. Muzee", XX, nr. 10, 1983, pp. 37—42; St. Lascu, *Un alt colţ de ţară, aceleaşi sentimente,* în „Contemporanul", nr. 46 (1.931), 11 noiembrie 1983, p. 6; Idem, *Dobrogea şi idealul unităţii naţionale,* în „Tomis", XX, nr. 11 (189), 1985, p. 3.

[4] Vezi Gh. Dumitraşcu, N. Zota, *Locul Dobrogei în manualele de istorie a României pentru clasele a IX-a şi a X-a,* în „Buletin de informare şi documentare", nr. 93 1985—1986, pp. 16—18 (editat de Casa Corpului Didactic Constanţa).

[5] Vezi Gh. Dumitraşcu, *Consideraţii cu privire la valoarea documentară a presei româneşti pentru istoria Dobrogei în 1877—1878,* în *Lucrări ştiinţifice. Ştiinţe sociale. Filologie,* I.I.S., Constanţa, 1978, pp. 21—28; Gh. Dumitraşcu, M. Lupu, *Documente privind istoria Dobrogei în 1877—1878 şi pregătirea reunirii ei cu România,* în „Muzeul Naţional", IV, 1978, pp. 609—613.

[6] „Albina Carpaţilor", I, nr. 11, 17 octombrie 1877, p. 121.

[7] Ibid., I, nr. 12, 13 noiembrie 1877, p. 137.

[8] „Familia". XIV, nr. 52, 13/25 iulie 1878, p. 336. Întrucît din această publicaţie au fost extrase mai multe ştiri privind situaţia din Dobrogea, nu o vom mai repeta şi în aceste rînduri, (vezi *Familia. Corespondenţe de la Plevna* (Texte selectate, note şi comentarii de St. Vasilescu; Cuvînt înainte de V. Faur), Edit. Facla, Timişoara, 1977, pp. 180—186; 239—240.

[9] „Observatoriulu", II, nr. 8, 25 ianuarie 6 februarie 1878, p. 2.

[10] Ibid., II, nr. 47, 10/22 iulie 1878, p. 3.

[11] Ibid., I, nr. 10, 1/13 februarie 1878, p. 3.

[12] Ibid., I, nr. 104, 30 decembrie 1878/11 ianuarie 1879, p. 3.

[13] Despre personalitatea complexă a acestuia şi articolele publicate, în legătură cu Dobrogea, vezi Cornelia Mihalcea, Gh. Mihalcea, *Nifon Bălăsescu, ctitor de şcoli şi dascăl în Dobrogea*, în „Convorbiri didactice", IV, 1975, Tulcea, pp. 223—228; V. Maciu, *Periegeza profesorului Nifon Bălăşescu la românii din Dobrogea*, în „Memoriile Secţiei de ştiinţe istorice", Seria IV, tom I, 1975—1976, Edit. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1978, pp. 63—70 (ca sursă primară este folosit ziarul „România liberă"); acelaşi material şi în „Studii şi articole de istorie", XXXIII—XXXIV, 1976, pp. 5—12. Făcîndu-se, aşadar, referiri la activitatea lui N. Bălăşescu, noi nu vom insista în aceste pagini.

[14] „Cărţile săteanului român", III, cartea 10, 1877, p. 10; în 1869, o publicaţie transilvăneană socotea că pe malul drept al Dunării, în Serbia şi în Dobrogea, existau circa 400.000 de români („Transilvania", II, nr. 23, 1 decembrie 1869, p. 286).

[15] „Biserica şi Şcoala", I, nr. 46, 2/16 decembrie 1877, p. 369.

[16] „Cărţile săteanului român", III, nr. 2, 1878, pp. 30—31.

[17] „Albina Carpaţilor", I, nr. 3, 1 septembrie 1877, p. 35.

[18] „Familia", XIII, nr. 27, 3 15 iulie 1877, p. 123.

[19] Vezi A. Ciochină, *Dobrogea în scrierile politice ale lui Mihai Eminescu la 1878*, în *Lucrări ştiinţifice...*, pp. 57—62.

[20] „Familia, XIV, nr. 52, 13/25 iulie 1878, pp. 335—336; „Gazeta Transilvaniei", XLI, nr. 91, 28 octombrie 10 noiembrie 1878, p. 1.

[21] „Amiculu familiei," I, nr. 7, 1/13 noiembrie 1878, p. 79.

[22] Ibid., I, nr. 10, 13/27 decembrie 1878, pp. 112. 114; „Familia", XIV, nr. 67, 7/19 septembrie 1878, p. 432; „Telegraful român", XXVI, nr. 130, 7 noiembrie 1878, p. 2.

[23] Despre acest moment, vezi A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Op. cit.*, pp. 278—284; N. Ciachir, R. Şt. Ciobanu, *Revenirea Dobrogei la aria de viaţă a statului român, consecinţă a permanenţei populaţiei româneşti pe pămîntul dobrogean*, (1878), în *Din lupta poporului român pentru independenţă* (coord. I. Scurtu), Universitatea din Bucureşti, 1977, pp. 157—169; N. Ciachir, *Contribuţii la istoria Dobrogei (aprilie 1877 — noiembrie 1878)*, în „Revista arhivelor", V, nr. 1, 1962, pp. 161—177; N. Adăniloaie, G. Lungu, *Instalarea adminstraţiei româneşti în Dobrogea după războiul de independenţă*, în „Studii şi articole de istorie", XXXV—XXXVI, 1977, pp. 162—170; I. Bitoleanu, *Manifestări ale dreptului de autodeterminare în momentul revenirii Dobrogei în cadrul statal românesc*, în *Lucrări ştiinţifice ...*, pp. 29—34; (acelaşi studiu, mai extins, şi în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, 1, 1980, Constanţa, pp. 100—111); Gh. Dumitraşcu, *Rolul intelectualităţii româneşti din Dobrogea în reunirea acestei străvechi provincii autohtone cu patria-mamă*, în „Crisia", X, 1980, pp. 155—162; Idem, *Colonelul Fălcoianu raportează...*, în „Litoral", XI, nr. 1093, 14 august 1981, p. 1; St. Lascu, *O treaptă spre împlinire* (noiembrie '78 în Dobrogea), în „Tomis", XVIII, nr. 11 (165), 1983, p. 4.

[24] „Gazeta Transilvaniei", XLI, nr. 91, 28 octombrie/10 noiembrie 1878, p. 1.

[25] Ibid., XLI, nr. 92, 1/13 decembrie 1878, p. 2; „Amiculu familiei", I, 1887, nr. 91, 1/13 decembrie 1878, p. 102; „Observatoriulu", II, nr. 94, 22 noiembrie/4 decembrie 1878, pp. 3—4.a.

[26] „Gazeta Transilvaniei", XLI, nr. 85, 7 noiembrie/26 octombrie 1878, p. 4; nr. 93, 3 decembrie/21 noiembrie 1878, p. 2 ş.a.

[27] Ibid.; „Telegraful român", XXVI, nr. 137, 23 noiembrie 1878, p. 4.

[28] „Amiculu familiei", I, nr. 10, 15/27 decembrie 1878, p. 113.

[29] „Familia", XIV, nr. 93, 1878, p. 596.

[30] „Gazeta Transilvaniei" XLI, nr. 98, 22/10 decembrie 1878, p. 3; „Amiculu familiei", I, nr. 10, 15/27 decembrie 1878, p. 117 ş.a.

[31] Despre activitatea acestuia, vezi, mai pe larg, Gh. Dumitraşcu, *Aspecte ale situaţiei Dobrogei în perioada 1878 — mai 1883. Activitatea primului prefect de Constanţa, Remus Opreanu*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie «A. D. Xenopol»", XVIII, 1981, pp. 293—304.

[32] „Gazeta Transilvaniei", XLI, nr. 95, 12 decembrie/30 noiembrie 1878, p. 1.

[33] „Observatoriulu", I, nr. 47, 10/22 iulie 1878, p. 3.

[34] „Gazeta Transilvaniei", XLI, nr. 67, 5/24 august 1878, p. 1; nr. 91, 28/16 noiembrie 1878, p. 1; nr. 90, 24/12 noiembrie 1878, pp. 1—2 ş.a.

[35] „Telegraful român", XXVI, nr. 148, 19 decembrie 1878, p. 1; XVII, nr. 9, 23 ianuarie 1879, p. 1 ş.a.

[36] Tratatul de la Berlin fusese încheiat la 1/13 iulie 1878, dar intrarea trupelor şi administraţiei civile româneşti în Dobrogea are loc tocmai la sfîrşitul toamnei, deşi de drept ea făcea parte din România.

[37] Vezi situaţia reală la Gh. Dumitraşcu, *Contribuţii la problema vechimii unor şcoli româneşti din Dobrogea, înainte de 1878*, în *Însemnări didactice. Culegere de studii şi articole metodico-ştiinţifice de istorie*, Constanţa, 1982, pp. 41—55.

[37a] „Observatoriulu", I, nr. 85, 21 octombrie/2 noiembrie 1878, p. 3.

[38] Vezi, sinteza mai recentă, Gh. Dumitraşcu, St. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Studii şi articole de istorie", LI—LIII, 1985, pp. 18—31.

[38a] Vezi *Nota* 3. De remarcat faptul că în răstimpul analizat, Dobrogea îşi avea propriile ei probleme, legate de resincronizarea structurilor social-economice şi politice, a mentalităţilor de comportament civic cu exigenţele unei evoluţii moderne, scăpate din orbita lentoarei orientale, corupte şi abuzive — care, totuşi, se mai simţea prezentă; în acelaşi timp, crearea unui cadru aparte de exprimare a voinţei politice a cetăţenilor canaliza preocupările acestora, în primul rînd, spre „constituţionalizarea" completă a provinciei lor, cetăţenii ei participînd pentru prima dată la alegerile parlamentare — avînd, aşadar, drepturi politice depline — numai în anul 1912 (vezi St. Lascu, *Din istoria modernă a României: lărgirea exercitării de către locuitorii judeţelor Constanţa şi Tulcea a drepturilor politice constituţionale*, în „Peuce", IX, 1984, pp. 411—422).

[38b] În 1883, prima publicaţie tulceană cu caracter de revistă recomandă „amicilor acestui ziar (sic !) „Calendarul Tipografiei Diocezei Aradului" cu preţul de 30 creiţari", venitul acestei tipografii fiind, „după cum se ştie menit pentru înfiinţarea unui institut superior de cultură română; a atrage atenţia şi domnilor librari" („Revista Corpului Didacticu Ruralu Judeţului Tulcea", I, nr. 3, 15 octombrie 1883, p. 42).

[38c] Între anii 1879 şi 1916 la Tulcea (şi în judeţ) au apărut circa 66—70 de periodice (nu includem aici anuarele, diversele buletine şi bugetele), dar marea lor majoritate au fost efemere; pînă la 1890 apăruseră circa 8 titluri, la care se mai pot adăuga altele 5, ale căror colecţii n-au fost încă depistate; de la 1891 la 1900 au mai apărut încă alte 11 titluri (vezi P. Zaharia, *100 de ani de presă tulceană, 1879—1979*. Supliment „Peuce", Tulcea, 1879, passim). La un inventar amănunţit, şi în judeţul Constanţa au apărut între 1880—1916 un număr însemnat de periodice — circa 90 de titluri (două dintre titlurile repertorizate nu au fost (încă) depistate, lipsind din colecţiile Bibliotecii Academiei R.S.R.); dintre acestea, doar 4—5 au apărut pînă la 1890 şi circa 20 pînă la 1900 (vezi şi St. Lascu, *Apariţia presei în judeţul Constanţa şi dezvoltarea ei pînă la primul război mondial*, în „Revsta muzeelor şi monumentelor. Muzee", XXIII, nr. 3, 1986, p. 67).

[38d] „Constanţa", I, nr. 29, 5 iulie 1892, p. 1.

[39] Ibid., I, nr. 30, 12 iulie 1892, p. 2. În ziua întrunirii de la Medgidia, gazeta publică, pe prima pagină, fragmente din *Transilvania*, de N. Bălcescu, articolul *Ungurii şi şcoalele săteşti. Resoluţiunea întrunirii din Bucureşti, din 14 iunie 1892*, iar în pagina a II-a poezia *Fraţi români*, de Elena D., şi *Statutele* Ligii culturale (Ibid., I, nr. 27, 28 iunie 1892). Preşedinte al secţiei constănţene a Ligii culturale este ales medicul primar al judeţului, dr. I. C. Drăgescu, care, curînd însă, va părăsi judeţul (în 1893); despre acesta, vezi G. Neamţu, *I. C. Drăgescu, militant pentru republică şi daco-românism (1866—1914)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Cluj", XV, 1972, pp. 263—284.

[40] „Constanţa", I, nr. 31, 19 iulie 1892, p. 2.

[41] Este soţia dr. I. C. Drăgescu.

[42] Vezi fragmentul şi în Gh. Dumitraşcu, St. Lascu, *Pentru cauza fraţilor*, în „Magazin istoric", XVII, nr. 12 (201), 1983, p. 55.

[43] „Constanţa", I, nr. 34, 9 august 1892, p. 1; nr. 39, 13 septembrie 1892, p. 1; etc.

[44] Ibid., I, nr. 26, 14 iunie 1892, p. 1.

[45] Ibid., I, nr. 49, 29 noiembrie 1892, p. 2.

[46] Vezi, de exemplu, numerele din 8 august, 15 august 1893; 19 iulie, 8, 18 şi 25 octombrie, 1 noiembrie 1892, ş.a.

[47] Ibid., II, nr. 11, 25 aprilie 1893, p. 2. În anii care au urmat — pînă la primul război mondial — secţiile dobrogene ale Ligii culturale, respectiv cele de la Constanţa, Tulcea, Medgidia, Cernavoda, Hîrşova, Isaccea, Cîrjelari, Satu Nou, Şiriu, Dorobanţu, Pecineaga,

Ostrov, Fîntîna Oilor, Ţepeş Vodă, organizează dese întruniri populare în sprijinul cauzei naţionale a românilor transilvăneni, trimit telegrame de încurajare fruntaşilor acestora, organizează strîngerea de fonduri băneşti (Gh. Dumitraşcu, St. Lascu, *Românii dintre Dunăre şi Mare, solidari*... p. 38).

[48] „Constanţa", II, nr. 32, 19 septembrie 1893, p. 1.

[49] „Gazeta Dobrogei", V, nr. 340, 5 septembrie 1893, p. 2.

[50] Ibid., V, nr. 333, 18 iulie 1893, p. 2.

[51] „Constanţa", I, nr. 35, 16 august 1892, p. 2.

[52] Ibid., I, nr. 32, 26 iulie 1892, p. 3; nr. 57, 30 august 1892, p. 3.

[53] Ibid., I, nr. 27, 21 iunie 1892, p. 2. La 14 iunie 1892 avusese loc la Hîrşova o mare întrunire, în Grădina publică, la sfîrşitul căreia cei prezenţi au trimis o telegramă preşedintelui *Asociaţiei universitare din Bucureşti*, în care se spunea: „Românii transcarpatini cari au părăsit căminele strămoşeşti şi au venit în mijlocul Dobrogei spre a purta fala românismului şi românii cis-carpatini, ale căror inimi strînse se mişcă la suferinţele fraţilor noştri, prin noi se asociază la manifestaţiunea la care ia parte ţara întreagă şi zice: Înainte tinerime, căci ţie este dat a realiza idealul nostru şi fii încredinţată că la spatele tău ne vei găsi şi pe noi gata oricînd a ne manifesta»"; printre semnatarii telegramei se aflau viitoare nume cunoscute în viaţa publică dobrogeană, precum I. Tomoşoiu, L. Oancea, I. Oancea, C. Oancea, D. Papuc, A. Roşculeţ („Constanţa", I, nr. 27, 21 iunie 1892, p. 2).

[54] Ibid., IV, nr. 118, 17 decembrie 1895, p. 3.

[55] „Santinela Dobrogei", I, nr. 24, 24 aprilie 1894, p. 2.

[56] Ibid. Între cele 46 de semnături, întîlnim şi de astădată nume cunoscute inclusiv cele prezente pe telegrama din iunie 1892.

[57] Ibid., I, nr. 3, 1 mai 1894, p. 1.

[58] Ibid.

[59] Ibid., I, nr. 8, 5 iunie 1894, p. 2.

[60] În noiembrie 1894, gazeta constănţeană, în numele „suflării româneşti din (dreapta Dunării salută cu entuziasm importanta conferinţă naţională din Sibiu urează spornicie) lucrărilor ei şi doreste ca cît mai curînd să vină ceasul scump neamului românesc, *ceasul desăvîrşirii desrobirii naţionale*" relevînd că „Ungurii aruncînd în temniţă pe conducătorii poporului român de sub coroana lui Sf. Ştefan, socoteau că mişcarea naţională începută va înceta, căci nu poporul, ziceau ei, reclamă drepturile naţionale, ci o mînă de agitatori fac toată gălăgia în Transilvania. Astăzi însă, poporul român de dincolo, dă cea mai formală desminţire tuturor acelor aserţiuni" (Ibid., I, nr. 31, 20 noiembrie 1894, p. 2).

[61] Ibid., I, nr. 13, 10 iulie 1894, p. 2. În septembrie, acelaşi an, se desfăşoară la Constanţa al XV-lea Congres al studenţilor români, prilej de manifestaţii de solidaritate a dobrogenilor cu cauza naţională, cu atît mai mult cu cît „Ziua ultimă a Congresului, cea de marţi (lucrările începuseră într-o sîmbătă — n.n.), a fost rezervată exclusiv cestiunei naţionale. În această zi am auzit durerile fraţilor noştri prin gura culţilor lor reprezentanţi"; într-adevăr, iau cuvîntul reprezentanţi ai studenţilor din Transilvania şi Bucovina, după care toţi participanţii au mers la statuia lui Ovidiu: „Ei (studenţii — n.n.) ne-au ridicat inimile nouă românilor), ne-au dat curagiu să luptăm pentru întărirea neamului pe aceste locuri" — releva ziarul constănţean (Ibid., I, nr. 23, 18 septembrie 1894, p. 2). De remarcat, în acest context, faptul că, peste trei ani, în 1897, la Bruxelles, studentul Ioan N. Roman (originar din Sălistea Sibiului) va fi promotorul unei acţiuni de răsunet european; în calitate de preşedinte al secţiei belgiene a Ligii culturale, el avea să tipărească, în limba franceză, documentul *Protestul românilor din Transilvania şi Ungaria contra opresiunii maghiare* — prilej de atragerea atenţiei delegaţilor europeni prezenţi la Conferinţa interparlamentară din capitala Belgici; am amintit acest lucru, întrucît, după 1897, cu doctoratul în drept luat la Bruxelles, I. N. Roman se va stabili ca avocat la Constanţa, devenind, în scurt timp, una dintre cele mai proemintente personalităţi locale, supranumit şi „patriarhul Dobrogei" (vezi, pe larg, împrejurările tipăririi şi răspîndirii *Protestului*, în St. Lascu, *Cauza Marii Uniri* în „Tomis", XVIII, nr. 9 (163), 1983, p. 13; pentru alte detalii, Idem, *Ioan N. Roman (1866—1931)*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, 1, Constanţa, 1980, pp. 159—186; Idem, *Acţiunea Ligii Culturale din Bruxelles în 1897*, în „Acta Mvsei Porolissensis", X, 1986, pp. 315—322; Idem, *Transilvania — pămîntul strămoşilor noştri*, în „Magazin istoric", XXI, nr. 10 (247), pp. 30-31.

[62] Vezi, de pildă, articolul *Situaţiunea din Transilvania*, în care patrioţii dobrogeni se arătau încredinţaţi că „Nu cu paliative efemere se va putea opri mişcarea românilor din mersul ei. Nu alegerea citorva deputaţi români este idealul mişcării naţionale din Transilvania, ci respectarea drepturilor naturale ale fiecărei naţiuni (...)" („Santinela Dobrogei", I, nr. 38, 15 ianuarie 1895, p. 2); vezi şi articolele *De la fraţi. Maltratarea părintelui Lucaciu* (Ibid., II, nr. 5, 4 iunie 1895, p. 1), *Teroarea în Banat* (Ibid., p. 2), *Graţierea fruntaşilor*

români (Ibid., II, nr. 12, 20 septembrie 1895, p. 1): „E momentul de a spune: iată ce poate un popor cînd, conştient de drepturile şi puterile sale, luptă pe faţă şi voiniceşte pentru existenţa sa" („Santinela Dobrogei" îşi încetează apariţia la 18 februarie 1896, cînd fuzionează cu gazeta „Constanţa").

[63] Ibid., II, nr. 1, 7 mai 1895, p. 1.

[64] „Centrul Dobrogei", I, 8 iunie 1898, p. 3.

[65] „Constanţa", VII, nr. 276—277, 6 decembrie 1898, p. 3; vezi şi nr. 291, 14 martie 1899, p. 2.

[66] „Istrul", I, nr. 9, 8 februarie 1898, p. 2. În paginile „primei reviste literare dobrogene", care a început să apară în 1898, la Constanţa, sub redacţia fucnţionarului Petru Vulcan (totodată, apreciat publicist şi scriitor) (vezi, St. Lascu, *Petru Vulcan*, în „Contemporanul", nr. 4 (1993), 18 ianuarie 1985, p. 13) aveau să fie inserate, mai ales în primul deceniu al veacului nostru, numeroase materiale ce reflectau problematica vieţii naţionale a românilor transilvăneni; despre Badea Cârţan, de pildă, se spune că „este profetul neamului său" („Ovidiu", I, nr. 3, 15 octombrie 1898, p. 42).

TÉMOIGNAGES D'ÉPOQUE CONCERNANT LA SOLIDARITÉ DES ROUMAINS DANS LE MOUVEMENT DE L'UNITÉ NATIONALE

Résumé

Prenant en considération les témoignages de la presse roumaine à la fin du XIXe siècle, les auteurs ont en vue l'ensemble des problèmes concernant les liaisons multiples entre la Transylvanie et la Dobroudja, deux provinces roumaines qui se sont constituées comme lieu d'origine du peuple roumain et qui ont appartenu pendant longtemps à deux empires étrangers, à la suite de la politique d'expansion de ceux-ci. L'article analyse deux moments importants : la modalité de réception en Transylvanie de l'événement du retour de la Dobroudja à la patrie, en novembre 1878, et la solidarité de la population de la Dobroudja avec la lutte nationale des Roumains de Transylvanie dans la dernière décennie du XIXe siècle. Pour cette raison, on utilise la presse de Transylvanie („Albina Carpaţilor", „Observatorul", „Biserica şi Şcoala", „Familia", „Amicul familiei", „Cărţile săteanului român , „Gazeta Transilvaniei", „Telegraful român") et de la Dobroudja („Sentinela Dobrogei", „Constanţa", „Centrul Dobrogei", „Istrul", „Gazeta Dobrogei").

GRIGORE G. TOCILESCU ŞI SLAVISTICA CEHĂ DIN CURSUL SECOLULUI AL XIX-LEA

TRAIAN IONESCU-NIŞCOV

CÎTEVA CONSIDERAŢII GENERALE

Despre Grigore Tocilescu s-a scris prea puţin sau aproape deloc. Cele cîteva articole [1] din perioada postbelică au mai degrabă caracterul unor judicioase semnalări, faţă de întinsa şi variata lui activitate ştiinţifică. Personalitate controversată, atît în timpul vieţii, cît şi în zilele noastre, Tocilescu a rămas undeva departe, în timp, învăluit într-o bănuitoare complicitate a tăcerii. Nu avem intenţia ca, prin aceste pagini, să pătrundem acest îndelungat zăbranic al indiferenţei şi nici să pătrundem în labirintul activităţii acestui vrednic istoric şi arheolog, ci să semnalăm cîteva aspecte de contact între Tocilescu şi slavistica cehă din secolul trecut. Este, de fapt, o contribuţie la perioada lui formativă, în vederea unei eventuale monografii, care să ne ofere un Tocilescu *aşa cum a fost*, sau descătuşat de povara neînduratoare a infatuării de care a fost învinuit.

Privit în ansamblu, există un ,,complex Tocilescu, a cărui soluţionare, trebuie s-o recunoaştem, revine, în primul rînd, celor care au mai multe contingenţe cu opera şi activitatea lui ştiinţifică.

Cu toată erudiţia de care a dat dovadă în lucrările sale, Tocilescu a avut nenorocul să apară în istoriografia română în a doua jumătate a sec. al XIX-lea într-o perioadă de trecere, cum bine remarcă Radu Vulpe, în articolul său comemorativ [2], de la concepţia enciclopedică şi romantică la realismul şi exigenţele generaţiei următoare. Acest proces a fost foarte bine definit de Ioan Bogdan, a cărui probitate şi corectitudine ştiinţifică nu pot fi puse la îndoială. Astfel, publicînd o recenzie aspră, însă obiectivă asupra *Istoriei Bucureştilor*, a lui Ionescu-Gion [3], Bogdan afirmă că ,,ipotezele autorului sînt hazardate, iar pentru rest urmează vechea şcoală a împrumutului de citate străine, a folosirii de izvoare din a doua şi-a treia mînă, — şcoală ilustrată la noi prin *Dacia înainte de romani* a d-lui Tocilescu [4].

Dacă la această apreciere adăugăm, — evident, fără intenţia de a prezenta într-o lumină ştearsă personalitatea lui Tocilescu — şi constatările lui N. Iorga, de o necruţătoare ironie şi asprime, despre *Manualul de Istorie a românilor pentru şcolile secundare de ambele sexe* [5], ne dăm seama că noua şcoală istorică din pragul noului veac nu înţelegea să

„Revista de istorie", tom 41, nr. 10, p. 961—975, 1988

facă concesii nici chiar unui membru plin al Academiei Române [6]. Nu ne permitem să reproducem aci atributele zdrobitoare, cu care un tînăr istoric de 29 de ani întîmpină această lucrare, tocmai spre a nu da impresia că încercăm o minimalizare a activităţii ştiinţifice tocilesciene [7]. De fapt, asistăm la lichidarea, într-un anumit fel, a unei şcoli istorice obositoare, ale cărei principii şi metode fuseseră depăşite.

GR. TOCILESCU LA UNIVERSITATEA CAROL IV ŞI ÎNTÎLNIREA CU KONST. JIREČEK

Grigore Tocilescu a urmat studii de specialitate la universitatea germană din Praga, în anii 1875—1876. La această dată, încă nu luase fiinţă universitatea de limbă cehă [8]. După propria-i mărturisire, Tocilescu soseşte la Praga în ziua de 25. XII. 1874 şi e foarte dezorientat. Deşi plecase din ţară cu hotărîrea de a trece un doctorat în străinătate, totuşi, din corespondenţa purtată cu Haşdeu, — chiar de la începutul anului 1875, — reiese clar că tînărul istoric se afla în faţa unor probleme dificile. Nu era hotărît asupra cursurilor, pe care trebuia să le urmeze şi nu dispunea încă de informaţii suficiente despre capacitatea ştiinţifică a profesorilor. Era plin de incertitudini ! De aceea, apelează la Haşdeu cu rugămintea să-l ajute, ca să iasă din impas : ,,te rog a mă ajuta cu consiilile dumitale, scrie el, cum m-ai ajutat întotdeauna şi pentru care îţi voi fi recunoscător toată viaţa ''[9].

Deoarece Tocilescu nu se poate hotărî, din motive personale, să-şi continue studiile în capitala Franţei, aşa cum îi cerea Maiorescu, care la această dată, conducea Departamentul cultelor şi instrucţiunii publice, Haşdeu îl sfătuieşte să rămînă la Praga. În scrisoarea din 5 aprilie 1875, Tocilescu îl anunţă pe fostul său dascăl că a luat deja o hotărîre în acest sens şi adaugă : ,,încă o dovadă de interesul ce porţi viitorului meu'' [10]. Întrucît informaţiile transmise lui Haşdeu, referitoare la organizarea cursurilor, la facultatea de litere şi filozofie din Praga, sînt sumare şi lipsite de claritate şi pentru a ne da seama de preferinţele ştiinţifice ale lui Tocilescu, am extras din Arhiva Universităţii Caroline, din anii 1875—1876, orele, obiectele de învăţămînt şi numele profesorilor pentru care, pînă la urmă, optase. Grupajul prelegerilor ne-ar putea sugera, cît de cît, elementele hotărîtoare, care au intrat în pregătirea formativă a istoricului nostru.

Înscrierea la doctorat a fost înregistrată de secretariatul universităţii cu o formulă, care dovedeşte că cererea i-a fost aprobată : ,,Gregor Tocilescu inter auditores ordinarios Facultatis philosophiae semester aestivo anni 1875 esse inscriptum'' [11].

În semestrul de vară al anului 1875, Tocilescu frecventează următoarele cursuri :

Limba sanscrită	3 ore	cu A. Ludwig.
Imperiul german	5 ore	cu K. Hoefler [12].
Literatura latină	3 ore	cu Pinker.

În semestrul următor (1875 — 76) numărul prelegerilor se amplifică :

Istoria imperiului roman 5 ore . . . . cu O. Hirschfeld.
Psihologia . . . . 3 ore . . . . cu W. Volkmann.
Limbi indoeuropene . . 3 ore . . . . cu A. Ludwig.
Filozofia practică . . . . 3 ore . . . . cu W. Volkmann.
Istorie contemporană . . 5 ore . . . . cu K. Hoefler.
Istoria Austriei . . . . 3 ore . . . . cu A. Gindely.
În sfîrșit, în semestrul de vară, 1876, și ultimul:
Izvoare doc. latine,
Istoria imperiului
roman . . . . 3 ore . . . . cu O. Hirschfeld.
Logica . . . . 4 ore . . . . . cu H. J. Löwe.
Psihologie analitică . . 3 ore . . . . cu W. Volkmann.
Conjugarea în princi- . .
palele limbi slave . . . 3 ore . . . . cu M. Hattala.
Descartes, Spinoza
și Leibniz . . . . . . 2 ore . . . . cu H. J. Löwe [13].

Din dispozitivul obiectelor de studii, menționate mai sus, nu putem trage o concluzie precisă asupra preferințelor manifestate de Tocilescu. Cu excepția *Istoriei imperiului roman*, predată de cunoscutul epigrafist Otto Hirschfeld, celelalte obiecte pendulează între ele, fără o vădită pondere.

După ce audiază trei semestre cursurile unor cunoscuți specialiști, în toamna anului 1876, mai exact în luna octombrie [14], Tocilescu își trece examenul de doctorat cu dizertația *Vechii locuitori ai Daciei, înainte de cucerirea romanilor*. Cel puțin, acesta este titlul comunicat de el lui Hașdeu, la 23 aprilie 1875 [15], însă, spre nedumerirea noastră, peste doi ani, aflîndu-se la București, Tocilescu îl informează pe Jan Urban Jarník că lucrarea despre *Ethnographia ante romană a Dacilor* a fost premiată de Societatea academică română cu premiul Al. Odobescu [16].

Numai că scriptele Societății academice menționează faptul că opusculul prezentat pentru premiere purta deja un alt titlu, mult mai amplu și lipsit de concizie : *Cercetări asupra popoarelor, care au locuit țările române de-a stînga Dunării, mai înainte de cucerirea acestor țări de către împăratul Traian* [17].

Amplificată cu adăugiri masive, extrase din bibliotecile din Praga și Viena — după cum mărturisește însuși autorul — și însoțit de o copleșitoare bibliografie, textul dizertației a devenit voluminoasa lucrare, purtînd de astădată titlul *Dacia înainte de romani* [18].

Așadar, nu aceasta din urmă, ci una din cele trei variante de mai sus a format obiectul dizertației lui Tocilescu. Referenți au fost O. Hirschfeld și K. Hoefler [19]. Trecerea examenului de doctorat a fost consemnată fără întîrziere de Hașdeu : „aflăm că junele nostru, amic și colaborator, Gr. C. Tocilescu, a obținut într-un mod strălucit, la Universitatea din Praga, gradul de doctor în filozofie [20].

În timpul studiilor sale, Tocilescu a cunoscut și pe Konstantin Jireček, cu care a frecventat împreună îndeosebi prelegerile de istorie. Istoricul ceh era mai tînăr cu patru ani, mai receptiv și mai înzestrat

decît colegul său român. Nu putem preciza măsura în care cei doi tineri s-au apropiat unul de altul. Cert este că, după terminarea studiilor, se curmă şi legăturile colegiale dintre ei. În urma publicării *Istoriei poporului bulgar* [21], Jireček, devenind foarte cunoscut în cercurile ştiinţifice din sud-estul Europei, îşi îndreaptă atenţia şi interesul către adevăraţii reprezentanţi ai istoriografiei române, Ioan Bogdan şi N. Iorga, cu care întreţine strînse relaţii epistolare [22].

După cum se ştie, Tocilescu a redactat încă din timpul studiilor sale la Praga, lucrarea sa despre *Inscripţia de pe patrafirul de la Stănești* [23], care a apărut concomitent cu o prezentare publicată de Konst. Jireček în „Revista muzeului regatului ceh" din Praga (1876) [24]. E foarte probabil, că Tocilescu i-a împrumutat colegului său o copie de pe manuscrisul lucrării, ca istoricul ceh să scrie despre ea cu un ceas mai devreme. Jireček nu scapă prilejul să adauge că „autorul a studiat în ultimii doi ani la universitatea din Praga limbile şi istoria popoarelor slave", deşi din programa cursurilor nu reiese acest lucru [25].

POZIŢIA LUI TOCILESCU ÎN PROBLEMA „MANUSCRISELOR" DE LA ZELENÁ HORA ŞI KRÁLOVÉ DVŮR

Deşi a urmat studiile de specialitate la universitatea de limbă germană din Praga [26], unde n-a avut decît un singur profesor ceh, pe M. Hattala, ale cărui prelegeri le-a frecventat trei ore pe săptămînă în semestrul III; totuşi, Tocilescu a ţinut să se informeze şi de problemele slavisticii cehe care, la data aceea, se bucura de un mare prestigiu ştiinţific. Era de aşteptat, ca istoricul nostru să se lase ispitit de ecoul şi reacţiile, pe care le trezise în cercurile ştiinţifice din Cehia problema „falsurilor literare", încă de la începutul deceniului trei. La data cînd Tocilescu se afla la Praga, nu se mistuise încă celebra dispută declanşată în jurul manuscriselor „descoperite" la Zelená Hora şi Králové Dvůr de către Václav Hanka, Josef Linda şi Václav A. Svoboda, între anii 1817 şi 1820. Era vorba de o suită de poeme în versuri, în care erau evocate episoade istorice, legende, povestiri, practici păgîne ş.a. din perioada precreştină ca şi după aceea a poporului ceh [27].

Cu toate că veracitatea acestor texte a fost pusă la îndoială chiar de la început — în 1824 — şi încă de Josef Dobrovský — considerat părintele filologiei slave — şi căruia Hanka îi închinase primul volum din 1817 [28], totuşi, disputa a durat, cu mici intermitenţe, mai bine de un secol. Cel care s-a străduit pentru o cît mai întinsă popularizare a acestor texte a fost V. Hanka. Pînă la 1875, cînd Tocilescu frecventa cursurile universităţii Carol, cea mai mare parte a „manuscriselor" fusese transpusă în peste zece limbi străine [29].

Noi am arătat, în altă parte, cum B. P. Haşdeu, sub influenţa acestor „falsuri" a plăsmuit diploma bîrlădeană din 1134 şi Hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374 [30]. În mediul ceh, în care se dezbătea această problemă, nu lipsită de oarecare seducţie — şi cu ecouri largi în cultura europeană a vremii, — era şi firesc ca Tocilescu să nu se poată sustrage unei atari influenţe. Nu dispunem de dovezi că istoricul român ar fi pledat pentru veracitatea textelor. Dimpotrivă, el se situează oarecum pe

o poziţie de mijloc. Pe de o parte, îi demască pe „falsari”, cum îi numeşte el; iar pe de alta, recunoaşte, în mod tacit, că aceste „manuscrise” au avut, în genere, o vădită înrîurire asupra capacităţii de creaţie a popoarelor respective. Numai astfel se explică fervoarea şi pasiunea cu care adepţii uneia sau alteia, din cele două tabere, participau la această dezbatere care, în timp, a depăşit cu mult disputa roesleriană.

Procedînd la o analiză critică asupra cronicilor româneşti, — studiu nu lipsit de metodă şi erudiţie — Tocilescu stăruie şi asupra cunoscutului *Izvod al spătarului Clănău*, considerat de unii dintre istoricii și literații noștri drept autentic. După ce îl supune unei minuţioase analize grafice și diplomatice, conchide că e vorba de un fals [31].

„Întregul izvod, scrie Tocilescu, se datoreşte nepriceperii unui *falsar* modern, fără conștiință și fără cunoștință de paleografie și sfragistică română” [32].

E semnificativ faptul că istoricul român își începe studiul său cu două citate, unul din Hanka, celălalt din Josef Dobrovský (1753—1826), ceea ce ne face să credem că poziţia lui, în problema autenticității, e oarecum labilă. Iată cele două citate:

„Veritas umřela smrtí,
Justiţia velikú nuzí trpí,
Falsitas se jest národila,
Viera boj stratila.
Mdlo viery na svetě
Slušiet můdru bytí,
Pravda nohu zlomila
A Vieře dno vypadlo”.

V. Hanka, *Starobylá skladanie*,
Praha, 1818, III, 262—263.

„Coniecta a quibus dam, qui nimio patriae seu maternae linguae amore, haec obtrudere incautis voluere”.

(J. Dobrovský).

E adevărat că octetul lui Hanka nu ne spune mare lucru, decît că Tocilescu cunoștea disputa din jurul „manuscriselor”. Dimpotrivă, cele opt versuri exprimă puternic sentimentul dezamăgirii în faţa vieţii pustiite de *credință*, *dreptate*, *justiție* şi *adevăr*. În locul acestor valori morale, s-a instaurat *falsitatea*.

Fiind convins de efectul salutar al textelor manuscrise, pentru progresul culturii cehe, la începutul secolului trecut, indiferent de calea pe care şi-au făcut apariţia, Tocilescu adresează cehilor această întrebare, care nu ţinteşte disputa în sine, cît îndemnul la un compromis.

„Care e cehul, aşa de puţin patriot, scrie Tocilescu, care să nu jure în autenticitatea manuscrisului *Piseň kralovski dvor* (corect, Píseň králové dvůr), ce într-o dimineaţă îl află Hanka, singur fiind, în bolta unui turn din Praga, iar altă parte o primi tot Hanka anonim, prin poștă care, în aceeași epocă, o darnică mînă falsificase alte manuscripte ca Pisen milostna krale Vasslava (Píšěň milostná krále Václava I), recu-

noscute de înşişi literaţii boemi ca false" [33]. Tocilescu ţine să adauge totuşi că există o seamă de erudiţi care neagă *de plano* veracitatea istorică a manuscriselor (Roesler, Miklosić, Wattenbach, Büdinger ş.a.), în primul rînd, din motive paleografice. „Dar ce pot influenţa toate acestea, se întreabă Tocilescu, faţă de entuziasmul ce cîntecul Libuşei a deşteptat în sufletul unei naţiuni întregi, cînd poema lui Hanka formează azi miezul literaturii antice boeme?" [34].

Nu paleografia constituie motivul esenţial pentru care aceşti învăţaţi negau autenticitatea „manuscriselor", — ci concepţia lor subiectivă asupra istoriei popoarelor din Europa de sud-est. Dar, nu insistăm! Aşadar, Tocilescu se situează pe o poziţie duplicitară şi ne mulţumim s-o consemnăm ca atare.

ÎNTÎLNIREA CU JAN URBAN JARNÍK

Convins fiind că relaţiile epistolare îi oferă o nouă dimensiune personalităţii sale ştiinţifice, Gr. Tocilescu a cultivat cu febrilitate relaţiile lui, atît cu oameni de ştiinţă, străini, prin participarea activă la diferite congrese internaţionale, cît şi cu savanţii români. Către sfîrşitul anului 1876, — şi în mod sigur la începutul anului următor — istoricul român se afla la Viena. La 1 ianuarie 1877 Jarník, aflîndu-se în capitala Austriei, îl încunoştiinţează pe Const. Georgian că nu-l văzuse încă pe Tocilescu [35]. Îşi trecuse doctoratul în filozofie, după cum s-a arătat mai sus, şi eliberat de servituţile şi obligaţiile, pe care participarea la cursuri şi seminarii le impune oricărui audient, Tocilescu îşi crează acum legături şi cunoştinţe de preferinţă în cercurile specialiştilor în arheologie şi epigrafie [36].

Deşi nu avea contingenţe cu nici una din aceste discipline, totuşi Jarník a fost acela care a căutat să intre în legătură cu Tocilescu. Prin mijlocirea unui coleg comun, Ferdinand Menčík, îi transmite dorinţa de a-l cunoaşte. „Nu puţin măgulit" de această propunere, istoricul român îl roagă, prin scrisoarea din 19. I. 1877, să-i fixeze „ziua şi ora cînd l-ar putea găsi acasă" [37]. După această primă întîlnire, a urmat între ei o interesantă corespondenţă, care a durat pînă în 1895 — cu o pauză de 14 ani, între 1881—1895. Din păcate, însă, nu avem la dispoziţie decît epistolele scrise de Tocilescu, 20 la număr; celelalte, ale partenerului său nu ne-au parvenit. Nu ne rămîne decît să intuim, într-o formă prezumtivă, intenţiile lui Jarník. Din analiza globală a acestei corespondenţe unilaterale se desprind două atitudini diametral opuse ale celor doi protagonişti: pe de o parte, amabilitatea fără pereche a lui Jarník; iar de cealaltă, o sensibilă tendinţă de a folosi această bunăvoinţă în interese ştiinţifice, însă nu mai puţin personale.

Romanistul ceh se afla în perioada de început, cînd folosea orice prilej pentru a-şi însuşi limba română şi anume graiul popular. În consecinţă, se adresează lui Tocilescu să-i împrumute cărţi şi manuale auxiliare. Acesta îi recomandă dicţionarul român-francez al lui *Raoul de Pontbriant* [38], oferindu-i în acelaşi timp şi cîteva date bibliografice legate de creaţia populară românească. Astfel, Jarník era sfătuit să cerceteze articolul publicat de *Vîrnav Leteanu* [39] în *Convorbiri literare*, precum şi *Românul în poezia populară*, semnat de *Grigore Silaşi* [40]. „Cele ce s-au

mai scris în româneşte, despre poezia populară, nu merită osteneală" adaugă Tocilescu. Cît priveşte străinii, care se ocupaseră, pînă la data aceea, de literatura populară românească, Jarník ar putea consulta cîţiva autori germani, de pildă : Arthur u. Albèrt von Schott [41], Arnold Köhler [42], şi un articol apărut în : „Oesterreichische Blätter f. Literatur u. Kunst" [43].

Odată cu acestea, istoricul român se oferă să-i fie de ajutor, dacă va fi nevoie, „la înţelegerea basmelor şi cîntecelor populare... căci simt bucurie sufletească, adaugă el, cînd văd că un erudit ca dv. s-a dat cu atîta jertfă şi interes studiilor române" [44].

În iunie, acelaşi an, Tocilescu se afla cu soţia şi copilul la „Franzensbad" (Františkovy Lázně) şi dintr-un sentiment de curtoazie îl informează şi pe Jarník de sosirea sa acolo [45]. Între cei doi protagonişti, continuă să aibă loc un schimb de texte, cum sînt acele „foi ale lui Müller"[46], despre care Tocilescu spune că i le-a restituit. Totodată, Jarník e încunoştiinţat că interlocutorul său pleacă spre ţară şi era rugat să-l aştepte la o anumită oră în gara „Leopoldstadt Nordbanhof"[47], din Viena.

Această nouă relaţie are deocamdată darul să le ofere amînduiora satisfacţii. Îndeosebi, Jarník e foarte încîntat de noua lui cunoştinţă. Într-o epistolă către Const. Georgian îi împărtăşeşte acestuia „părerea lui de bine", că l-a cunoscut pe Tocilescu care, „cu o amabilitate nespusă, precizează el, mi-a împrumutat toate cărţile ce le-a avut la el... e aşa de amabil că-mi îngăduie să viu (sic!) oricînd îmi place şi să-l întreb despre lucruri, unde dicţionarul lui Polyzu [48] — Bariţ nu mai e deajuns" [49].

La 7 sept. 1877 i se acordă premiul Odobescu [50] pentru lucrarea sa *Dacia înainte de romani* şi cu toate că nu devenise încă membru al Societăţii Academice — ceea ce se întîmplă abia în 1890 —, Tocilescu e însărcinat să facă o călătorie de două luni în Rusia, pentru depistarea textelor vechi, privitoare la istoria românilor — şi, în special, să se intereseze de soarta operelor lui Dimitrie Cantemir [51]. Aşadar, pînă la 27 oct., cînd îi scrie din nou partenerului său de la Viena, Tocilescu obţinuse două succese, menite să-i sporească prestigiul ştiinţific, premierea lucrării sale şi misiunea în Rusia. Informîndu-l pe Jarník despre aceste două evenimente, Tocilescu notează că lucrarea sa se intitula, *Ethnografia ante romană a Daciei*, ceea ce înseamnă că pînă la apariţia ei în 1880, cînd a apărut sub titlul *Dacia înainte de romani*, textul a suferit sensibile modificări.

În sfîrşit, printre alte ştiri de mai mică importanţă, Jarník e informat că studiul său despre basmele româneşti [52] „a produs în cercul restrîns al invitaţilor de aci o vie senzaţiune şi aprecieri juste", ceea ce dovedeşte că şi Tocilescu frecventa „miercurile" din str. Mercur. În acelaşi timp, Jarník e încunoştiinţat că micul său opus urmează să apară în traducere românească în „Convorbiri literare", iar M. Gaster şi-a luat obligaţia să-i facă o scurtă prezentare în „Columna lui Traian" [53]. Din păcate, au rămas simple promisiuni.

Între timp, Tocilescu se întoarce din Rusia şi, tîrziu, în toamna anului 1878, pleacă în Franţa pentru specializare. La 17. XII. 1878, îl roagă pe Jarník să restituie lui Gaster, *Zur rumänischen Lautgeschichte*.

I. *Die gutturale Tenuis*[54], pe care i-o înprumutase anterior, mai ales că, între timp, primise şi Jarník un exemplar din partea autorului. Lipsindu-ne scrisorile de răspuns ale romanistului ceh, nu-i putem cunoaşte părerea asupra a două recenzii apărute despre cunoscuta lucrare a lui Julius Jung, *Roemer u. Romänen*[55], părere pe care Tocilescu i-o solicitase în această scrisoare[56].

Tocilescu continuă să rămînă la Paris pentru a frecventa cursurile specialiştilor de la Hautes-Études. Relaţiile dintre cei doi interlocutori căpătînd o oarecare vechime, sporeşte şi volumul serviciilor cerute lui Jarník. La 4. I. 1878, acesta din urmă e rugat de Tocilescu să se ducă pînă la Pitten, — orăşel în Austria de Jos — unde se găsea o fabrică de hîrtie, cu scopul de a-i procura 2—3 modele de hîrtie albă, spre a fi expediate lui Ispirescu la Bucureşti, foarte probabil în vederea unei lucrări. În acelaşi timp, îi transmite şi din partea lui Odobescu rugămintea de a se interesa dacă în Biblioteca imperială din Viena se află cumva textul manuscris al lui *Varlaam şi Joasaf*, provenit de la mînăstirea Hilandar[57].

Însă, în scrisoarea imediat următoare, din 20 ianuarie 1879, Tocilescu îi mărturiseşte lui Jarník că manuscrisul românesc despre *Viaţa lui Varlaam* a fost copiat de el şi dăruit Societăţii literare academice[58]. Întrucît modelul de hîrtie procurat de Jarník nu era pe placul lui Tocilescu, profesorul ceh e rugat din nou să-i facă rost de un alt model „cu două grade mai groasă decît cea pe care mi-aţi trimis-o"[59]. În cele din urmă, Tocilescu îşi exprimă mulţumirea faţă de prelegerile pe care le frecventa, mai cu seamă de profesorii Bréal[60], Renier[61] şi Darmestetter[62].

E sigur că Tocilescu a rămas la Paris în tot cursul anului 1879, timp în care îi adresează lui Jarník un număr de şapte scrisori, de o inegală însemnătate. Un fapt e cert, că istoricul român avea, din ce în ce mai mult, nevoie de publicaţii şi texte speciale, pentru procurarea cărora face continuu apel la Jarník. Deşi chestiunea hîrtiei o amînase pentru toamnă — de unde se vede că profesorul ceh nu rezolvase între timp nimic —, totuşi, Jarník nu se eliberează definitiv de sub povara rugăminţilor, pe care i le aduceau epistolele lui Tocilescu.

Deoarece librarii din Paris nu aveau legături directe cu cei din Viena, îi revenea lui Jarník sarcina de a intermedia acest schimb de texte. În consecinţă, Tocilescu îi solicită o serie de lucrări, apărute în Ardeal, de care „avea nevoie simţitoare şi foarte grabnică". E vorba, în primul rînd, de două scrieri ale lui C. Goos[63], apoi anul I din publicaţia lui Fr. Zimmermann[64], o lucrare de Friedrich Kenner[65], fie în volume sau în diferite extrase, pe care le-ar putea găsi prin librăriile vieneze. În sfîrşit, Jarník este rugat să caute un librar din Viena, care să preia aceste comenzi, urmînd ca ulterior să primească valoarea prin poştă[66]. E în afară de orice îndoială că Jarník nu s-a grăbit cu executarea acestor comisioane pentru simplul motiv că, la data ultimilor două scrisori, el nu mai era la Viena. După cum se ştie, încă de la finele lui aprilie plecase spre Bucureşti. Însă, corect cum era în relaţiile cu colegii săi şi îndeosebi cu românii, îi anunţă lui Tocilescu prezenţa sa în capitala României. Faptul reiese din epistola lui Tocilescu din 25 mai. „Mă bucur că-ţi plac Bucureştii şi oamenii", îi scrie Tocilescu, recomandîndu-i, în acelaşi timp, o excursie „la Cîmpulung sau Bîsca"[67]. După întoarcerea lui

Jarník la Viena, colegul său de la Paris încearcă să reia firul acestei corespondenţe care, din motive necunoscute, nu va mai dura prea mult. La 25 sept. Tocilescu adresează lui Jarník o epistolă, în care îl felicită „pentru alegerea sa ca membru al Academiei române şi al Asociaţiunii transilvane" [68]. „Sînteţi puţin recompensat pentru strădaniile nepilduite, ce nu încetaţi a le închina literaturii noastre" [69], adaugă autorul scrisorii. Însă, cum era de aşteptat, Tocilescu nu întîrzie să-i solicite lui Jarník alte servicii. Astfel, îl roagă, pe de o parte, să-i comunice „cum ar putea citi prefaţa lui Schuchardt [70] la *Cuvente den bătrîni*", iar pe de alta, să-i împrumute pentru cîteva zile *Convorbiri literare* [71], desigur din anul curent, în care Cihac publicase o recenzie critică acestei lucrări. „Am mare trebuinţă de judecata a doi bărbaţi competenţi în ale filologiei române, spre a şti să apreciez pre merit studiile zgomotosului nostru filolog de la facultate" — precizează Tocilescu. Bănuim că „zgomotosul" filolog nu era altul decît Haşdeu.

După mai bine de două săptămîni, Tocilescu îi adresează romanistului ceh o nouă misivă, al cărui cuprins e oarecum surprinzător. Jarník refuză, sau cel puţin ezită să-i expedieze textele solicitate, pentru că n-ar dori să se compromită faţă de Schuchardt. Cel puţin aşa reiese din argumentarea istoricului român, care încearcă să-l convingă de contrariul. Vom vedea imediat că, pînă la urmă, Jarník va consimţi să-i trimită numai *Cuvente den bătrîni* [72]. Scrisoarea lui Tocilescu ne mai informează că romanistul ceh adusese cu sine, la întoarcerea din România şi cîteva exemplare din *Dicţionarul* lui Cihac, — foarte probabil ediţia din 1879 [73]. Un exemplar îl achiziţionează Tocilescu, cît pentru celelalte promite că va găsi alţi amatori [74].

Se pare că romanistul ceh continuă să şovăie în faţa solicitărilor lui Tocilescu. De aceea, acesta din urmă insistă fără reticenţe să-i expedieze „Convorbirile literare" cu articolul lui Cihac. Totodată, Jarník e înştiinţat că amicul său de la Paris intenţiona ca în semestrul de vară al anului următor să se ducă la Viena spre a frecventa cursurile romanistului ceh, precum şi prelegerile lui Mussafia [75]. Foarte probabil că Tocilescu îşi dădea seama că şovăielile lui Jarník nu rezistă în faţa insistenţelor sale. Într-adevăr, din epistola cu data de 29. XII, aflăm că, între timp, Tocilescu primise fascicolele din *Convorbiri*, pentru obţinerea cărora recunoaşte că a abuzat foarte mult. Însă, istoricul român are nevoie în permanenţă de texte şi lucrări publicate la Viena. După ce îi adresează cîteva cuvinte de laudă pentru activitatea desfăşurată în domeniul relaţiilor cu românii, Tocilescu îl roagă pe Jarník, dacă îi permite timpul, să treacă pe la librarul Gerold din Viena, ca să-i expedieze o lucrare a lui Miklošić [76], precum şi „Catalogul publicaţiilor noi" ale Academiei vieneze [77].

După o pauză de un an de zile, Tocilescu reia firul corespondenţei, mai ales că se pregătea să se întoarcă în ţară. Tocmai acest fapt îl obligă să apeleze din nou la bunăvoinţa colegului său din Viena. Recunoaşte, în acelaşi timp, că dă dovadă „de prea mare curaj", dar nu are cui „să se adreseze pentru un aşa mare serviciu". Întrucît nu poate rămîne la Viena, în drum spre ţară, decît puţine ore, apelează la amabilitatea lui Jarník rugîndu-l să se informeze dacă se pot procura cursurile în manuscris ale profesorilor de la universitate: Max Büdinger [78],

Otto Benndorf [79] şi O. Hirschfeld [80]. Rezultatul investigaţiei urma să-l primească Tocilescu la sosirea sa în gara din capitala Austriei [81].

E sigur că, pînă la scurta întîlnire de la Viena, Jarník n-a izbutit să procure cursurile solicitate de amicul său, altfel nu se explică faptul că şi Tocilescu se adresează ulterior prof. Hirschfeld şi Benndorf în această privinţă, însă fără nici un rezultat. Îl interesa în special publicaţia lui Benndorf, —*Wiener Vorlegeblätter für Archaeologische Übungen*. În scrisoarea din 8/14. III, din Bucureşti, Tocilescu reaminteşte colegului său să „nu uite, de a stărui pentru procurarea cursurilor" [82]. Cu toate că aceste comisioane necesitau stăruinţi şi alergătură, totuşi romanistul ceh dă dovadă de o inepuizabilă amabilitate, numai spre a satisface cerinţele prietenului său. Existau desigur dificultăţi pe care stăruinţele lui Jarník nu le puteau înfrînge. Tocilescu recunoaşte acest lucru din scrisoarea sa din 28. III. 1881 [83], în care „îi mulţumeşte pentru dorinţa ce aveţi a mă îngriji şi servi", şi cu toate acestea îl încunoştiinţează că are deocamdată trebuinţă de cursurile lui *Büdinger*, — anume, *Geschichte der römischen Kaiserzeit* şi *Altorient u. griechischen Geschichte* [84]. „Acestea vă rog a mi fe procura cît de neîntîrziat", adaugă oarecum sentenţios Tocilescu. În cele din urmă, Jarník e informat că i se trimit 60 franci şi că ar fi foarte recunoscător dacă pînă la 1 mai ar putea avea şi cursul de epigrafie al lui Hirschfeld [85]. Deci, solicitările lui Tocilescu continuă. În sfîrşit, o scurtă scrisoare, datată de noi (19. IV. 1881), romanistul ceh era anunţat că, Odobescu, desigur, în drumul spre Occident, vroia să-l întîlnească la Viena, avînd să-i comunice ceva „foarte important". Şi Tocilescu nu se poate reţine să-i reamintească : „Eu te rog a-mi trimite cursurile ce te-am rugat, avînd trebuinţă de dînsele, dacă poţi fă a mi se expedia manualul de Istorie antică al lui Hanack (dacă nu mă înşel)" [86].

Cu aceasta se curmă firul corespondenţei dintre Tocilescu şi Jarník, după care urmează o pauză de 14 ani, greu de explicat. Abia în august 1895, aflîndu-se la „Carlsbad", istoricul român îşi aminteşte că are la Praga un prieten, pe care ar dori să-l întîlnească, „ca să vorbim ceva împreună" [87]. Acest hiatus nu poate fi explicat decît prin aceea că cei doi protagonişti intră într-o perioadă activă, care nu le mai îngăduia răgazul unor preocupări epistolare. Tocilescu nu mai avea nevoie absolută de publicaţii străine, pe care să le solicite lui Jarník, deoarece lucrarea lui capitală — *Dacia înainte de romani* — apăruse deja în 1880; la începutul anului următor, fusese numit director al Muzeului de antichităţi — avea numai 30 ani —; în 1890 e ales membru al Academiei române, situaţie care îi facilitează participarea la diferite congrese internaţionale de arheologie; e numit apoi profesor la Universitatea din Bucureşti, senator şi membru în diferite comisii de specialitate ş.a., situaţii de prestigiu cărora le face faţă cu energie şi dezinvoltură. În schimb, prietenul său Jarník, modest şi fără veleităţi spre înalte parveniri, se trămută în 1882 la Praga, pentru a ocupa acolo catedra de romanistică de la universitatea cehă, nou înfiinţată. El ancorase fără putinţă de întoarcere, în sfera relaţiilor ceho-române, pe care continuă să le cultive cu o neobosită rîvnă şi afecţiune.

ÎNCHEIERE

Dacă, după cum am văzut mai sus, noua istoriografie românească îl respinge, pe Tocilescu, ca aparţinînd prin metodă şi concepţii sec. al XIX-lea, în schimb, societatea îl acceptă fără rezerve. Folosind şi unele mecanisme politice ale vremii, istoricul şi arheologul român devine curînd o personalitate prestigioasă. Director al Muzeului de antichităţi din 1881, profesor universitar, mai întîi suplinitor în 1890, apoi titular din 1895 pînă la moarte, 1909, membru plin al Academiei române; în 1890, senator în cîteva legislaturi ş.a.[88] Toate aceste situaţii îi crează o adevărată platoşă socială, care îi conferă siguranţă şi îndrăzneală. Şi astfel, în timp ce Tocilescu urcă repede spre vîrfurile societăţii româneşti, colegul său K. Jireček, „prin erudiţia sa, prin metoda de cercetare, scrupulozitate şi conştiinciozitate, prin valorificarea judicioasă a actelor de arhivă, precum şi prin obiectivitatea sa faţă de problemele spinoase din istoria popoarelor din Balcani" — aşa cum îl caracterizam în altă parte[89] — devine o mare autoritate ştiinţifică, demn de memoria celebrului Pavel Šafařík, al cărui nepot era pe linie maternă.

Tocilescu rămîne totuşi o personalitate complexă, cu implicaţii adînci în rosturile societăţii româneşti de acum o sută de ani. Înzestrat cu o inepuizabilă putere de muncă, stăruitor şi în aceeaşi măsură ambiţios — în sensul bun al cuvîntului —, Tocilescu a desfăşurat o activitate ştiinţifică multiplă în domeniul ştiinţelor sociale (epigrafie, arheologie, istorie, folcloristică, editor de documente, muzeologie, iniţierea unui Corpus inscriptionum slavo—romanicarum[90] ş.a.), dînd aparenţa unei acaparări voite, care i-a suscitat ostilităţi regretabile[91]. De fapt, cum afirmă Mircea Eliade, „o nebunească voinţă de creaţie"[92], — caracteristică enciclopediştillor noştri de la Cantemir la N. Iorga. Greşelile săvîrşite de Tocilescu sînt, de bună seamă, consecinţa acestei „nebunii", — dar mă întreb dacă nu s-a strecurat cumva în sufletul lui ceva din sfidarea „falsarilor" sec. al XIX-lea, pe care îi cunoştea destul de bine?[93] În orice caz, timpul, care mistuie şi îngurgitează tot ceea ce nu trebuie să ajungă pînă la noi, ne oferă un Tocilescu pionier temerar în sfera disciplinelor, pe care le-a cultivat cu pasiune şi îndrăzneală.

NOTE

[1] Vezi, R. Vulpe Gr. G. Tocilescu, *Arheolog şi istoric*, în „Revista de Istorie", t. 28 (1975), 10, p. 1547—1562 şi „Dacia", III (1959), p. 607, 612; N. Grigoriu, *Gr. G. Tocilescu*, în „Revista Arhivelor" LVI (1979), 4, p. 438—442 ş.a.

[2] Radu Vulpe, *op. cit.*

[3] Apărută în 1899.

[4] „Convorbiri literare", XXXIV (1900), p. 227—235 şi 301—315. Vezi consideraţiile defavorabile ale aceluiaşi recenzent asupra celei de a doua ediţii a *Manualului de Istorie...*, Bucureşti, 1900, în „Convorbiri literare", XXXVII (1903), p. 1060—1070.

[5] Manual publicat de Tocilescu în 1898.

[6] Tocilescu fusese ales membru al Academiei române la 22.III.1890.

[7] N. Iorga scrie, pe marginea acestui manual, un adevărat studiu critic, *Cum se predă istoria în şcolile noastre* în „Convorbiri literare", XXXIV (1900), p. 42—47, 132—167, 206—236, 394—418, 507—511.

[8] Universitatea de limba cehă a luat ființă în 1882.

[9] Scrisoarea din 1/13 ianuarie 1875. *(B. P. Hașdeu și contemporanii săi români și străini*, București, II (1983), p. 256—258). Parte din scrisorile lui Tocilescu adresate lui Hașdeu a fost publicată și de Crina Botoșan, *Din Corespondența lui Gr. Tocilescu către Bogdan P. Hașdeu* în ,,Limbă și literatură", vol. II, 1974, p. 345—352, precum și de Mihai Vornicu, *Gr. Tocilescu către Hașdeu* în ,,Revista de istorie și teorie literară", 1980, t. 29, p. 622—630. La ce bun de două ori același lucru ? Cui prodest?

[10] *B. P. Hașdeu, op. cit.*, p. 262—263. Din păcate, aceste declarații de fidelitate și recunoștință, repetate la fiecare prilej, au mai mult caracterul unor ,,temeneli", pe care Tocilescu le flutură în raporturile sale cu Hașdeu, cu o dezinvoltură de adolescent.

[11] Bibl. Acad. R.S.R., mss. N. 5163, f. 126.

[12] Despre Hoefler, Matyas Murko afirmă că ,,era amabil cu studenții, însă superficial" (cf. *Josef Const. Jirecek* în ,,Rozpravy z oboru slovanské filologie", v. Praze, 1937, p. 203).

[13] *Archiv Karlovy university*, Katalog posluchacå, Praha, 1875, (Hauptkatalog der Hörer der Philosophie im Sommersemester, 1875).

[14] În scrisoarea din 24 august 1876, Tocilescu scria lui Hașdeu : ,,dacă în octombrie voi lua doctoratul, părăsesc Praga pentru Viena, ca să urmez cursul lui Miklošic și al lui Hirschfeld (B. P. Hașdeu, op. cit., p. 273—274). În adevăr, imediat după trecerea examenului Tocilescu pleacă la Viena și se înscrie ca audient la cursurile celor doi profesori, amintiți mai sus (Vezi și scrisoarea lui către Hașdeu, din 27 oct, 1876, *ibidem*, p. 275—276).

[15] *Ibidem*, p. 263—264

[16] Scrisoarea din 27 oct. 1877 (Jan Urban Jarník, *Corespondență*, București, II (1983), p. 298).

[17] Vezi ,,Analele Soc. academice...", 1877, t. X, secția I, p. 79.

[18] București, 1880. Numai la doi ani, după apariția acestei lucrări, Hașdeu publică o lungă recenzie sub forma unei broșuri, în care, amărăciunea și mînia maestrului, se împletesc într-o violentă și totală desolidarizare de activitatea științifică a fostului său discipol. Nici mai mult, nici mai puțin, Hașdeu îi aruncă în față ,,prezumția unui plagiat". (Vezi, *Despre Dacia înainte de romani*, după Gr. Tocilescu, Buc., notiță critică. București, 1882). Se pare că diferendul n-a durat prea mult, căci la 23.XI.1882, Ispirescu îi scrie lui Jarník că ,,d.Hașdeu și Tocilescu s-au împăcat, chipurile, dar nu vor să-și unească revistele". (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 191—192).

[19] Vezi *Precuvîntarea* la *Dacia înainte de romani*, p. VII.

[20] ,,Columna lui Traian", oct. 1876, p. 480. Calificativul generos al lui Hașdeu trebuie amendat de aprecierea lui Konst. Jireček, care se grăbește și el să-l încunoștiințeze pe Marin Drinov, prof. la univ. din Harkov, că ,,Signor Tocilescu după niște examene, chinuite, din mila lui Dumnezeu, a fost înălțat la gradul de doctor în filozofie. A plecat acum la Viena". (Vezi, Vladimir Sis, *Кореспонденция на дрг Иресек съ Марин Дринов „Тадищникъ народната библиотека въ София за 1923 година*, Sofia, 1924, p. 155.

[21] Cf. *Dějiny naroda bulharského*, Praha, 1876. Pînă la finele secolului, lucrarea a fost tradusă în limbile: germană, bulgară, rusă și maghiară.

[22] Vezi amănunte la Tr. Ionescu-Nișcov, *Relații social-culturale ceho-române*, Cluj-Napoca, 1981, p. 84 passim.

[23] Cf. *Inscripțiunea de pe patrafirul de la Stănesci*, Buc., 1876.

[24] ,,Časopis musea království českého", Praha, 1876, p. 573—574.

[25] *Ibidem*, p. 574.

[26] Universitatea de limbă cehă a început să funcționeze în 1882.

[27] Vezi biografia celor mai importante studii referitoare la perioada de început a acestei dispute în lucrarea noastră *Studii social-culturale...*, op. cit., p. 100.

[28] Wáclav Hanka, *Starobylá Skladanie, Památka, XIII a XIV, věka*, Praha, 1817.

[29] Numai în limba germană a cunoscut cinci ediții (1828, 1845, 1847, 1858, 1872), rusa trei (1820, 1848, 1872), iar celelalte cîte una: engleza, polona, italiana, sîrba, croata, slovaca-franceza, bulgara, ucrainiana și luzaciana. (Vezi, V. Hanka, Polyglotty královédvorského rukopisu Praha, 1852 și Emil Georgiev, *Rozšiřeni a vliv české literatury v Bulharsku v době bulharského národnostního obrození* în ,,Československo-bulharské vztahy v zrcadle století, Praha, 1963, p. 222 sq.

[30] Cf. *Studii social-culturale...*, p. 98—105.

[31] Cf. *Studii critice asupra cronicilor române. Izvodul spătarului Clănău* sau *Cronica lui ,,Arbure Campodux", numită și a lui Huri*, în ,,Revista pentru istorie, arheologie și filologie", II (1885), vol. IV, p. 464—500.

[32] Cf. *Op. cit.*, p. 500.

[33] *Ibidem*, p. 466.

[34] *Ibidem*, p. 1. c.
[35] Scrisoarea către Const. Georgian în Jan Urban Jarník, *op. cit.*, Bucureşti, I, 1980, p. 216.
[36] Vezi, în această privinţă, Bibl. Ac. R.S.R., Fond Tocilescu, mss. 5159 şi 5160, unde se află un bogat material documentar, care aşteaptă să fie pus în valoare la o eventuală „restitutio".
[37] Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 294.
[38] Cf. *Dicţionaru româno-francezu.*, Bucureşti, 1862.
[39] Gh. Vîrnav Letcanu (1840—1905) a referit despre „Poeziile populare culese şi întocmite de Alecsandri" în „Convorbiri literare", VI (1873) 11, p. 405—416.
[40] Gh. Silaşi (1836—1897) şi-a publicat studiul său în „Familia", Pesta, XII (1876), 35, p. 409—413; 36, p. 421—427; 37, p. 433—438.
[41] Cd. *Walachische Märchen...*, Stuttgart u. Tübingen, 1845.
[42] Aci e vorba de Reinhold Köhler, *Bemerkungen zur Schott walachischen Märchen* în Zeit. f. deutsche Mythologie u. Sittenkunde hrag. von J. W. Wolff, Göttingen, 1855, II, p. 110. De acelaşi, *Ungarische u. walachische Märchen*, „Idem", p. 113—114.
[43] Publicat de J. Karel Schuller, Viena, Nr. 20 din 14.V.1855 şi din 21.V.1856.
[44] Vezi Scrisoarea lui Tocilescu din 16.III.1877 (Jan Urban Jarnik, *op. cit.*, p. 295).
[45] Carte de vizită cu data 17.VI.1877 (BCS.J.28.T.15045).
[46] E vorba desigur de prof. Friedrich Müller de la univ. din Viena.
[47] Scrisoarea din 6.VII.1877 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 297).
[48] Gh. Polyzu (1819—1886) a publicat un *Vocabular româno-german* ... înavuţit şi cores de G. Bariţ, Braşov, 1857.
[49] Scrisoarea din 6 mai 1877 către C. Georgian în Jan Urban Jarník, vol. I, p. 217.
[50] Lucrarea lui a fost distinsă cu premiul Obobescu în şedinţa Societăţii din 7 sept. 1877 (Analele societăţii acad. române, sesiunea anului 1877, t. X, secţia I, Buc., 1877, p. 79).
[51] Şedinţa din 24. VIII. 1877 (Analele..., op. cit., p. 40—41).
[52] E vorba de *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, apărută în „Jahresbericht der k.u.k. Unterschule in Wien", 1877, p. 3—31. La plecarea lui Tocilescu spre ţară, Jarník i-a dat cîteva exemplare, spre a fi înmînate unor personalităţi din Bucureşti. Mult mai tîrziu, Jarník a tradus-o în limba română sub titlul: *„Însemnări cu privire la limba basmelor poporane rom."* „Ion Creangă", VI (1913), 5, p. 129—136; 6, p. 161—168; 7, p. 193—201; 8, p. 126—128.
[53] Scrisoarea din 27.X.1877 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, vol. II, p. 298).
[54] Lucrare publicată la Halle, 1878.
[55] Lucrarea a apărut la Innsbruck în 1877. După cum am arătat şi în altă parte (Cf. *Studii social-culturale...*, *op. cit.*, p. 40—44), Jung combate pe Roesler cu argumente logice şi istorice în problema continuităţii. Valoroasa contribuţie a lui Jung a fost recenzată de Gaston Paris („Romania", 1878, p. 608—619) şi de M. Gaster („Zeit, f. rom. Philologie", 1878, II, p. 470—473).
[56] Scrisoarea din 17.XII.1878: (*Ibidem*, p. 299).
[57] Scrisoarea din 20.I.1879 (Jan Urban Jarník, *op. cit.*, II, p. 300—301).
[58] E vorba de textul unei variante româneşti tradusă după un original italian de către boierul român Vladul Boţulescu din Mălăeşti, în 1764, pe cînd se afla într-o închisoare din Milano (Bibl. Ac. R.S.R., mss. Nr. 417).
[59] În aceeaşi epistolă din 20.I.1879.
[60] Michel Bréal, (1832—1915), lingvist francez.
[61] Léon Renier (1809—1885), epigrafist francez.
[62] Arsène Darmestetter (1849—1888), filolog francez.
[63] Cf. *Die vorgeschichtliche Zeit Siebenbürgens*, Hermanstadt, 1877; *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden* în „Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde", Neue Folge, vol. al 13-lea şi al 14-lea.
[64] Franz Zimmermann, „Korrespondenzblatt des Vereines f. Siebenbürgische Landeskunde", redigiert von..., Hermanstadt, I (1878).
[65] Fr. Kenner, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der oesterreichischen Monarchie*, în „Archiv f. oesterreichische Geschichte", Wien, 1864—1866.
[66] Scrisoarea din 11 mai 1879 (Jan Urban Jarník, op. cit., p. 302—303).
[67] Scrisoarea din 25.V.1879. (Jan Urban Jarník, II, p. 304). Bisca = cătun în com. Gura Teghii, jud. Buzău, cunoscută prin pitorescul împrejurimilor sale.
[68] Jarník a fost ales membru corespondent al Academiei române în şedinţa din 25.V.1879 (Anal. Acad. rom., seria II, t. I, 1880, p. 14); iar la 25.VIII, acelaşi an, a fost cooptat membru de onoare al Astrei, în urma propunerii lui Const. Stezariu.

[69] Scrisoarea din 23 septembrie 1879 (Jan Urban Jarník, op. cit., p. 304).
[70] Hugo Schuchardt (1842—1927), romanist şi lingvist remarcabil. Ce fapt, el n-a scris o prefaţă, ci a făcut o seamă de observaţii utile şi „excelente" pe marginea acestei lucrări (Cf. *Ueber* B. P. Haşdeu, *Alt romänische Texte u. Glossen*. Supliment la vol. I. din *Cuvente*..., Bucureşti, 1880, p. III.XLIV
[71] Vezi „Convorbiri literare" XIII (1879), 3, p. 81—98; 4, p. 135—155, XIV (1880); 3, p. 115—125; 4, p. 125—134.
[72] La 8/20 octombrie 1879 Tocilescu îi scrie lui Jarník că a primit cărţile, împreună cu *Cuventele din bătrîni*, pe care i le va restitui a doua zi. E vorba fără îndoială de t. I, apărut în 1878. Cît priveşte Observaţiile lui Schuchardt, au fost date publicităţii împreună cu alte studii în *Supliment* la t. I, 1880, Leipzig, Bucureşti, p. III—LXX. (Jan Urban Jarník, II, p. 306).
[73] Cf. *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Elements slaves, magyars, turcs, greco-moderne et albanais*, Francfort a. Main, 1879.
[74] Scrisoarea din 11 oct. 1879. (Jan Urban Jarník, *Ibidem*, p. 105).
[75] Scrisoarea din 31 oct. 1879. (*Ibidem*, p. 306).
[76] E vorba de „*Ueber die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen u. den Karpathen*", Wien, 1879.
[77] Scrisoarea din 29. XII, 1879 la Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 307.
[78] Max Büdinger (1828—1902), istoric german.
[79] Otto Benndorf (1838—1907), arheolog german.
[80] Otto Hirschfeld (1843—1922), istoric şi epigrafist german.
[81] Scrisoarea din 24.II.1881 la Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 307—308.
[82] Scrisoarea din 2/14.III.1881 la Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 308.
[83] Jarník îl încunoştiinţase probabil că prelegerile cerute trebuiau copiate, ceea ce Tocilescu acceptă şi oferă pentru un curs 30 florini *(Ibidem)*.
[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem.*
[86] Scrisoarea din 19.IV.1881 la Jan Urban Jarník, *op. cit.*, p. 309—310. Cred că e vorba, probabil, de Adolf von Harnack (1851—1930), prof. de istoria religiilor la Leipzig, Marburg, Berlin.
[87] Scrisoarea din 23.VIII.1895. *Ibidem*, p. 110.
[88] K. Jireček notează şi el în Jurnalul său, la data de 15/27 sept. 1883, nu fără o nuanţă de ironie, ascensiunea rapidă a fostului său coleg: „Tocilescu, scrie el, e secretar general la Bucureşti, director de muzeu, etc., etc., etc." (Cf. *Белгарски дневлин* 1873—1884, t. II. ed. bulgară, Plovdiv-Sofia, 1932, p. 396).
[89] Vezi, Tr. Ionescu-Nişcov, *op. cit.*, p. 76.
[90] Vezi, raportul lui către Minister la Arhivele St. Buc., Fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice. Dosar 198 B./1897.
[91] A se vedea, de pildă, şi regretabilul conflict cu Eugen Kozak din Cernăuţi în chestiunea documentelor, copiate de acesta din urmă şi publicate de Tocilescu, la I. Lupaş, *Ioan Bogdan în lumina unor fragmente din corespondenţa sa* — (Analele Academiei române, mem. secţiei istorice, seria III, t. XXVII, 1944—45, p. 186 şi n. 2).
[92] B. P. Haşdeu, *Scrieri literare, morale şi politice*, ediţie critică cu note şi variante, îngrijită de Mircea Eliade, t. I, Bucureşti, 1937, *Introducere*.
[93] Cf. *Izvodul spătarului Clănău*, op. cit.

GRIGORE G. TOCILESCU ET L'ÉTUDE DE LA LANGUE ET DE L'HISTOIRE TCHÈQUES AU COURS DU XIXe SIÈCLE

Résumé

Directeur du Musée d'antiquités à partir de 1881, professeur de l'Université, suppléant en 1890, titulaire à partir de 1895, membre de l'Académie Roumaine dès 1890, sénateur au cours de plusieurs législatures, Tocilescu devient une personnalité prestigieuse à la fin du siècle dernier.

En remarquant que sur son étendue et variée activité scientifique on a peu écrit, l'auteur relève dans son étude quelques aspects concernant les contacts entre Tocilescu et la science de la langue et de l'histoire tchèques au siècle dernier, dans la perspective d'une monographie à venir que les historiens doivent à cet archéologue et historien roumain renommé.

L'étude est centrée sur les années 1875—1876, lorsque le jeune Tocilescu prépare et soutient sa thèse de doctorat à l'Université allemande Charles IV de Prague, sur ses relations scientifiques avec les savants tchèques Konstantin Jireček et Jan Urban Jarník, ainsi que sur la position de l'historien roumain à l'égard de manuscrits de Zeleana Hora et Kralove Dvur.

L'auteur poursuit la correspondance entre le savant roumain et ses collègues de Prague jusqu'en 1881, en détachant de nombreux aspects qui démontrent ses rapports intenses au cours de ces années avec la science de la langue et de l'histoire tchèques.

ŞTEFAN CEL MARE ŞI RĂZBOIUL OTOMANO-VENEŢIAN DIN 1499—1503

EUGEN DENIZE

Sfîrşitul secolului al XV-lea şi inceputul secolului al XVI-lea a fost o epocă de profunde transformări la nivelul continentului european, transformări care au afectat structurile economice, sociale, politice, culturale şi ideologico-religioase, deci, practic, întreaga societate. În vîltoarea evenimentelor generate de Renaştere, Reformă şi marile descoperiri geografice sînt reluate însă şi unele idealuri mai vechi, specifice evului mediu, cum ar fi acela al unităţii lumii creştine şi al preponderenţei imperiale, precum şi acel al luptei antiotomane, dar, bineînţeles, influenţate în mod esenţial de realităţile lumii moderne, aflată în plin proces de formare.

În studiul de faţă atenţia ne va fi reţinută de reluarea, la început în plan teoretic, apoi şi practic, a ideii de cruciadă antiotomană, de fapt a repunerii în discuţie a problemei orientale, care avea în acest stadiu mai mult un caracter defensiv decît ofensiv, deşi cele două aspecte sînt interdependente şi nu pot fi separate. De asemenea vom încerca să vedem care a fost rolul şi poziţia Moldovei lui Ştefan cel Mare în cadrul coaliţiei puterilor creştine îndreptată împotriva Porţii, influenţa pe care această coaliţie a avut-o la rîndul ei asupra marelui voievod în ultimii ani ai domniei sale.

Problema orientală, a luptei împotriva otomanilor, a reapărut, la nivelul principalelor puteri creştine, în primii ani ai ultimului deceniu din secolul al XV-lea, atunci cînd tînărul rege al Franţei, Carol al VIII-lea (1483—1498), a hotărît să reia pretenţiile înaintaşilor săi asupra coroanei regatului napolitan.

Discuţia asupra caracterului necesar sau nu al expediţiei italiene a tînărului şi aventurosului rege al Franţei nu-şi are locul aici, dar este cert faptul că în momentul declanşării ei (1494), Carol al VIII-lea şi-a manifestat clar intenţia ca, după cucerirea sudului Peninsulei, să atace Imperiul otoman şi să elibereze Grecia şi locurile sfinte de sub dominaţia musulmană [1].

În acelaşi an în răsăritul şi centrul Europei este prefigurată o altă importantă alianţă a unor puteri creştine îndreptată împotriva Imperiului otoman. În aprilie 1494 are loc la Lewocza un congres al fraţilor Jagelloni, la care participă Vladislav al II-lea, regele Ungariei şi Boemiei, Ioan Albert, regele Poloniei, Alexandru, marele cneaz al Lituaniei [2]. Aici, obiectivul principal asupra căruia s-a căzut de acord a fost lupta împotriva Imperiului otoman, mai ales că era posibilă şi o colaborare cu Carol al VIII-lea [3] care, după cum am văzut, îşi exprimase aceiaşi dorinţă.

„Revista de istorie”, tom 41, nr. 10, p. 977—991, 1988

Dar aceste intenţii, care mergeau pe linia tradiţiilor medievale ale cruciadei, nu s-au putut materializa tocmai datorită noilor evoluţii, specifice epocii moderne, care cuprinseseră, practic, întreaga Europă creştină şi care puneau pe primul plan interesele statale individuale, înaintea celor religioase, colective. Religia devine acum, tot mai mult, o justificare ideologică pentru acţiunile întreprinse de diferitele state creştine, forţa ei scade considerabil în faţa tendinţelor de laicizare şi simplificare specifice epocii moderne.

Astfel Carol al VIII-lea, dorind să atace Imperiul Otoman şi să elibereze locurile sfinte, atacă mai întîi regatul creştin al Neapolelui, ceea ce provoacă reacţia rapidă a celorlalte puteri creştine (Veneţia, Milano, Spania, papalitatea şi împăratul — alianţa din 31 martie 1495), care vor reuşi să-l oblige să părăsească Italia, spre bucuria sultanului Baiazid al II-lea. [4]

Destul de asemănător s-au desfăşurat lucrurile şi cu alianţa antiotomană a fraţilor Jagelloni. Dacă obiectivul principal nu a provocat divergenţe, cu totul altfel au stat lucrurile în ceea ce priveşte dorinţa lui Ioan Albert de a încerca să obţină acordul fraţilor săi pentru a readuce Moldova într-o situaţie de strictă vasalitate faţă de coroana polonă, prin înscăunarea aici, în locul lui Ştefan cel Mare, a fratelui său Sigismund rămas fără nici o coroană. Opoziţia Ungariei a fost netă, iar Ştefan cel Mare a zdrobit puternica armată feudală polonă, în 1497, la Codrii Cosminului. Trebuie să adăugăm că pînă în acest an, atît Polonia, cît şi Ungaria, încheiaseră, în 1494 şi 1495, acorduri de armistiţiu pe trei ani cu Poarta otomană. [5]

Se observă aşadar destul de clar faptul că în această perioadă acţiunea puterilor europene îndreptată împotriva Porţii otomane, deşi păstrează un suport ideologic-religios, acel al cruciadei, este de fapt o acţiune complet laicizată, care ţine seama de interesele statale proprii şi nu mai are nimic în comun, în ceea ce priveşte esenţa, cu idealurile religioase medievale. Pentru puterile europene Imperiul otoman devenise un stat care, indiferent de deosebirile religioase, le putea fi la fel de bine şi inamic, dar şi aliat. Acest lucru explică şi pătrunderea otomanilor în cadrul sistemului de echilibru politic care începe să se facă tot mai mult simţit în Europa odată cu declanşarea războaielor italiene.

Aceste afirmaţii sînt confirmate şi de atitudinea Veneţiei şi a Moldovei faţă de Imperiul otoman. Atît pentru cetatea lagunelor, cît şi pentru ţara românească de la răsărit de Carpaţi, raporturile cu otomanii aveau la bază, în primul rînd, aspecte politice şi economice, deci laice, învelişul religios, al cruciadei, constituind de fapt o modalitate politică şi diplomatică de a solicita ajutor celorlalte puteri europene. Veneţia a luptat tot timpul împotriva Porţii din considerente politice, teritoriale şi economice, Mediterana Orientală, Marea Neagră şi posesiunile din Dalmaţia, Albania şi Grecia constituind o zonă de maximă importanţă pentru comerţul şi, implicit, pentru puterea ei financiară. În ceea ce priveşte Moldova, lupta antiotomană a avut o semnificaţie permanentă şi profundă, aceea de apărare a independenţei şi a fiinţei statale, de fapt a propriei existenţe ca stat şi ca popor, lucru valabil şi pentru celelalte două ţări româneşti. Trebuie remarcat de asemenea şi faptul că Ştefan cel Mare nu a luptat cu turcii ca un cruciat, ci ca un exponent al tendinţelor monarhice, unificatoare, [6] deci al tendinţelor noi care se manifestau din ce în ce mai puternic

în întreaga societate europeană. Acest lucru explică şi faptul că marele domn al Moldovei a îmbinat permanent, în raporturile cu Poarta, fermitatea cu flexibilitatea, mijloacele militare cu cele politico-diplomatice, toate subordonate obiectivului major al apărării independenţei.

Semnificativ în ceea ce priveşte raporturile puterilor europene cu Poarta, a raporturilor dintre Moldova, Veneţia şi Poartă şi a raporturilor stabilite, din această perspectivă, între statele creştine îl constituie războiul turco-veneţian din 1499—1503 [7].

Veneţia, una din marile puteri ale vremii, era confruntată la sfîrşitul secolului al XV-lea şi la începutul celui următor cu cîteva ameninţări majore care, treptat, de-a lungul timpului, o vor transforma într-o putere de rang inferior. Este vorba de ameninţarea tot mai mare reprezentată de Imperiul otoman în Marea Neagră şi Mediterana Orientală, [8] de marile descoperiri geografice care afectează principalele rute comerciale de care beneficia comerţul veneţian, de declanşarea războaielor italiene care ameninţau direct posesiunile veneţiene din „terra ferma" şi chiar existenţa cetăţii însăşi, de apariţia unor mari puteri teritoriale, ca Franţa şi Spania, superioare sub aspectul cantităţii şi al puterii militare şi, în fine, de apariţia unor indicii sigure care prevesteau o criză de structură a însăşi flotei veneţiene, indicii ce se fac simţite încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea[9].

În această complexă situaţie Veneţia îşi dădea perfect de bine seama că un nou război cu Imperiul otoman nu putea fi purtat cu succes decît în coaliţie cu alte puteri creştine, coaliţie care era însă puţin probabil să se dovedească şi eficientă şi, în aceste împrejurări, confruntarea s-ar fi terminat în dezavantajul cetăţii lagunelor care putea să piardă noi poziţii, foarte importante, în mările Levantului. Din această cauză Veneţia nu a reacţionat de aceeaşi manieră la ostilitatea crescîndă venită din partea otomanilor, a căutat să aplaneze pe căi diplomatice orice dispută [10], a dus chiar o politică de apropiere faţă de Poartă, evidentă mai ales în 1495 cînd a transmis la Constantinopol informaţii în legătură cu intenţiile lui Carol al VIII-lea şi a participat activ la alungarea acestuia din Italia, [11] dar rezultatele acestor acţiuni nu au avut efectul scontat şi nu l-au putut împiedica pe sultanul Baiazid al II-lea să declanşeze războiul în vara anului 1499.

Acţiunea sultanului a fost determinată de doi factori importanţi şi anume: moartea lui Djem-sultan, fratele său aflat în mîinile lui Carol al VIII-lea, survenită în februarie 1495, care l-a eliberat de o mare ameninţare potenţială, şi de încheierea unor tratate de alianţă între puterile creştine care aveau şi o semnificaţie antiotomană destul de clară. Astfel, la 13 iulie 1498, se încheie la Cracovia un tratat ungaro-polon, cu caracterul unei ligi antiotomane, [12] tratat la care a aderat, de facto, şi Ştefan cel Mare, din a doua jumătate a aceluiaşi an. [13] Acest tratat este consolidat prin încheierea altora, în 1499, care conturează astfel imaginea unui bloc antiotoman la care participă ţările române şi statele conduse de fraţii Jagelloni. După ce în aprilie 1499 se încheie un tratat între Ţara Românească şi Ungaria, [14] iar la 14 ale aceleiaşi luni se realizează un tratat între Polonia, Ungaria şi Lituania [15] solii lui Ştefan cel Mare, Hărman pîrcălabul şi Ivanco pitarul, primesc, la 16 aprilie 1499, la Cracovia condiţiile tratatului de pace dintre Moldova şi Polonia, condiţii ratificate de Ştefan la 12 iulie la Hîrlău [16].

Tratatul subscris de Ştefan era în acelaşi timp un tratat de pace şi de alianţă. Moldova, pe de o parte, Polonia şi Lituania pe de altă parte, se angajau să pună capăt ostilităţilor, să se abţină de la orice acţiuni duşmănoase şi să-şi dea reciproc concursul împotriva tuturor adversarilor. Sensul acestei ultime clauze este lămurit de referinţele actului la o acţiune comună moldo-ungaro-polonă împotriva Imperiului otoman la care Ştefan se angaja să participe cu toate forţele ţării sale. Prevăzător însă, domnitorul îşi rezerva dreptul de a aproba itinerariul pe care avea să-l urmeze oastea polonă în cazul unei mari expediţii antiotomane, pentru a împiedica repetarea situaţiei din 1497 [17]. Această alianţă a fost consolidată şi prin tratatul moldo-lituan, încheiat la 14 septembrie 1499 la Suceava, [18] care se referea de asemenea la lupta antiotomană.

Dar, pe lîngă acest bloc antiotoman alcătuit din ţările române şi din statele guvernate de reprezentanţii dinastiei jagellone, şi în apus se realizează o alianţă periculoasă pentru turci prin acordul din 15 aprilie 1499, de la Blois, dintre Franţa şi Veneţia [19]. Acordul prevedea dezmembrarea ducatului milanez, dar era îndreptat şi împotriva Porţii, ceea ce explică încercarea regelui francez Ludovic al XII-lea de a-l atrage şi pe Vladislav al II-lea al Ungariei să participe la prevederile sale [20].

Ameninţat să fie prins ca într-un cleşte de coaliţia incipientă antiotomană, Baiazid al II-lea nu a ezitat să reacţioneze imediat, lovitura principală fiind îndreptată împotriva Veneţiei, ale cărei posesiuni din Balcani constituiau obiective de cea mai mare importanţă pentru imperiul său.

Prima realizare importantă a sultanului a fost aceea că el a împiedicat funcţionarea coaliţiei ca atare. Astfel, Ungaria, Polonia şi chiar Imperiul habsburgic, în faţa presiunilor şi ameninţărilor otomane s-au grăbit să reînnoiască armistiţiile cu Poarta, în iulie 1499.[21] În vara aceluiaşi an, într-o singură zi, toţi veneţienii din Constantinopol sînt arestaţi,[22] iar la 30 iunie flota otomană porneşte la luptă[23] avînd ca prim obiectiv Lepanto, atacat simultan şi de pe uscat. Flota veneţiană condusă de Antonio Grimani şi Andrea Loredano ezită să dea lupta cu turcii şi, astfel, Lepanto este cucerit de aceştia, la 26 august 1499. [24] În anul următor turcii îşi continuă şirul victoriilor în dauna Veneţiei, reuşind să cucerească Durazzo în Albania, [25] iar apoi poziţiile deosebit de importante de la Modon, Coron şi Navarino [26]. Deşi în anii care au venit, 1501 şi 1502, Veneţia obţine anumite victorii, ea nu a putut schimba soarta războiului şi a fost obligată să accepte ofertele de pace ale lui Baiazid al II-lea presat, la rîndul său, la graniţele răsăritene de o Persie întărită de vigoarea noii dinastii a Safavizilor [27]. Din aceste cauze Veneţia a acceptat pacea jurată de sultan, la 14 decembrie 1502, [28] şi confirmată de doge la 20 mai 1503, [29] pace prin care pierdea Lepanto, Modon, Coron, Navarino şi Durazzo, se obliga să restituie insula Santa Maura, dar păstra Cefalonia cucerită cu ajutorul spaniolilor. Ea păstra dreptul de a face comerţ în Mediterana Orientală şi Marea Neagră, dar trebuia să respecte regulile impuse de Imperiul otoman, devenit principala putere în aceste zone.

În această situaţie se pune firesc întrebarea cum a funcţionat coaliţia antiotomană a puterilor creştine care se prefigura cu destulă claritate la mijlocul anului 1499 ? A funcţionat doar parţial, cu mari dificultăţi, fie-

care membru avînd în vedere, în primul rînd, interesele sale și abia apoi pe acelea ale luptei antiotomane.

Astfel, din apus Veneția a primit ajutoare numai din partea Franței, Spaniei și a papalității, dar era vorba de ajutoare mai mult formale decît reale. În ceea ce privește Franța și Spania, acestea aveau în vedere, în primul rînd, cucerirea Italiei, în momentul acestui război punîndu-se acut problema împărțirii regatului napolitan. Tratatul de la Granada, din 11 noiembrie 1500, prevedea acțiuni comune împotriva otomanilor, dar ele erau subsumate obiectivului principal, acela al împărțirii sudului Italiei între francezi și spanioli [30]. Pentru ambele puteri lupta antiotomană era necesară pentru a demonstra statelor italiene că ele își vor asuma apărarea Peninsulei, dar ea se afla încă pe un plan secundar, depășită ca importanță de lupta propriu-zisă pentru dominația Italiei.

Franța a încercat, din această perspectivă, să sprijine în două rînduri Veneția. În 1499 o flotă franceză a făcut joncțiunea cu cea venețiană dar, numai după cinci zile, s-a retras acuzîndu-i pe venețieni de lipsă de combativitate,[31] iar în 1501, o altă flotă franceză, condusă de contele Ravenstein, a atacat, împreună cu venețienii, insula Mitilene, fără să o poată însă cuceri [32]. Tot pe această linie, regele Franței, pentru a-și demonstra credibilitatea în privința politicii sale antiotomane, a încheiat, la 14 iulie 1500, o alianță cu Polonia și Ungaria care prevedea ajutor reciproc împotriva pericolului otoman [33]. Dar ajutorul acordat de Franța rămînea la bunul plac al lui Ludovic al XII-lea, iar acesta urmărea prin această alianță să contracteze mai degrabă politica Habsburgilor din Italia, decît să lupte cu Imperiul otoman. De aceea consecințele practice ale acordului vor fi inexistente.

Spania, avînd aceleași interese în Italia ca și Franța, nu a ezitat nici ea să ajute Veneția împotriva otomanilor. O puternică flotă comandată de Gonzalo de Córdoba i-a ajutat pe venețieni, în ultimele luni ale anului 1500, să-i alunge pe turci din Corfu [34] și să cucerească Cefalonia, [35] dar în ianuarie 1501 s-a retras brusc la Messina, [36] pentru a participa, alături de francezi, la împărțirea regatului napolitan.

În ceea ce-l privește pe papă, pe Alexandru al VI-lea, în ciuda legăturilor sale din trecut cu Baiazid al II-lea, el a încercat să sprijine Veneția, dar a reușit să facă acest lucru într-o măsură foarte mică. A purtat tratative cu Maximilian I de Habsburg, cu Henric al VII-lea al Angliei și cu Ludovic al XII-lea fără să obțină însă nimic [36bis]. În iunie 1500 a lansat o bulă de cruciadă antiotomană [37] și a cedat zece la sută din veniturile bisericii din Ungaria și Polonia pentru lupta cu turcii, [38] iar în vara și toamna aceluiași an a desfășurat o intensă activitate în vederea realizării colaborării dintre flotele spaniolă și venețiană [39]. Demn de remarcat este și faptul că în octombrie 1500 el a trimis scrisori în țările române în care acorda iertarea tuturor păcatelor locuitorilor din Moldova care vor lua parte la expediția împotriva turcilor, ori vor contribui pentru scopul acesta cu alte ajutoare materiale [40]. Aceasta demonstrează locul și rolul pe care țările române și, în acea vreme, mai ales Moldova lui Ștefan cel Mare, îl dobîndiseră în viața politică internațională, faptul că orice coaliție antiotomană trebuia să țină seama de potențialul lor economic, politic și militar în zona Dunării de Jos și a sud-estului european.

Dacă aceasta a fost situația coaliției în ceea ce privește participarea puterilor apusene, nu cu mult diferită a fost și aceea a participării statelor jagellone. Dintre acestea doar Ungaria era interesată de lupta antiotomană deoarece se afla direct amenințată de tendințele expansioniste ale Porții, dar ea nu avea capacitatea necesară să ducă o politică hotărîtă de apărare și, cu atît mai puțin, una ofensivă. De fapt Ungaria era cuprinsă de o anarhie feudală crescîndă, de o slăbire tot mai accentuată a puterii centrale, de o incapcitate pronunțată de a se adapta la structurile moderne specifice epocii, toți acești factori avînd o contribuție decisivă la dispariția acestui stat de pe harta Europei. Cu toate acestea, datorită poziției ei antiotomane, Veneția nu a ezitat să încheie o alianță cu ea, alianță care cuprindea și papalitatea, definitivată în martie 1501, dar făcută publică abia la 13 mai, atunci cînd Vladislav al II-lea a declarat război turcilor [41].

Dar intervenția Ungariei era destul de tardivă și ciocnirile cu turcii de la sfîrșitul lui 1501 și începutul lui 1502, desfășurate în Bosnia și în zonele Vidin și Nicopole [42], nu au mai putut influența cu nimic soarta generală a războiului. Foarte repede după pacea turco-venetă, Ungaria va încheia și ea o pace similară, la 22 februarie și 20 august 1503 [43], pace prin care se revenea, de fapt, la situația antebelică.

În ceea ce privește Polonia și Lituania acestea au evitat sistematic să se angajeze într-o confruntare deschisă cu turcii, din două motive principale : războiul dintre Lituania și marele cnezat al Moscovei, declanșat în 1500 [44], și permanentele atacuri ale tătarilor din Crimea [45]. Mai mult decît atît, regele Ioan Albert a încheiat o pace cu Imperiul otoman, la 19 iulie 1501, pace reconfirmată de urmașul său Alexandru, la 9 octombrie 1502 [46].

Observăm deci că această coaliție a puterilor creștine a funcționat doar parțial și cu foarte multe greutăți, cauza principală fiind diferența destul de apreciabilă dintre suportul ei ideologic și realitatea politică concretă de care trebuia să țină seama fiecare țară. Indiferent însă de acest lucru, Ștefan cel Mare a sesizat, încă înainte de declanșarea războiului turco-venețian, faptul că se putea crea o situație favorabilă pentru o posibilă recuperare a celor două cetăți, foarte importante, din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. De aceea el nu a ezitat, așa cum am arătat mai sus, să adere de facto la tratatul ungaro-polon din 1498 și să încheie în anul următor tratate de pace și colaborare antiotomană cu Polonia și Lituania. Tot pe această linie Ștefan a încercat, probabil la sfîrșitul lui 1498 sau începutul lui 1499, dar fără succes, să-l determine și pe Ivan al III-lea al Moscovei să mențină pacea cu Lituania și să se alăture coaliției antiotomane [47].

Domnul Moldovei nu s-a limitat însă numai la activitatea diplomatică antiotomană, ci a trecut și la executarea unor acțiuni concrete, pe plan militar. Astfel, el nu a ezitat să atace și să zdrobească, la începutul lui 1499, o armată otomană care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Bali bei, [48] iar la puțin timp după aceasta a nimicit și o grupare tătară de 6 000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova [49]. Ca răspuns la această atitudine amenințătoare, sultanul a ordonat, la sfîrșitul primăverii sau începutul verii lui 1499, cîteva atacuri, de mică amploare, împotriva Moldovei și a trimis chiar o flotă în această direcție [50], probabil pentru a întări Chilia și Cetatea Albă pe care le credea amenințate. De fapt Baiazid al II-lea dorea să aibă liniște la Dunărea de Jos pentru a-și îndrepta grosul forțelor

împotriva Veneţiei şi va reuşi să obţină acest lucru de la toate statele din zonă, cu excepţia Moldovei.

Dorind să continue acţiunile antiotomane începute în 1499, Ştefan cel Mare a trimis, în ianuarie 1500 o solie la Buda, la Vladislav al II-lea, cu scopul de a obţine ajutoare dar, după aproape o lună de discuţii, nu s-a ajuns la nici un rezultat concret [51]. Pentru a menţine însă alianţa, indispensabilă, cu Moldova, Vladislav al II-lea i-a reîntărit lui Ştefan, la 1 mai 1500, stăpînirea asupra celor două cetăţi transilvane, Ciceul şi Cetatea de Baltă [52].

Cu toate că nu avea nici un fel de promisiuni de ajutor din partea Ungariei, Veneţiei sau a altor state care îşi declaraseră intenţiile de a lupta împotriva turcilor, Ştefan cel Mare s-a hotărît să treacă la acţiune împotriva acestora, considerînd că un moment mai favorabil nu se putea ivi pentru dorinţa sa de a recuceri Chilia şi Cetatea Albă. În acest sens el se baza pe conjunctura internaţională din acel moment care obliga forţele Imperiului otoman să acţioneze dispersat pe mai multe fronturi : împotriva forţelor veneţiene la Modon, Coron şi Navarino, împotriva veneţienilor şi a spaniolilor în insulele Corfu şi Cefalonia, precum şi împotriva unui corp de oaste maghiar, de vreo 9 000 de oameni, care, în august 1500 trecuse Dunărea şi atacase în Serbia şi Bulgaria [53].

Profitînd de această situaţie, care-i deschidea un cîmp de manevră apreciabil, Ştefan nu a ezitat, în 1500, să refuze plata tributului, a ordonat mutilarea solului turc care venise cu acest scop şi l-a trimis pe vornicul Boldur să atace Chilia şi Cetatea Albă, care sînt incendiate cu această ocazie[54]. Ceva mai tîrziu este posibil să fi avut loc o nouă ciocnire între turci şi moldoveni, consemnată de cronicarul veneţian Marino Sanuto la 31 august[55], acesta arătînd că şi ungurii se pregăteau de luptă, ceea ce era adevărat, după cum am arătat mai sus.

Simultan cu aceste acţiuni Ştefan a mobilizat importante forţe militare în regiunea Iaşului [56], pentru a putea acţiona pe direcţii interioare atît împotriva unui eventual atac al turcilor dinspre sud, cît şi împotriva unui atac al tătarilor care prădau deja părţile sud-estice ale regatului polon. Aceste concentrări de trupe, din primăvara şi vara lui 1500, erau cunoscute şi în Italia. Astfel, în mai, mai multe scrisori trimise din Buda de solii veneţieni Soranzo şi Giustiniani, arătau că Ştefan avea armata pregătită[57], iar la 27 iulie, florentinul Octaviano Gucci scria din Cracovia că Ştefan cel Mare stă gata la hotar cu toată oştirea sa şi că, în orice caz, trebuie să se aştepte de la el ceva însemnat, fiind renumit prin înţelepciune[58]. Domnul Moldovei s-a preocupat şi de înzestrarea oştirii sale trimiţînd la Braşov, în septembrie 1500, pe spătarul Trotuşan pentru a cumpăra scări de şa, arme, frîie şi altele [59].

De fapt toate aceste preparative întreprinse de Ştefan vizau, prin recucerirea Chiliei şi a Cetăţii Albe, crearea unei breşe în monopolul otoman instaurat asupra Dunării de Jos şi a Mării Negre, breşă care ar fi putut duce la schimbarea raporturilor de putere din acestă zonă, dar celelalte state europene interesate într-o astfel de evoluţie, mai ales Veneţia şi Ungaria, nu aveau capacitatea necesară pentru a acorda ajutoarele de trebuinţă.

Cu toate acestea Ştefan cel Mare şi-a continuat acţiunile militare antiotomane. În septembrie 1500 el i-a atacat pe turci şi a reuşit să le smulgă trei teritorii, probabil capete de pot cucerite la nord de Dunăre, în

zona Cetăţii Albe, [60] iar în octombrie a înfrînt o nouă armată otomană, condusă chiar de un fiu al sultanului şi de doi sangiacbei, care au şi murit în luptă [61]. În noiembrie, informaţii raguzane şi veneţiene arătau că Ştefan era pregătit pentru a continua lupta cu turcii, avînd o oştire de 40 000 de oameni [62].

Dar, în ciuda acestor victorii incontestabile, Ştefan cel Mare şi-a dat seama că nu va putea continua de unul singur lupta cu Imperiul otoman, bizuindu-se numai pe dispersarea forţelor otomane în alte direcţii, şi de aceea a oprit, pînă în 1502, acţiunile militare şi a trecut la desfăşurarea unei intense activităţi diplomatice cu scopul de a obţine ajutoarele strict necesare.

Astfel, chiar în 1500 domnul Moldovei a încercat să medieze o înţelegere între Lituania, marele cnezat al Moscovei şi tătarii lui Mengli Ghirai [63], pentru a permite măcar marelui cneaz Alexandru să se alăture luptei antiotomane, dar nu a avut succesul sperat, războiul lituano-moscovit (1500—1503) neputînd fi împiedicat.

La începutul anului 1501, la 24 ianuarie, doi soli moldoveni şi unul din Ţara Românească, ceea ce confirmă şi disponibilităţile lui Radu cel Mare de a se angaja într-un front comun antiotoman, au sosit la Buda pentru a constata care erau intenţiile lui Vladislav al II-lea [64]. Se pare că aici nu au putut afla mai nimic şi solii moldoveni şi-au continuat călătoria spre Veneţia şi Roma. Ajunşi la Veneţia în februarie, cei doi soli, care apar la Sanuto cu numele de Raynaldo şi Antonio, deşi este sigur că sînt români deoarece pentru a se face înţeleşi au folosit serviciile unui interpret, au cerut dogelui un medic pentru Ştefan cel Mare, şi-au exprimat dorinţa de a cumpăra stofe fine şi au arătat că domnul lor este gata să lupte cu turcii, dacă Veneţia ajunge la o alianţă cu Ungaria [65]. Dar răspunsul a fost şi aici, în privinţa luptei antiotomane şi a unui posibil ajutor, probabil destul de evaziv, la fel ca şi cel venit din partea curţii pontificale. De fapt Veneţia şi papalitatea se situau pe poziţiile lor tradiţionale la adresa ţărilor române, adică de a obţine cît mai mult fără a da însă în schimb absolut nimic, sau poate numai încurajări şi iertări de păcate.

Eşecul acestei misiuni diplomatice l-a determinat pe Ştefan să fie mult mai prudent faţă de turci şi chiar să trimită, în iunie, un sol la Poartă [66] pentru a vedea care este atmosfera de acolo în privinţa sa. Dar, în ciuda acestei acţiuni, el nu a abandonat activitatea diplomatică antiotomană pe care a îndreptat-o, în a doua jumătate a anului 1501 înspre răsărit. Astfel, în iulie, el a încercat să realizeze o apropiere între Lituania şi tătarii din Crimea [67], iar în decembrie a trimis o solie în Polonia cu scopul de a îndemna această ţară să intre în luptă cu turcii şi de a cere permisiunea pentru un sol de a merge la Ivan al III-lea spre a-i cere să încheie pace cu Polonia şi Lituania şi a se alătura şi el coaliţiei antiotomane [68]. Şi aici însă rezultatele au fost limitate, ele neputînd duce la o lărgire a coaliţiei antiotomane.

La începutul lui 1502, pregătit pentru o eventuală confruntare cu turcii, Ştefan cel Mare a trimis o nouă solie la Veneţia pentru a cere un medic şi, probabil, pentru a afla stadiul pregătirilor militare şi intenţiile pe care le avea Republica. Aceasta însă, neputînd să trimită şi nici măcar să promită un ajutor militar concret, a promis totuşi că va trimite un

medic și i-a acordat solului moldovean titlul de cavaler aurat[69], probabil în semn de prețuire pentru eforturile antiotomane ale domnitorului nostru.

Fapt este că medicul trimis în Moldova, Matteo Muriano,[70], pe lîngă îndeletnicirea sa propriu-zisă, pe care, din cauza bolii, nu a putut-o îndeplini așa cum trebuie, a avut și o importantă misiune politică de informare și chiar de spionaj. Aceasta reiese cu claritate din rapoartele pe care le-a expediat la Veneția, la 7 decembrie 1502[71] și la 5 ianuarie 1503[72]. El trebuia să afle care este situația domnului și a urmașului său, potențialul economic și militar al țării, relațiile Moldovei cu puterile vecine, situația raporturilor de putere din zonă, care sînt relațiile dintre Polonia și Imperiul otoman. Dar aceste informații, remarcabile prin exactitatea lor, nu mai aveau o valoare practică pentru Veneția, deoarece aceasta, tocmai în acea perioadă, încheia pacea cu Imperiul otoman

În același an Ștefan cel Mare a întreprins însă și cîteva acțiuni militare cu scopul de a consolida poziția Moldovei în eventualitatea încheierii unei păci generale. Astfel unități moldovene au participat, alături de tătarii crîmleni, la luptele din 8 și 12 iulie 1502, desfășurate undeva în stepele nord-pontice, lupte în care tătarii hoardei mari de pe Volga au fost cu desăvîrșire zdrobiți[73]. A fost înlăturat astfel pericolul așezării lor în sudul Moldovei, în zona cetăților Chilia și Cetatea Albă, adică acolo unde fuseseră chemați de Baiazid al II lea cu scopul de a ține permanent țara sub amenințare și a permite otomanilor să acționeze liniștiți în alte direcții[74]. De asemenea, în toamna aceluiași an, se pare că Ștefan a trimis un contingent de 7000 de oameni care, alături de trupele comitetului de Timișoara, Jósza Somi, i-a atacat pe turci la sud de Dunăre[75].

Aceste succese au avut efectul scontat deoarece prin tratatul de pace ungaro-otoman, încheiat la 22 februarie 1503 și confirmat de Vladislav al II-lea la 20 august același an, Ștefan cel Mare, deși renunța definitiv la speranța de a putea recupera Chilia și Cetatea Albă, își reglementa raporturile cu Poarta pe baza situației antebelice, fără a avea de suferit nici o nouă pierdere teritorială și fără a fi obligat să mărească haraciul datorat sultanului [76].

Eșecul coaliției antiotomane de la cumpăna veacurilor al XV-lea și al XVI-lea, precum și cel al lui Ștefan cel Mare de a recupera Chilia și Cetatea Albă au avut repercusiuni importante asupra gîndirii politice și a testamentului politic al marelui nostru domnitor. Dacă principalul obiectiv al politicii sale, aproape de-a lungul întregii domnii, a fost lupta împotriva amenințării otomane, pentru a se reveni, după opinia noastră, la situația anterioară momentului 1455—1456, cînd Moldova devine tributară Porții, nu mai puțin adevărat este și faptul că el a putut constata cîteva lucruri care făceau imposibilă reușita finală a acestei politici în acel moment.

În primul rînd Ștefan era conștient că numai cu forțele sale nu va putea susține o luptă îndelungată cu uriașa putere a Imperiului otoman fără a pune într-un grav pericol interesele fundamentale ale țării. Această concluzie decurgea firesc din propria sa experiență care-i arătase permanent că celelalte puteri europene, mai ales Veneția și Ungaria, nu puteau să-l ajute aproape cu nimic și că fiecare lupta numai pentru propriile sale interese. Era, de fapt, o consecință firească a profundelor transformări suferite de societatea europeană, idealurile de cruciadă și de unitate a lumii creștine deși continuă a fi proclamate sînt golite treptat de semnificația lor inițială.

Chiar Ştefan, aşa cum am mai arătat, nu s-a luptat cu turcii ca un cruciat ci ca un monarh de tip modern care pune interesele ţării şi ale poporului său deasupra celorlalte.

În al doilea rînd, analizînd raporturile de putere din sud-estul Europei şi din Mediterana Orientală, domnul Moldovei nu a putut ajunge decît la concluzia că Imperiul otoman era în acel moment statul cel mai puternic, aflat într-o viguroasă ofensivă, ameninţînd cel mai mult independenţa Moldovei, spre deosebire de alte state care, fie se dezangajaseră din această zonă, ca Polonia, fie nu aveau decît capacitatea de a susţine o luptă pur defensivă, ca Veneţia şi Ungaria.

Această realitate s-a impus gîndirii politice a lui Ştefan astfel încît el, deşi a dus o politică antiotomană consecventă, a ştiut permanent să imprime o flexibilitate absolut necesară. Aşa se explică pacea sa cu Poarta din 1486 [77], aşa se explică şi colaborarea sa cu otomanii, în 1498 [78], împotriva polonilor care încercaseră să-l scoată din domnie şi, în fine, aşa se explică şi testamentul său politic în care recomandă urmaşului său, Bogdan al III-lea să păstreze relaţii bune cu Poarta [79]. În orice caz Ştefan nu l-a sfătuit pe urmaşul său să „închine" ţara la turci, ceea ce nici el nu făcuse, ci l-a sfătuit doar să menţină raporturi de pace, stabile, cu aceştia, raporturi stabilite încă din timpul domniei sale şi pe care el însuşi le moştenise, cu modificări, de la predecesorul său, Petru Aron.

În această privinţă [80], începutul domniei lui Bogdan al III-lea marchează nu un punct de cotitură ci doar încă o etapă străbătută în evoluţia raporturilor moldo-otomane. „Închinarea", adică restabilirea după o întrerupere a relaţiilor dintre Moldova şi Poartă, din vremea lui Bogdan al III-lea, este de fapt o creaţie tîrzie, rod al confuziilor din tradiţia cronicărească moldovenească [81]. Semnificativ este afirmaţia pe care o face în acest sens marele cărturar Dimitrie Cantemir: „Cu asemenea gînduri, atunci cînd Bogdan al III-lea, feciorul lui Ştefan cel Mare, a închinat pentru întîia oară ţara Porţii, nu l-au lipsit de nici una din cinstiri şi au păstrat toate legile ţării, atît cele politiceşti, cît şi cele bisericeşti, i-au lăsat toate semnele domneşti şi s-au mulţumit să se plătească curţii patru mii de galbeni în tot anul ca semn de închinare a ţării" [82]. Afirmaţia lui Cantemir este contradictorie, partea a doua anulînd de fapt, prima parte, condiţiile în care s-a realizat aşa zisa primă „închinare" fiind acelea pe care le acceptase şi Ştefan cel Mare, condiţii care erau o continuare cu modificările intervenite pe parcurs (creşterea haraciului, pierderile teritoriale), a celor iniţiale acceptate în 1455–1456.

În orice caz lupta antiotomană a lui Ştefan cel Mare, la fel ca şi întreaga sa domnie, a reprezentat unul din momentele de glorie şi măreţie, greu de egalat din istoria medievală a Moldovei, în această perioadă ţara ajungînd să aibă un rol de primă importanţă în viaţa politică a sud-estului european, dar şi în cadrul relaţiilor internaţionale la nivel central european. Semnificativ în acest sens este tocmai faptul că orice coaliţie antiotomană trebuia să aibă în vedere ponderea pe care ţara românească de la răsărit de Carpaţi o căpătase pe scena politică internaţională, alianţa sa fiind preţioasă şi căutată de puterile vremii.

NOTE

[1] Domenico Malipiero, *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500*, in ,,Archivio storico italiano", tomo VII, parte I, Firenze, 1843, p. 325—327; De Foncemagne, *Eclaircissement historiques sur quelques circonstances du voyage de Charles VIII en Italie* în ,,Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres", t. XVII, 1751, pp. 572—578; S. de la Pilargerie, *Campagne et bulletins de la grande armée d'Italie commandée par Charles VIII*, Nantes et Paris, 1866, pp. 101—103; H. François Delaborde, *L'expedition de Charles VIII en Italie. Histoire diplomatique et militaire*, Paris, 1888, p. 215; P. Durrieu, *La délivrance de la Grèce projetée en France à la fin du quinzieme siècle*, în ,,Revue d'histoire diplomatique", XXVI, nr. 3, 1912, pp. 333—351; T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie (1281—1913)*, Paris, 1914, pp. 46—50.

[2] Jószef Garbacik, *Materialy do dziejów diplomacji Polskiej z lat 1486—1516 (Kodeks Zagrżebski)*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966, p. 27; Bernard Wapowski, *Chronicorum Bernardi Vapoii partem posteriorem 1480—1535*, in *Scriptores rerum Polonicarum*, tomus II, Cracoviae, 1874, pp. 19—20; Matei de Miechow (Miechowski), *Chronicae Polonorum*, în *ibidem*, p. 259; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iaşi, 1889, p. 374; I. Ursu, *Relaţiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ştefan cel Mare*, Piatra Neamţ, 1900, pp. 138—139; Fr. Papée, *Jan Albracht*, Cracovia, 1936, pp. 65—69; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 1, ed. a III-a, Bucureşti, 1940, pp. 74—75; Şerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziţia internaţională a Moldovei la sfîrşitul secolului al XV-lea*, în ,,Romanoslavica", XVII, Bucureşti, 1970, pp. 540—541; idem, *Ţelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497); un nou izvor*, în ,,Revista de istorie", tom. 27, nr. 2, 1974, p. 262; idem, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare; puncte de reper*, în ,,Revista de istorie", tom 28, nr. 1, 1975, p. 28; Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. VIII, Bucureşti, 1975, p. 12; V. Ciobanu, *Ţările române şi Polonia. Secolele XIV—XVI*, Bucureşti, 1985, p. 85.

[3] L. Thuasne, *Djem-sultan, fils de Mahomed II, frère de Bayezid II (1459—1495) d'après les documents originaux en grande partie inèdits. Etude sur la question d'Orient à la fin du XVe siècle*, Paris, 1892, p. 333; D. M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances 1350—1700*, Liverpool, 1954, pp. 88—90; Ş. Papacostea, *Relaţiile internaţionale ale Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare*, în ,,Revista de istorie", tom 35, nr. 5—6, 1982, p. 633; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 85.

[4] *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo VI, în *Monumenti storici dalla r. deputazione veneta di storia patria*, serie prima, *Documenti*, vol. XI, Venezia, 1903, pp. 6—8, nr. 4; C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, tome VI, Paris, 1885, p. 243; Philippe de Commynes, *Mémoires*, Paris, 1881, pp. 566—568; Donado da Lezze, *Historia turchesca (1300—1514)*. publicată, adnotată, împreună cu o introducere de I. Ursu, Bucureşti, 1909, pp. 201—202.

[5] Anatol Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, tomus III, 1392—1501*, în *Monumenta medii aevii historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomus XIV, Cracoviae, 1894, pp. 416—418; Antonius Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades libris XLV comprehensae ab origine gentis ad annum MCCCCXCX*, Lipsiae, 1771, pp. 749—750; Joanes Herbertus de Fulstin, *Chronica, sive historia Polonicae compendiosa*, Basileae, 1571, p. 338. J. de Hammer, *Histoire de Empire ottoman*, tome IV, Paris, 1836' pp. 40—41; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, Bucureşti, 1937, pp. 228—229.

[6] P. P. Panaitescu, *Ştefan cel Mare în lumina cronicarilor contemporani din ţările vecine*, în ,,Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie/', XI, fasc. 2, Iaşi, 1960, p. 199.

[7] Pentru problematica acestui război a se vedea G. Cogo, *La guerra di Venezia contro i Turchi (1499—1501)*, în ,,Nuovo Archivio Veneto", anno IX, num. 35, tomo XVIII, parte I, Venezia, 1899, pp. 5—76; anno IX, num 36, tomo XVIII, parte II, pp. 348—421; tomo XIX, parte I, 1900, pp. 97—138.

[8] G. I. Brătianu, *La Mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, în ,,Revue historique du sud-est européen", XXI, 1944, pp. 67—68; idem, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, Monachii, 1969, pp. 301—328; F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe—XVe siècles)*, Paris, 1959, pp. 383—384.

[9] Jean Alazard, *La Venise de la Renaissanee*, Paris, 1956, pp. 47—48; Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic*, Baltimore and London, 1973, p. 242; idem, *Naval actions and fleet organization, 1499—1502*, în vol. *Rennaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, pp. 146—173; Charles Verlinden, *Venise entre Méditerrannè et Atlantique*, în *Venezia*

centro di mediazione tra Oriente et Occidente (secoli XV—XVI). Aspetti e problemi, vol. I, Firenze, 1977, pp. 51—55; William H. Mc Neill, *Venice the hinge of Europe (1081—1797)* The University of Chicago Press, 1974, pp. 89, 126—127; Bernard Doumerc, *La crise structurelle de la marine vènitienne au XVe siècle; le problème du retard des Mude*, în „Annales. Economies. Societés. Civilisations", 40 année, nr. 3, mai-juin 1985, pp. 605—623.

[10] Misiunile lui Sagudino din 1496 și 1497 (Halil Ganem, *Les sultans ottomans*, tome I, Paris, 1901 pp. 153—155; S. N. Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481—1512*, University of Illinois Press, Urbana, 1948, pp. 53—54) și cea a lui Andrea Zanchani, din februarie 1499 (S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 62—63), eșuează.

[11] *I libri commemoriali*, VI, pp. 6—8, nr. 4; C. N. Sathas, *op. cit.*, VI, p. 243; Philippe de Commynes, *op. cit.*, pp. 566—568; S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II edizione, tomo V, Venezia, 1913, pp. 65—67; Antonio Battistella, *La repubblica di Venezia ne'suoi undici secoli di storia*, Venezia, 1921, p. 411; *Storia d'Italia*, coordinata da Nino Valeri, vol. II, Torino, 1959, pp. 155—156.

[12] Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, vol. I, Vilnae, 1758, pp. 86—89, doc. XXXIII; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 406—409; doc. CCCLVI; J. Garbacik, *Materiały...*, pp. 49—55.

[13] I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 162; Ion Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 235; V. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 90—91.

[14] A. Lăpedatu, *Politica lui Radu cel Mare. 1459—1508*, în vol. *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, pp. 204—207 și 209—211; *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, p. 356.

[15] M. Dogiel, *op. cit.*, I' pp. 96—99, doc. XXXVIII.

[16] Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 439—444, doc. CCCLXXI; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 415—417, doc. CLXXVIII.

[17] I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia...*, p. 166; Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei...*, p. 636; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 92.

[18] I. Bogdan, *op. cit.*, pp. 442—446, doc. C.LXXIX

[19] *I libri commemoriali*, VI, p. 39, nr. 149; S. Romanin, *op. cit.*, V. pp. 108—109; A. Battistella, *op. cit.*, p. 416; Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 212—213; E. Fueter, *Storia del sistema degli stati europei dal 1492 al 1559*, Firenze, 1932, p. 391; J. Alazard, *op. cit.*, pp. 46—47.

[20] V. Fraknoi, *Rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France au commencement du XVIe siècle*, în „Revue d'histoire diplomatique", III, nr. 2, Paris, 1889, p. 236.

[21] M. Sanuto, *I Diarii*, vol. I, col. 699—700 și 736; II, col. 939—940; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 57.

[22] D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 90.

[23] S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 67—70.

[24] Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 231; M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1287, 1339 și III, col. 12; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 52—58; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 218; L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du moyen âge*, tome VI, Paris, 1924, p. 81; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 70; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 91; D. E. Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, p. 87.

[25] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 218, 538—539; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 262; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 76.

[26] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 690—695, 717, 797—798; D. da Lezze, *op. cit.*, pp. 241—260; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 62—65; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 150; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 227—229; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 75—76; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 92; D. E. Fitcher, *op. cit.*, p. 89.

[27] E. Denison Ross, *The early years of Shāh Isma'il, founder of the Safavi dynasty*, în „Journal of the Royal Asiatic Society", XXVIII, 1896, pp. 297—300 apud S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 81; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 73; L. Pastor., *op. cit.*, VI, p. 94; Percy Sykes, *A history of Persia*, vol. II, London, 1930, pp. 159—166; Raymond Furon, *La Perse*, Paris, 1938, pp. 132—134; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 177; A. Decei, *Istoria imperiului otoman*, București, 1978, p. 145.

[28] *I libri commemoriali*, VI, p. 65, doc. 9 și 10; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 268; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 72; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 152; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 81—84.

[29] *I libri commemoriali*, VI, pp. 65—66, doc. 12; M. Sanuto, *op. cit.*, V. col. 42—47; Pietro Bembo, *Historiae Venetae libri XII*, în *Degl'istorici delle cose veneziane i quali hanno*

scritto per Pubblico Decreto, tomo II, Venezia, 1718, pp. 217—218; *Dokumente për historinë e Shqipërisë (1479—1506)*, ed. Injac Zamputi, Tirana, 1979, pp. 337—338.

[30] Luis Suárez Fernández, Manuel Fernández Álvarez, *La España de los Reyes Católicos (1474—1516)*, vol. II, în *Historia de España*, dirigida por Ramón Menéndez Pidal, tomo XVII, Madrid, 1969, pp. 532—533.

[31] C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 214, 218, 220; A. Battistella, *op. cit.*, pp. 429—430.

[32] M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 180—181; Ludovici Tuberonis, *Commentariorum de rebus suo tempore, nimirum ab anno Christi MCCCCXC usque ad annum Christi MDXXII in Pannonia et finitimis regionibus gestis*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, ed. G. Schwandtner, tomus II, Vindobonae, 1746, pp. 259—261; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 265; P. Bembo, *op. cit.*, p. 201; Francesco Sansovino, *Dell'historia universale. Dell'origine et imperio de Turchi*, Venetia, 1564, pp. 173—174; *Tarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei Osmane), în *Crestomaţie turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale şi centrale (1263—1683)*, ed. Mihail Guboglu, Bucureşti, 1977, pp. 279—280.

[33] M. Dogiel, *op. cit.*, I, pp. 447—452; S. Katona, *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Illyricarum*, pars II, Budae, 1796, p. 583; V. Fraknói, *art. cit.*, p. 240.

[34] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 960—963; Joannes Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, Francofurti, 1596, p. 193; Vasco Dias Tanco, *Libro dell'origine et successione dell'imperio de Turchi*, Venetia, 1558, p. 88.

[35] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1126—1128; P. Bembo, *op cit.*, pp. 175—178; D. da Lezze *op. cit.*, p. 262; L.S. Fernández, M. F. Álvarez, *op. cit.* p. 539.

[36] L. S. Fernández, M. F. Álvarez, *op. cit.*, p. 540.

[36bis] L. Pastor, *op. cit.*, VI, pp. 88—91.

[37] Johannes Burchardi, *Diarium sive rerum urbanorum commentarii 1483—1506*, ed. L. Thuasne, tomus III, Parisiis, 1885, pp. 46—56 apud L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 83.

[38] Augustino Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, tomus II, Romae, 1860, pp. 550—552, nr. DCCXXXII; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 472—476, doc. CCCLXXXIII.

[39] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 752—753; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87.

[40] A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, tomus I, Romae, 1863, pp. 542—545, doc. DCCXXVIII; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 476—481, doc. CCCLXXXIV; M. Sanuto, *op. cit.* III, col. 879.

[41] *I libri commemoriali*, VI, pp. 46—47, nr. 177; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1537—1538; J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. II, Gotha, 1843, pp. 515—516; Alfredo Reumont, *Un' ambasciata veneziana in Ungheria. 1500—1503*, în „Archivio storico italiano', quarta serie, tomo III, anno 1879, Firenze, 1879, pp. 198—215.

[42] V. Makuşev, *Monumenta historica slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabelariis et bibliothecis italicis deprompta*, tomus I, Varşovia, 1874, p. 318; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 71—72; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 241; Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohacs (1365—1526)* în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasciculus, 1, 1979, p. 101; *Istoria militară a poporului român*, II, p. 358.

[43] Lajos Thallóczy, *Jajcza (Bánság, vár ès város) története 1450—1527 (Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum (Banatus, castrum et oppidum Jajcza)* în *Monumenta Hungariae Historica Diplomataria*, vol. XL, Budapesta, 1915 pp. 167—170, de CVI.

[44] K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, Bucureşti, 1955, pp. 365—452.

[45] V. Makuşev, *op. cit*,. I, p. 315.

[46] F. Papée, *Acta Alesxandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501—1506)* în *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomus XIX, Cracoviae, 1927, pp. 9—11, doc. 10 şi pp. 168—170, doc. 117.

[47] *Arhiva istorică a României*, tom I, partea I, nr. 11, Bucureşti, 24 octombrie 1864, p. 81; I. Bogdan, *op. cit.*, II pp. 409—415, doc. CLXXVI.

[48]. M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 394—395 şi 562; D. Malipiero, *op. cit*, p. 162; M. Miechowski, *op. cit*, p. 263; B. Wapowski. *op. cit.*, p. 36; Johannes de Komorowo, *Tractates fratrum minorum chronicae observanciae a tempore Constanciensis concilii et specialiter de provincia Poloniae*, ed. Heinrich Zeissberg, în „Arhiv für österreichische Geschichte", XLIX, 1872, nr. 2, pp. 421—422; J. Leunclavius, *Historiae Musulmanicae libri XVIII*, Francofurti, 1595, p. 30; Ion C. Chiţimia, *Cronica lui Ştefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, Bucureşti, 1942, p. 70.

[48] Scrisoarea lui Andrea Gritti, din Constantinopol, de la 26 martie 1499, în Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 30, doc. XXXV.

[50] M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 871 şi 929.

[51] *Ibidem*, III, col. 1478—1479; V. Pârvan, *Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria*, în „Convorbiri literare", XXXIX, nr. 11 şi 12, 1905, p. 1069.

[52] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 18—19, doc. XXII.

[53] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 669—670.

[54] *Ibidem*, col. 288, 567, 635, 684, 714, 879, 1627—1628; Radu Rosetti, *O mică întregire la istoria lui Ştefan cel Mare* în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", seria III, tom XVI, Bucureşti, 1934—1935, pp. 45—58.

[55] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 713.

[56] Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 31, doc. XXXVII.

[57] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 288.

[58] Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 30—31, doc. XXXVI.

[59] I. Bogdan, *op. cit.*, II, pp. 466—468; idem, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI din arhivul Braşovului*, în „Convorbiri literare", XXXIX, nr. 9—10, 1905, p. 853; Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603*, Bucureşti, 1931, p. 515, nr. 496.

[60] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 927.

[61] *Ibidem*, col. 1240; I. Ursu, *Ştefan cel Mare şi turcii*, p. 163; *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 548; *Istoria militară a poporului român*, II, pp. 357—358.

[62] Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 32, doc. XXXVIII; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1055.

[63] *Pamiatniki diplomaticeskihe snoşenii arevnei Rossii s derjavami*, tom I, *(1474—1504)*, ed. T. Th. Karpov, Sankt Petersburg, 1884, în *Sbornic Imperatorskago ruskogo istoriceskogo obşestva*, vol. XLI, pp. 355—356; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1178.

[64] M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1478—1479 şi 1453.

[65] *Ibidem*, col. 1467—1468.

[66] *Ibidem*, IV, col. 105; I. Ursu, *Ştefan cel Mare şi turcii*, p. 171.

[67] A. Boldur, *Politica externă a lui Ştefan cel Mare într-o lumină nouă*, în „Studii şi cercetări istorice", vol. XVIII, Iaşi, 1943, pp. 65—66; V. Costăchel, *Relaţiile dintre Moldova şi Rusia în timpul lui Şte an cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1956, p. 189.

[68] Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, pp. 488—491, doc. CCCLXXXIX; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, pp. 454—459, doc. CLXXXII; N. Iorga, *op. cit.*, IV, pp. 241—242; A. Boldur, *Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457—1504). Studiu de istorie socială şi politică*, Madrid, 1970, p. 297.

[69] M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 248; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 35, doc. XLIII.

[70] Despre Matteo Muriano s-au ocupat printre alţii, N. Iorga, *Breve storia dei Rumeni*, Bucureşti, 1911, pp. 70—72; idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, Bucureşti, 1928, pp. 73—74; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, Bucureşti, 1916, p. 32 şi urm.; C. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", XVI, Bucarest, 1929, pp. 6—7; N. Stoicescu, G. Lăzărescu, *Ţările române şi Italia pînă la 1600*, Bucureşti, 1972, pp. 94—95.

[71] M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 734—737; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 36—37, doc. XLV; *Călători străini despre ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1968, pp. 148—150.

[72] M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 804—807; *Călători...*, I, pp. 151—154.

[73] F. Papée, *Acta Alexandri...*, pp. 105—106 şi 106—107, doc. 85 şi 86; *Sbornic*, vol. XLI, p. 41; K. V. Bazilevici, *op. cit.*, pp. 410—411; Al. Gonţa, *Ştefan cel Mare şi relaţiile cu Hoarda de Aur*, în idem, *Românii şi Hoarda de Aur, 1241—1504*, München, 1983, p. 188.

[74] V. A. Ulianiţki, *Materialî dlia istorii vzaimnyh otnoşenii Rossii, Polski, Moldavii, Valahii i Turtzii v XIV—XVI vv.*, Moskwa, 1887, pp. 195; Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, p. 493, doc. CCCXLIII.

[75] M. Sanuto, *op. cit.*, IV col. 333; F. Szákaly, *art. cit.*, pp. 98—103.

[76] Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 20—21, doc. XXIV; L. Thallóczy, *op. cit.*, p. 168, doc. CVI; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 879—884.

[77] Pentru încheierea păcii moldo-otomane din 1468 a se vedea întreaga discuţie asuprar problemei în studiul lui Ştefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii". Pe marginea izvoarelo" privind primul secol de relaţii moldo-otomane*, în „Anuarul institutului de istorie şi arheologiein „A. D. Xenopol", XVII, Iaşi, 1980, pp. 640—645. Vezi şi idem, *Pacea moldo-otomană d—1486. Observaţii pe marginea unor texte*, în „Revista de istorie", tom 35, nr. 7, 1982, pp. 807ol 821 şi Tahsin Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Mndavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontiere*, în „Revue roumaie d'histoire', tome XXII, nr. 3, 1983, pp. 225—238.

[78] Drept răsplată pentru ajutorul acordat sultanul se pare că a trimis lui Ștefan toate însemnele pe care în mod obișnuit Poarta le dădea pentru investitură sau recunoașterea domniei (deci cu mult înainte de Ștefan Lăcustă) iar Ștefan l-a trimis pe fiul său Alexandru ca ostatec la Constantinopol (deci cu mai bine de jumătate de veac înainte ca Petru Rareș să facă același lucru) (Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*, p. 650).

[79] Testamentul politic al lui Ștefan cel Mare s-a păstrat doar în tradiția cronicărească, dar este conform cu experiența și gîndirea sa politică astfel incit, după părerea noastră, el poate fi considerat ca autentic. În acest sens Grigore Ureche spune următoarele: „Iară cîndu au fostu aproape de sfîrșitul său, chiemat-au vlădicii și toți sfetnicii săi, boierii cei mari și alți toți cîți s-au prilejitu, arătîndu-le cum nu vor putea ținea țara, cum o au ținut-o el, ci socotindu din toți mai puternicu pre turcu și mai înțeleptu, au datu învățătură să se închine turcilor". (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 121), iar Neculce arată în *O samă de cuvinte;* „Cînd au murit Ștefan vodă cel Bun, au lăsat cuvînt fiiului său, lui Bogdan vodă, să închine țara la turci, iar nu la alte niamuri, căci niamul turcilor sînt mai înțălepți și mai puternici, că el nu o va putea ținea țara cu sabiia, ca dînsul". (Ion Neculce, *Opere*, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 1982, pp. 168).

[80] Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*, pp. 652.

[81] *Ibidem*, p. 654.

[82] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Magdalena Popescu, 1973, pp. 121—122.

ÉTIENNE LE GRAND ET LA GUERRE OTTOMANO-VÉNITIENNE DE 1499—1503

Résumé

Dans cette étude l'auteur aborde un aspect moins connu du règne d'Étienne le Grand, à savoir celui de sa dernière confrontation avec l'Empire ottoman qui poursuivait la récupération des deux châteux forts du sud de la Moldavie, Chilia et Cetatea Albă. Cette confrontation est analysée dans le contexte des relations internationales à la fin du XVe siècle et au début du siècle suivant, contexte caracterisé par la reprise des projets antiottomans et par la possibilité de constitution d'une nouvelle coalition des puissances européennes. Quoiqu'une pareille coalition n'ait pu se réaliser, le déclenchement de la guerre turco-vénitienne a permis à Étienne le Grand de s'engager, au niveau diplomatique et militaire, dans la lutte antiottomane et de jouer un rôle important dans le cadre des rapports de force qui se manifestaient dans la zone du Bas Danube et de la Mer Noire. Les actions du prince de la Moldavie entre 1499—1503 démontrent également le fait que le pays roumain situé à l'est des Carpates était devenu un élément essentiel du systéme politique européen, toute action politique et militaire devant tenir compte de son potentiel économique et militaire, ainsi que de ses options politiques.

ASPECTE ALE PROCESULUI DE CREARE ÎN CHINA A FRONTULUI NAŢIONAL UNIT ANTIJAPONEZ

ANA BUDURA

Deceniile trei şi patru ale secolului nostru marchează o etapă de importanţă hotărîtoare în istoria contemporană a Chinei. Însemnătatea sa decurge din aceea că în procesul complex al luptei desfăşurate de poporul chinez între anii 1931 şi 1945 împotriva acţiunilor agresive ale militariştilor niponi au avut loc evoluţii şi mutaţii politico-sociale ce şi-au avut sorgintea în confruntările cu puterile imperialiste încă din a doua jumătate a secolului trecut. În această confruntare cu imperialismul japonez, un inamic puternic şi versat, care prin acţiunile sale agresive punea în pericol însăşi fiinţa naţională a poporului chinez, s-a desăvîrşit coeziunea naţională, a avut loc consacrarea integrităţii teritoriale a Chinei şi recunoaşterea ei pe plan internaţional ca o mare putere. În focul acestei confruntări, în sînul naţiunii chineze s-a realizat un larg consens social-politic cu privire la opţiunea care urma să asigure Chinei un viitor demn, să-i faciliteze procesul de modernizare şi afirmarea sa în comunitatea internaţională, ca stat independent şi suveran. În sfîrşit, în cadrul acestui proces au luat naştere şi s-au dezvoltat premisele regimului politic ce avea să înfăptuiască deziderateie naţionale şi sociale ale poporului chinez pe calea socialismului. Finalitatea luptei de rezistenţă antijaponeză a poporului chinez a determinat modificarea raportului de forţe în favoarea popoarelor care luptau pentru eliberarea naţională şi socială, împotriva imperialismului şi colonialismului, a politicii de dominaţie şi dictat, pentru promovarea unui nou tip de relaţii între statele lumii, pentru progres şi pace.

Declanşarea războiului de rezistenţă antijaponeză la 7 iulie 1937 în urma ofensivei generale a armatelor japoneze marchează în cadrul acestei etape un moment crucial. În faţa întregii naţiuni chineze s-a impus cu acuitate necesitatea apărării fiinţei naţionale, iar a celor două mari partide politice — Partidul Comunist şi Partidul Naţional — problema elaborării unei noi strategii şi tactici, care să asigure realizarea unităţii naţionale, implicit victoria asupra agresorului. Primii paşi în direcţia realizării colaborării dintre cele două partide în vederea luptei împotriva inamicului comun au fost făcuţi încă din toamna anului 1935*. Evenimentele de la Xi'an din decembrie 1936 au accelerat acest proces iar ofensiva generală niponă din anul următor a impus începerea de urgenţă a tratativelor dintre Partidul Comunist şi Partidul Naţional care s-au finalizat printr-o formă specifică de colaborare.

* Vezi pe larg: Ana Budura, *Lupta de rezistenţă antijaponeză a poporului chinez 1931—1945*. Teză de doctorat, p. 48—52; 61—67.

„Revista de istorie", tom 41, nr. 10, p. 993—1008, 1988

În prima jumătate a anului 1937, s-a accelerat procesul de creştere a influenţei militariştilor în viaţa politică a Japoniei. Noul guvern al generalului Hayoshi Senjuro format în februarie, a adoptat măsuri pentru întărirea armatei, implicit sporirea cheltuielilor militare. Peste 60% din buget a fost destinat armatei [1], cu 600 milioane yeni mai mare decît cel din anul 1936. În consecinţă efectivul armatei terestre a crescut numai în cursul anului 1937 de la 450 mii la 950 mii, iar al marinei imperiale cu 25% [2]. În opoziţie flagrantă cu hotărîrile Conferinţei navale de la Londra (ianuarie — aprilie 1930) a fost elaborat un program amplu de construcţii navale, în urma realizării căruia Japonia a ajuns încă din 1940 la egalitate cu celelalte mari puteri. Guvernul a elaborat o serie de măsuri pentru dezvoltarea înainte de toate a industriei de război şi adaptarea întregii economii naţionale la cerinţele expansiunii agresive nipone. În cuda acestor tendinţe militariste ale cercurilor guvernamentale alegerile din 1937 au relevat dorinţa poporului japonez ca ţara să urmeze un curs moderat pe linia dezvoltării economice. Partidele de opoziţie au obţinut în alegeri peste 7 milioane de voturi, ceea ce le-a adus 354 de locuri în Dietă faţă de cele 40 ale partidelor proguvernamentale [3]. Însă guvernul format în iunie de prinţul Konoe, care a încercat să aplaneze conflictul dintre guvern şi partidele politice, s-a dovedit totuşi prea slab, pentru a face faţă presiunilor cercurilor militariste şi ale unor civili interesaţi în declanşarea şi escaladarea unui război în zonă cu scopul realizării unor planuri ambiţioase de dominare a regiunii Pacificului şi, dacă s-ar fi putut, al lumii întregi. Primul pas în atingerea acestor scopuri era declanşarea unui război general împotriva Chinei, cucerirea ei în urma unui război fulger, apoi folosirea ei pentru cucerirea în continuare a Asiei de sud şi sud-est şi impunerea în acest fel a supremaţiei nipone în Oceanul Indian şi Pacific. Şi de astă dată japonezii au recurs la manevre şi provocări care au culminat cu incidentul din 7 iulie de la Podul Lugou aflat în suburbia oraşului Beiping*. Acesta a depăşit limitele unui conflict local şi, prin consecinţele sale, a marcat, aşa cum arată Mao Zedong „începutul unui atac general împotriva regiunilor Chinei aflate la sud de Zidul Mare, iar rezistenţa trupelor chineze — începutul războiului de rezistenţă naţională a Chinei" [4]. Mişcarea antijaponeză a intrat într-o nouă etapă devenind „un război general de rezistenţă purtat atît de armată cît şi de popor" [5].

Podul Lugou constituia un important punct strategic pentru controlarea oraşelor Beiping şi Tianjin şi a liniilor de cale ferată care duceau spre China Centrală. După crearea Comitetului politic al provinciilor Hebei şi Chahar, în ciuda încercărilor evidente ale elementelor projaponeze de a realiza „autonomia", generalul Song Zhiyuan a adoptat în relaţiile cu Japonia o atitudine „aparent binevoitoare, în realitate însă sfidătoare, hotărît să nu capituleze" [6]. Această atitudine a fost sprijinită de marea majoritate a ofiţerilor şi soldaţilor Armatei a 29-a aflată sub comanda sa, puternic influenţată de mişcarea patriotică a maselor largi populare, în ale cărei rînduri exista o puternică voinţă şi hotărîre de a lupta împotriva agresorului japonez, pentru salvarea patriei. În scopul obţinerii controlului asupra Chinei de nord şi extinderii treptate a agresiunii spre sudul Chinei, ocuparea celor două oraşe, Beiping şi Tianjin ca şi lichidarea rezistenţei Armatei a 29-a au devenit pentru

japonezi o necesitate acută. De la început, era clar pentru orice observator lucid că acțiunea samavolnică a militariștilor japonezi nu era un „incident" întîmplător, ci așa cum scria ziarul „Jiuguo Shibao" * din 10 iulie 1937 „un pas plănuit în cadrul politicii agresive a Japoniei de a ocupa China de nord și de a subjuga întreaga noastră patrie". Fără doar și poate judecînd după rapiditatea desfășurării invaziei și concentrarea efectivelor armatei japoneze, oricine își putea pune întrebarea: cum oare asasinarea unui singur soldat japonez putea să pună în mișcare, într-un timp foarte scurt, o operațiune de asemenea proporții? „Desigur, numai dacă acest incident nu ar fi fost pregătit în mod deliberat, pentru a servi drept pretext unei acțiuni agresive"[7]. Într-o perioadă foarte scurtă (7—15 iulie) efectivul militarilor japonezi în zona orașelor Beiping, Tianjin a crescut de la 10 mii la peste 20 de mii avînd sprijinul a 100 de avioane și a altor unități puse în stare de alertă în afara Zidului Mare[8]. Sesizînd scopurile urmărite de militariștii niponi guvernul chinez arăta într-o notă adresată Ligii Națiunilor, la 30 august 1937: „În timp ce autoritățile chineze se arată gata să ajungă la o reglementare amicală a incidentului, Japonia caută, în mod deliberat, să agraveze situația, concentrînd importante forțe în provincia Hebei și reluînd ofensiva în zona Wanping și Lugou, extinde operațiunile pînă în apropierea orașului Beiping"[9]. În pofida protestului guvernului chinez și al opiniei publice mondiale, la 25 iulie 1937 unitățile armatei japoneze au declanșat operațiunile militare în zona orașelor Beiping și Tianjin. În fața atacului nipon Armata a 29-a, al cărei efectiv număra 100 mii de ostași încurajată și influențată fiind și de mișcarea pentru salvarea patriei condusă de Partidul Comunist Chinez, a opus o rezistență eroică. La rîndul lor reprezentanții cercurilor patriotice din orașul Beiping au acordat un substanțial sprijin unităților militare asigurînd îngrijirea răniților, transportarea alimentelor și a munițiilor, construirea liniilor de fortificație. Detașamente de voluntari, formate din muncitori și studenți, s-au îndreptat spre linia frontului. Din întreaga țară pe adresa autorităților militare și guvernamentale din Beiping și Tianjin au sosit telegrame și scrisori de încurajare și sprijinire morală, ajutoare materiale și financiare. De asemenea, numeroși ofițeri patrioți din întreaga țară au cerut trimiterea lor în primele linii ale frontului luptei antijaponeze .

Acordînd atenție luptei de partizani în spatele agresorului organizația ilegală a Partidului Comunist Chinez din orașul Beiping, a creat primul detașament de partizani care urma să opereze în suburbia de vest a orașului. Format în principal din studenți și elevi, acesta și-a luat numele de „Armata antijaponeză națională". În numai două săptămîni efectivul acestui detașament a ajuns la peste o mie[11] de combatanți, acțiunile sale de hărțuire a armatei japoneze avînd un efect încurajator pentru populația orașului.

În întreaga China, numeroase organizații obștești, personalități politice și partidele politice precum și mase de oameni ai muncii s-au pronunțat în unanimitate pentru organizarea unei lupte consecvente și hotărîte a întregii națiuni.

Urmărind cu atenție evoluția situației, Comitetul Central al Partidului Comunist Chinez a adresat la 8 iulie un apel întregii națiuni, Parti-

dului Naţional, Guvernului Central şi Comisiei Militare Centrale prin care a chemat la organizarea mişcării patriotice a întregului popor, sprijinirea războiului de rezistenţă, mobilizarea imediată a forţelor armate navale, terestre şi aeriene în vederea confruntării cu inamicul. Apelul sublinia totodată necesitatea „realizării unităţii tuturor cetăţenilor ţării, a guvernului şi a armatei în cadrul unui front unit naţional în vederea opunerii unei rezistenţe agresiunii japoneze", pronunţîndu-se pentru „o strînsă colaborare între Partidul Comunist Chinez şi Partidul Naţional în vederea înfruntării noului atac al bandiţilor japonezi"[12]. Apelul a fost urmat la 13 iulie de adunarea extraordinară a membrilor de partid şi a activiştilor din organele puterii revoluţionare din oraşul Yenan, la care s-a hotărît luarea tuturor măsurilor necesare în vederea participării directe în lupta antijaponeză. În aceeaşi zi, Mao Zedong, Zhu De şi alţi comandanţi ai Armatei Roşii Chineze au adresat lui Jiang Jieshi (Cian Kai si) şi comandanţilor armatelor din întreaga ţară o telegramă în care i-au chemat la mobilizarea tuturor forţelor ţării şi la realizarea unităţii în vederea opunerii unei rezistenţe concertate împotriva agresiunii japoneze. Telegrama dădea expresie hotărîrii Armatei Roşii „de a se îndrepta imediat spre front şi a lupta pentru eliberarea definitivă a naţiunii chineze"[13]. Două zile mai tîrziu o delegaţie formată din Zhou Enlai, Qin Bangxian şi Lin Boqu, membri ai conducerii P. C. Chinez, s-a îndreptat spre Lushan pentru a purta tratative cu o delegaţie a Partidului Naţional în frunte cu Jiang Jieshi *.

Pentru o atitudine hotărîtă antijaponeză s-a pronunţat şi *Comitetul de acţiune pentru eliberarea naţională a Chinei* (denumit şi cel de al treilea partid) ** care într-o declaraţie dată publicităţii după 7 iulie 1937 arăta că realizarea scopurilor agresive ale imperialismului japonez poate fi zădărnicită „numai printr-un războî naţional revoluţionar", că „în afara eliberării naţiunii chineze, oricare altă alternativă ar însemna o adevărată sinucidere"[14]. În document se cerea să se declare imediat război Japoniei şi să se convoace Adunarea extraordinară a reprezentanţilor poporului în vederea alegerii unui organ, care să conducă ţara în condiţiile războiului de rezistenţă. Declaraţia preciza că „în aceste clipe, cînd se hotărăşte soarta naţiunii chineze, toate partidele revoluţionare trebuie să renunţe la disensiunile existente şi pe baza celor două mari obiective — lupta antiimperialistă, antijaponeză şi revoluţia agrară — să treacă la formarea unui front unit trainic, să creeze un organ de îndrumare a acţiunilor"[15].

Pentru o luptă hotărîtă împotriva agresorilor niponi s-au pronunţat şi alte organizaţii de masă ca *Avangarda pentru eliberare naţională*, *Federaţia uniunilor de salvare a patriei* şi *Uniunea naţională a studenţilor pentru salvarea patriei*. Curentului organizării grabnice a luptei antijaponeze s-au raliat şi o serie de personalităţi politice. Preşedintele Camerei legislative din Nanjing, Sun Ke a declarat de pildă că „numai printr-un război revoluţionar se poate obţine o rezolvare adecvată a situaţiei actuale". După ce arăta că întregul popor chinez trebuie să participe la acest război el preciză că „scopul războiului de rezistenţă fiind salvarea naţiunii, sacrificiile nu ne vor putea face să abandonăm lupta"[16]. La rîndul său vice-preşedintele Consiliului militar din Nanjing, Feng Yuxiang declara : „Răspunsul la acţiunile japoneze nu poate fi decît mobilizarea la luptă

a întregului popor chinez de 450 milioane"[17]. Celor din țară li s-au alăturat și cei peste 10 milioane de emigranți chinezi ai căror reprezentanți au adresat guvernului din Nanjing cererea de a organiza cît mai grabnic lupta de rezistență antijaponeză[18].

Reflectînd starea de spirit din întreaga țară, ziarul Dagong Bao din Shanghai scria: „Dorim ca autoritățile centrale să cîntărească bine situația actuală și să conducă întreaga țară pe calea inevitabilă (a luptei antijaponeze A.B.)"[19].

Sub presiunea mișcării patriotice și în condițiile creșterii spiritului de combativitate în întreaga țară, Jiang Jieshi a adoptat o atitudine mai fermă față de agresiune, a făcut declarații în acest sens și a adoptat o serie de măsuri pentru organizarea apărării naționale. De pildă, într-o cuvîntare rostită la ședința consultativă cu reprezentanții diferitelor partide politice și cu personalități de seamă ale vieții publice, ținută la 17 iulie 1937 el a afirmat că premiza oricărei înțelegeri în privința aplanării incidentului de la podul Lugou trebuie să fie respectarea suveranității și integrității teritoriale a Chinei, subliniind apoi că „odată cu izbucnirea războiului, fiecare persoană, tînăr sau bătrîn, fie din sud sau din nord, poartă răspunderea apărării patriei și a luptei de rezistență față de Japonia"[20]. „Singura noastră cale de rezolvare a situației — a continuat el —, este mobilizarea tuturor forțelor țării pentru apărarea ființei noastre naționale. Atît timp cît Japonia va comite agresiunea armată împotriva Chinei, noi vom opune o puternică rezistență. Atît timp cît Japonia nu va renunța la politica sa agresivă și nu se va retrage de pe teritoriul țării noastre noi vom continua să luptăm"[21]. Această cuvîntare a fost salutată de întregul popor, fiind apreciată și de P. C. Chinez ca „prima declarație corectă a Partidului Național în privința politicii externe"[22].

Această poziție a fost reafirmată de Jiang Jieshi cîteva zile mai tîrziu (27 iulie) cînd a declarat ziariștilor că „guvernul are datoria să apere pămîntul patriei, suveranitatea ei și poporul, el nu are altă alternativă decît aplicarea unui plan global, de conducere a întregii țări, strîns unite, la luptă și acceptarea unor sacrificii supreme pentru apărarea țării întrucît posibilitatea unei soluții parțiale nu mai există". „Pînă în prezent — a continuat el — armata noastră nu a suferit pierderi prea mari, dar chiar dacă ar fi fost înfrîntă, ea trebuie să dea dovadă de hotărîre și, alături de întregul popor, să continue lupta. Refuzînd orice compromis sau capitulare în fața agresorului, șeful Partidului național a subliniat atitudinea consecventă a guvernului chinez față de Japonia subliniind că „nu poate accepta pierderea nici unei bucăți din teritoriul țării și nici știrbirea suveranității patriei"[23].

La conferința apărării naționale ținută la 6 august, în prezența guvernatorilor și comandanților militari ai provinciilor Sichuan, Yunnan și Guangxi, Jiang Jieshi a enunțat principiile tactice ale războiului de apărare, care urmau să valorifice avantajele oferite Chinei de vastitatea teritoriului său și de superioritate numerică a armatei chineze în cadrul unui război de uzură. Conform acestor principii o parte a forțelor Armatei naționale urma să fie concentrată în China de nord pentru apărarea în primul rînd a obstacolelor naturale din provincia Shanxi, în timp ce forțele principale ale acestei armate urmau a fi concentrate în China

de est pentru apărarea fortificaţiilor de la Wusong şi Shanghai. În plus un minim de forţe urmau a fi dizlocate pentru apărarea porturilor de-a lungul coastei din sudul Chinei.

Forţa militară a Chinei în momentul izbucnirii războiului era mult inferioară armatei japoneze înainte de toate din punct de vedere al înzestrării tehnice cît şi al pregătirii de luptă. Legea cu privire la serviciul militar obligatoriu, promulgată în 1933 (în Japonia fusese promulgată în 1873 A. B.) a intrat în vigoare de abia la 1 martie 1936, ceea ce a făcut ca la izbucnirea războiului China să nu dispună încă de o armată bine pusă la punct. Deşi efectivul total al armatei chineze se cifra la 3 milioane de soldaţi şi ofiţeri *, organizat în 182 de divizii de infanterie, 46 de brigăzi independente, 9 divizii de cavalerie şi 28 regimente de artilerie [24], ea nu dispunea de rezervele necesare. Cu excepţia a 10 divizii bine dotate, înzestrarea restului armatei era nesatisfăcătoare şi inaptă pentru scopuri militare. Armamentului învechit i se adăuga muniţia insuficientă, iar guvernul Jiang Jieshi avea autoritate numai asupra unui sfert din armată, pentru că restul se afla sub ordinele directe ale comandanţilor din provincii şi era doar nominal incluşi în armata naţională. Teoretic, o divizie chineză trebuia să numere 10.923 soldaţi şi ofiţeri, se pare însă că nici 10 din totalul diviziilor nu dispunea de acest efectiv [25]. Armatei chineze îi lipsea armamentul greu. În acest timp armata japoneză dispunea (în iulie 1937), de un efectiv total de 462 mii soldaţi şi ofiţeri activi bine pregătiţi şi bine echipaţi, organizat în 21 divizii regulate cărora li se adăuga o rezervă de 1,5 milioane de ostaşi bine instruiţi şi de cele 2,5 milioane parţial pregătiţi [26]. Situaţia era identică şi în ce priveşte raportul dintre forţele navale şi aeriene ale celor două ţări. În timp ce flota chineză dispunea doar de cîteva nave militare demodate de mic tonaj al căror deplasament total era de 59.034 tone, flota japoneză dispunea de numeroase nave cu un deplasament total de 1,9 milioane tone [27]. La rîndul său aviaţia militară chineză dispunea doar de 600 de avioane, din care numai 305 erau aparate de luptă, restul fiind destinate antrenamentului piloţilor şi transportului. Acestor forţe aeriene japonezii le opuneau 2 800 de bombardiere şi avioane de vînătoare [28].

Acest raport între forţele militare ale celor două ţări, serios afectat de deficienţele de organizare militară a potenţialului existent, de concepţia strategică a lui Jiang Jieshi căreia i s-a adăugat şi concepţia sa politică pe ansamblu a făcut ca agresiunea japoneză, o dată declanşată, să ia proporţii tot mai mari şi în decurs de un an şi trei luni provinciile Chinei de Nord, capitala ţării, oraşele de coastă, principalele linii de comunicaţii dintre China de Nord, nord-est şi sud-est să fie supuse dominaţiei sau controlului nipon.

După ocuparea în urma incidentului de la Podul Lugou, a oraşelor Beiping şi Tianjin (30 iulie) comandamentul japonez a organizat operaţiuni militare pentru ocuparea Chinei de nord, înaintînd de-a lungul căilor ferate Beiping — Suiyuan şi Datong — Fenglingdu spre provinciile Shanxi şi Suiyuan, ca şi de-a lungul căii ferate Beiping — Hankou spre provincia Henan. Au fost concentrate de asemenea forţe importante de-a lungul căii ferate Tianjin — Bukou. La 13 august, două divizii ale Forţelor expediţionare japoneze au debarcat la Shanghai în timp ce nave

de război ale flotei a 3-a au fost concentrate la Wusong, marcînd începutul războiului general sino-japonez.

Războiul general a pus cu toată acuitatea în fața întregii națiuni chineze, a tuturor partidelor politice, dar în special în fața Partidului Național, de guvernămînt și a Partidului Comunist Chinez, forță politică majoră a țării, problema concentrării tuturor forțelor umane, materiale și spirituale în vederea organizării rezistenței naționale. Realizarea unității, naționale în fața pericolului pe care-l prezenta agresiunea niponă a devenit o cauză majoră a întregii națiuni chineze.

Trebuie precizat aici faptul că crearea frontului unit național antijaponez a constituit un proces îndelungat și complex, ale cărui începuturi datează din perioada ce a urmat imediat după incidentul din 18 septembrie 1931. După evenimentele de la Xi'an, din decembrie 1936 care au marcat o nouă etapă a acestui proces, obiectul discuțiilor dintre Partidul Comunist și Partidul Național l-a constituit — așa cum arăta Zhou Enlai „alegerea uneia dintre alternative: pregătirea adevărată a războiului antijaponez sau pregătirea lui numai în vorbe deșarte" [29].

După plenara a III-a a Partidului Național din februarie 1937 și prezentarea de către P. C. Chinez a celor „cinci revendicări și patru garanții" s-au creat premisele colaborării dintre cele două partide. Pînă în septembrie 1937 între delegațiile P. C. Chinez și Partidul Național* au fost duse o serie de tratative cu privire la problemele concrete ale colaborării. Trebuia clarificată problema reorganizării Armatei Roșii și situația regiunilor de graniță dintre provinciile Shaanxi, Gansu și Ningxia, aflate sub controlul puterii politice create de P. C. C. apoi stabilită forma organizatorică a colaborării dintre cele două partide, în sfîrșit trebuia discutată problema elaborării unei declarații comune cu privire la această colaborare.

Pînă la izbucnirea războiului în iulie, mai precis pînă la 13 august, tratativele s-au desfășurat anevoios și cu multe tergiversări îndeosebi din partea Partidului Național. Cînd însă interesele economice ale guvernului Jiang Jieshi și ale principalelor țări capitaliste au fost direct amenințate de atacul japonez, cercurile conducătoare ale Partidului Național s-au arătat interesate în antrenarea cît mai grabnică a forțelor armate conduse de Partidul Comunist Chinez la lupta antijaponeză. Drept urmare, în cadrul tratativelor s-au avansat propuneri în acest sens, ambele părți, făcînd unele concesii apropiindu-și în unele probleme pozițiile iar în altele ajungîndu-se chiar la înțelegere, ca de pildă, în problemele militare. În unele probleme s-au ajuns la formule echivoce, cum a fost cazul declarației comune cu privire la colaborare, sau s-a căzut de acord cu continuarea discuțiilor asupra chestiunilor la care nu se ajunsese la nici o înțelegere, ca de pildă, în problema renunțării la puterea politică în regiunile controlate de Partidul Comunist Chinez. Tratativele au cerut, în special din partea Partidului Comunist Chinez, multă elasticitate și înțelegere dar și hotărîre pentru a ajunge la o colaborare reală cu Partidul Național, în cadrul căreia să fie asigurate atît condițiile necesare luptei comune antijaponeze cît și menținerea independenței sale politice și organizatorice implicit libertatea sa de acțiune [30]. Militînd pentru frontul unit, Partidul Comunist Chinez nu a pierdut nici o clipă din vedere

scopul său final — socialismul. El nu a renunţat niciodată la desfăşurarea unei munci independente de educare în spirit comunist a maselor şi nici la organizarea lor în spiritul luptei permanente pentru interesele fundamentale ale proletariatului [31]. Într-o circulară adresată în aprilie 1937 tuturor membrilor de partid, C. C. al P. C. Chinez atrăgea clar atenţia că „înţelegerile şi concesiile la care se recurge, nu înseamnă renunţarea de către P. C. Chinez la independenţa organizatorică, la libertatea sa de a critica, nu înseamnă că partidul renunţă la conducerea forţelor revoluţionare care dispun de un puternic spirit de disciplină şi un înalt grad de organizare dobîndit de-a lungul anilor". El sublinia totodată faptul că limita concesiilor şi înţelegerilor cu Guomindang-ul merge pînă la „menţinerea independenţei organizatorice a partidului şi a libertăţii de a critica, păstrarea conducerii forţelor revoluţionare create de partid", depăşirea acestei limite neputînd fi acceptată. Circulara preciza că „aceste concesii şi înţelegeri sînt subordonate scopului principal — acela de a obţine condiţii favorabile extinderii acţiunilor legale în întreaga ţară, sporirii influenţei politice şi a forţelor organizatorice ale partidului, creşterii rolului său conducător în revoluţia naţională, fără de care această revoluţie nu poate învinge" [32].

În condiţiile agresiunii japoneze, care periclita existenţa naţională a Chinei, contradicţia dintre naţiunea chineză în ansamblul său şi imperialismul japonez a devenit contradicţia principală căreia trebuiau să-i fie subordonate toate celelalte contradicţii dintre diferitele clase sociale. Acest fapt crea posibilitatea obiectivă pentru făurirea unui larg front unit naţional antijaponez care să cuprindă, cu excepţia unei minorităţi trădătoare, muncitorimea, burghezia naţională şi compradoră proamericană sau filo-engleză, ţărănimea şi moşierimea. În cadrul frontului unit raportul de forţe era însă inegal. Partidul Naţional deţinea ponderea cea mai mare în exercitarea puterii atît pe linie militară cît şi politică. Urma apoi Partidul Comunist Chinez care deşi dispunea de o forţă militară mai redusă, deţinea controlul politic şi militar asupra bazelor revoluţionare antijaponeze. Celelalte partide politice ca, de pildă, Comitetul de acţiune pentru eliberarea naţiunii (sau cum i se mai spunea — cel de al treilea partid), Partidul Naţional Social, Partidul Tineretului din China şi alte grupări politice din ţară au constituit iniţial forţe nesemnificative pe plan naţional. În aceste condiţii Partidul Naţional, conştient de forţa pe care o reprezenta la începutul războiului a încercat prin toate mijloacele să-şi consolideze puterea căutînd să slăbească celelalte forţe antijaponeze care în urma dezvoltării lor, tot mai vizibil puteau să-i pericliteze puterea*. Ca atare Partidul Naţional a făcut totul pentru a-şi apăra poziţiile sale dominante nefiind dispus să împartă puterea cu alte partide. Elocvent din acest punct de vedere va fi Programul rezistenţei armate şi reconstrucţiei naţionale adoptat la Congresul Extraordinar al Partidului Naţional din aprilie 1938 în care se arăta că pentru a asigura progresul general toată capacitatea de luptă a naţiunii „trebuie concentrată sub conducerea acestui partid şi a lui Jiang Jieshi" [33]. Liderii acestui partid vor considera crearea frontului unit ca „un consens al întregii naţiuni asupra sprijinului ce trebuia acordat conducerii Partidului Naţional în condiţiile situaţiei excepţionale create de război" [34] şi ca atare au promovat o politică de subordonare a P. C. Chinez şi a celorlalte forma-

țiuni politice. Șeful Guomindang-ului a declarat fără înconjur că „este de datoria lui să încorporeze Partidul Comunist în Partidul Național și să transforme cele două partide într-o singură organizație". El afirma de altfel că aceasta constituie „problema lui de viață și de moarte, un scop a cărui nerealizare nu-i va da pace nici în mormînt" [35]. De fapt el va urmări instituirea unui regim autoritar în care centrul de gravitate să-l constituie el și partidul său. În acest scop începînd cu anul 1938 el va organiza o amplă campanie de propagandă în favoarea „unei singure doctrine, unui singur partid politic, unui singur conducător, unui singur guvern, unei singure armate" [36].

La rîndul său, Partidul Comunist Chinez a militat și el cu consecvență pentru menținerea și lărgirea influenței sale politice și militare în rîndul maselor din întreaga țară precum și extinderea și consolidarea puterii revoluționare. Accentul a fost pus însă pe organizarea luptei împotriva agresorului nipon sub forma unui război de partizani. Semnificativă din acest punct de vedere a fost ședința lărgită a Biroului Politic al C. C. al partidului din 22 — 25 august 1937 care a trasat ca obiective prioritare de ordin tactic: începerea în mod independent a războiului de partizani, deschiderea frontului din spatele inamicului și înființarea bazelor antijaponeze în regiunile ocupate de japonezi, organizarea în întreaga țară a unei largi mișcări de masă antijaponeză și obținerea drepturilor politice și economice ale poporului; s-a stabilit ca reducerea rentei și a camătei să constituie politica fundamentală a partidului în ceea ce privește rezolvarea problemei țărănești în perioada războiului antijaponez.

Tratativele dintre cele două partide în problema reorganizării Armatei Roșii s-au concentrat în jurul a două probleme și anume: cine să desemneze și din cine să se compună comandamentul Armatei Roșii chineze după reorganizare și care să fie efectivul acesteia. Reprezentanții Partidului Național urmăreau ca, în urma reorganizării, Armata Roșie să fie pusă sub comanda ofițerilor Armatei Naționale iar efectivul ei să fie inițial de 3—5 mii de ostași, iar mai tîrziu de 18 mii, aceasta fiind o concesie maximă [37].

Delegația Partidului Comunist Chinez s-a pronunțat pentru menținerea independenței Armatei Roșii și după reorganizare. În acest sens, a cerut acceptarea înființării unui comandament suprem și numirea lui Zhu De în funcția de comandant suprem, iar al lui Peng Dehuai în cea de comandant suprem adjunct. Ea a respins categoric insistențele delegației Partidului Național ca comandanții Armatei Roșii sau adjuncții acestora să fie numiți, după reorganizare, de către Comisia Militară a guvernului Național. La 14 iulie, în urma unor concesii reciproce comandamentul Armatei Roșii și-a dat acordul pentru efectuarea reorganizării, după care Comisia Militară a guvernului național a dat publicității la 22 august 1937 ordinul de reorganizare a Armatei Roșii Chineze în Armata a 8-a a Armatei Naționale Revoluționare *, confirmînd pe Zhu De în postul de comandant suprem al acesteia, pe Peng Dehuai în cel de comandant suprem adjunct, pe Ye Jianying în cel de șef al Statului Major, iar pe Ren Bishi în cel de șef al Comisiei Politice. Zhou Enlai a fost numit consilier superior al Comisiei Militare Centrale. În ceea ce privește efectivul Armatei Roșii, în urma insistențelor delegației Partidului Comunist

Chinez, în cele din urmă s-a acceptat ca Armata a 8-a să fie formată din 3 divizii cu un efectiv de 15 mii de oameni fiecare, 6 brigăzi, 12 regimente, unitățile de cavalerie, de artilerie, de comunicații fiind considerate auxiliare. Unitățile locale ale Armatei Roșii au fost reorganizate în detașamente de menținere a ordinii și ale miliției populare.

Discuțiile cu privire la situația regiunilor controlate de P.C.C. s-au concentrat asupra organizării și exercitării puterii politice în aceste teritorii. Și de astă dată delegația Partidului Național a depus eforturi pentru a le subordona controlului guvernului central, în timp ce delegația Partidului Comunist Chinez s-a postat pe poziția menținerii independenței regiunilor și a controlului Partidului Comunist asupra organizării vieții politice de aici, urmînd ca acestea să servească drept bază pentru lupta antijaponeză a forțelor armate comuniste. Deși, la început s-a acceptat includerea lor în cadrul unei regiuni speciale recunoscîndu-li-se un statut separat în problema exercitării puterii politice nu s-a ajuns la nici o înțelegere concretă.

În privința organizării puterii de stat în condițiile războiului s-au manifestat, de asemenea, divergențe fundamentale. Partidul Comunist Chinez a propus convocarea unei Adunări Naționale cu adevărat reprezentative și înființarea unui guvern al apărării naționale, care să reprezinte puterea politică unitară a diferitelor partide politice antijaponeze din China. Partidul Național, invocînd faptul că China se afla în etapa guvernării prin tutelaj politic, stabilită de Sun Zhongshan (Sun yat-Sen), nu a fost de acord cu organizarea unui guvern de front unit ci doar cu acceptarea în guvernul național a reprezentanților Partidului Comunist Chinez și cu înființarea unui Consiliu Consultativ Național, ca organ auxiliar de consultare al Partidului Național, neavînd în esență nici o putere în luarea deciziilor. Partidul Comunist a apreciat că, în ciuda neajunsurilor acestui organ, convocarea lui reprezintă un pas înainte pe linia stimulării luptei antijaponeze, fapt pentru care a și fost de acord să-și trimită delegații săi la lucrările Consiliului.

În privința formei organizatorice a colaborării dintre cele două partide, delegația Partidului Comunist Chinez a urmărit, de asemenea, apărarea principiului independenței sale. Inițial el propusese înființarea Alianței Naționale. Jiang Jieshi nu a acceptat însă să recunoască în afara Partidului Comunist Chinez alte partide politice, respingînd astfel ideea Alianței Naționale și a refuzat totodată să accepte formularea privind colaborarea dintre Partidul Național și Partidul Comunist ca și ideea colaborării în cadrul Partidului Național. El a propus înființarea unei Ligi național-revoluționare, formată doar din cele două partide pe principiul reprezentării paritare, revendicîndu-și funcția de președinte al acesteia și dreptul de decizie în cadrul ei. În cazul că Liga și-ar fi desfășurat activitatea în mod corespunzător, conform concepției lui, ea putea fi lărgită în viitor într-o organizație unită a celor două partide, care să preia legăturile Partidului Comunist Chinez cu Internaționala Comunistă și în acest fel să promoveze o politică de alianță cu U.R.S.S., așa cum se prevedea în cele trei principii fundamentale ale lui Sun Zhongshan.

În principiu delegația Partidului Comunist Chinez s-a arătat de acord cu înființarea Ligii național-revoluționare; a pus însă condiția

elaborării în prealabil a unei platforme comune acceptată de ambele părți pe baza căreia să fie ales un for suprem compus dintr-un număr egal de reprezentanți ai celor două partide. P. C. Chinez considera că numai după recunoașterea unei asemenea platforme-program comune Jiang Jieshi poate fi ales în funcția de președinte; aceasta ar fi putut, de asemenea, garanta luarea unor decizii în spiritul acestei platforme și limitarea tendințelor dictatoriale ale șefului Guomindang-ului. Pornind de la aceste considerente la 25 august Partidul Comunist Chinez a dat publicității *Programul în zece puncte al războiului de rezistență antijaponeză și de salvare a patriei*, care prevedea realizarea unității naționale „și pe baza colaborării dintre Partidul Național și Partidul Comunist — organizarea unui front unit național antijaponez, care să unească toate partidele și grupările, toate păturile sociale și unitățile militare, care să conducă războiul antijaponez" [38]. În domeniul reprezentativ-statal, programul prevedea convocarea Adunării Naționale, „care să reprezinte cu adevărat poporul", adoptarea unei constituții „autentic democratice" și alegerea unui guvern al apărării naționale format din „elementele revoluționare ale diferitelor partide, grupări și ale organizațiilor obștești" [39]. Accentul principal era pus însă pe elaborarea unei platforme a luptei de rezistență și de salvare a patriei și pe măsurile concrete de mobilizare generală a poporului și armatei la războiul de rezistență. În domeniul libertăților democratice programul preconiza acordarea necondiționată a libertății cuvîntului, presei și întrunirilor, a dreptului la organizare, libertatea înarmării pentru a putea opune rezistență cu arma în mînă inamicului, anularea tuturor legilor care îngrădeau mișcarea patriotică a poporului și adoptarea altor legi revoluționare, eliberarea tuturor prizonierilor politici patrioți și revoluționari, suspendarea interzicerii impuse partidelor democratice [40] etc. Programul prevedea de asemenea o serie de măsuri financiare și economice, care să satisfacă atît necesitățile ducerii războiului cît și un minimum al condițiilor de trai ale poporului.

Organul P.C.C. —„Jiuguo Shibao" a considerat acest program drept un document „care servea interesele războiului de rezistență ale poporului din întreaga țară și corespundea în întregime spiritului celor trei principii revoluționare ale lui Sun Zhongshan". Din această cauză — se arăta în ziarul menționat — „acest program nu constituie doar programul P.C. Chinez în războiul de rezistență ci al întregii națiuni în acest război, al colaborării dintre P. C. Chinez și Partidul Național"; el cuprinde „orientarea generală spre unitatea întregii națiuni în condițiile războiului de rezistență, constituind garanția organizării unui război de lungă durată și a dobîndirii victoriei în războiul de rezistență" [41]. Reflectînd complexitatea condițiilor din această vastă țară o serie de prevederi ale acestui program vor sta la baza *Programului luptei de rezistență și de reconstrucție națională* ce va fi adoptat la Congresul Extraordinar al Partidului Național din martie — aprilie 1938, fără ca aceasta să fie menționată în mod oficial. Deocamdată însă Jiang Jieshi a evitat luarea unor angajamente care să-i pericliteze pozițiile și nu a acceptat, nici pînă la sfîrșitul războiului, semnarea vreunui document care să consfințească organizarea frontului unit. Mai mult, hotărît să nu trateze de la egal la egal cu Partidul Comunist Chinez, a evitat semnarea unei de-

clarații comune a celor două partide cu privire la stabilirea colaborării dintre ele. De la începutul tratativelor, el a cerut Partidului Comunist Chinez să dea publicității o declarație în care să se angajeze că va respecta cele trei politici fundamentale ale lui Sun Zhongshan, va înceta orice acțiune ce ar viza răsturnarea pe cale violentă a puterii politice a Partidului Național, va renunța la aplicarea reformei agrare și la poziția sa privind reorganizarea Armatei Roșii și a regiunilor aflate sub conducerea sa. Abia după aceasta guvernul format de Partidul Național urma să dea publicității ordinul de reorganizare a Armatei Roșii iar Jiang Jieshi urma să facă o declarație prin care să recunoască Partidul Comunist Chinez.

Pornind de la interesele supreme ale salvării patriei, Comitetul Central al Partidului Comunist Chinez elaborase proiectul acestei declarații încă în luna martie 1937 și în luna mai l-a transmis Partidului Național. Tratativele au fost însă tergiversate în jurul unor fomulări pînă la 22 septembrie, cînd Agenția centrală de știri a Partidului Național a dat publicității *Declarația Partidului Comunist Chinez cu privire la colaborarea dintre Partidul Național și Partidul Comunist.* De astă dată programul general al luptei poporului chinez era formulat în următoarele trei puncte : „1. Dobîndirea independenței, libertății și eliberării națiunii chineze, recucerirea teritoriilor pierdute și restabilirea integrității teritoriale și a suveranității țării, în primul rînd prin pregătirea și declanșarea războiului de rezistență națională revoluționară. 2. Transpunerea în viață a drepturilor poporului, convocarea Adunării Naționale în vederea elaborării constituției și stabilirii liniilor directoare de salvare a patriei. 3. Asigurarea unei vieți fericite poporului chinez, în primul rînd prin acordarea de ajutoare celor sinistrați, asigurarea celor necesare traiului, dezvoltarea economiei de apărare națională, ușurarea suferințelor poporului și îmbunătățirea vieții sale" [42].

Partidul Comunist și-a exprimat dorința ca în cadrul acestui program general să-și conjuge eforturile cu ale tuturor cetățenilor țării „cu scopul de a nu oferi pretexte intrigilor inamicului și a spulbera îndoielile tuturor persoanelor bineintenționate" [43]. El a declarat că : „1. Azi cele trei principii politice ale domnului Sun Zhongshan constituie o necesitate a Chinei, partidul nostru este deci gata să ducă o luptă consecventă pentru realizarea lor ; 2. el este gata să renunțe la politica de răsturnare prin mijloace violente a puterii politice a Partidului Național și la acțiunile revoluționare, de asemenea să înceteze politica de confiscare pe cale violentă a pămînturilor moșierești ; 3. în scopul realizării unității puterii politice la nivelul întregii țări partidul este gata să desființeze organele puterii din regiunile controlate de el și să adopte politica drepturilor poporului ; 4. el este gata să schimbe denumirea și indicativul Armatei Roșii, să accepte ca aceasta să facă parte din Armata Națională Revoluționară și să accepte comanda Comisiei Militare a guvernului național așteptînd ordinul de intrare în acțiune pentru a-și îndeplini sarcinile ce-i revin pe frontul antijaponez" [44]. A doua zi după publicarea Declarației, Jiang Jieshi a rostit o cuvîntare în care a subliniat și el necesitatea realizării unității naționale pentru a se opune rezistență agresiunii străine și a afirmat că Declarația Partidului Comunist Chinez constituie „o mărturie a faptului că interesele naționale primează asupra

tuturor altor interese" și că angajamentele luate de acesta constituie „condiții necesare concentrării forțelor pentru salvarea patriei și pentru a se opune rezistență agresiunii străine". Jiang Jieshi a socotit că această declarație dovedea „că de azi înainte în China toate eforturile vor putea fi concentrate într-o singură direcție"[45]. În istoriografia chineză se apreciază că deși, în cuvîntare, a evitat să facă o apreciere asupra programului luptei naționale de rezistență elaborat de Partidul Comunist Chinez aruncînd întreaga vină pentru cei zece ani de război civil pe umerii acestuia șeful Guomindang-ului „a recunoscut totuși locul legal al Partidului Comunist Chinez"[46]. La rîndul său Mao Zedong considera că „publicarea declarației Partidului Comunist Chinez și a cuvîntării lui Jiang Jieshi marchează începutul colaborării dintre cele două partide, ceea ce a creat baza necesară pentru salvarea patriei". Prin aceasta, continuă el, a fost enunțată „crearea frontului unit al celor două partide, care va deschide o nouă eră în istoria revoluției chineze, va avea o influență profundă asupra acesteia și va juca un rol hotărîtor în lupta pentru înfrîngerea imperialismului japonez "[47].

Înțelegerea dintre Partidul Național și cel Comunist a determinat comandanții militari ai diferitelor provincii să jure credință Guvernului Național Central iar pe cele două partide mici: Partidul Tineretului și Partidul Național Social să inițieze un schimb de scrisori cu Partidul Național vizînd realizarea unei colaborări[48].

Datorită condițiilor specifice din China, frontul unit național, ce avea la bază colaborarea dintre Partidul Comunist Chinez și Partidul Național, s-a caracterizat prin trăsături distincte ce l-au deosebit de fronturile populare sau naționale din Franța, Spania și alte țări din Europa.

În China acest front nu s-a concretizat într-o formă organizatorică stabilă și, pînă la sfîrșitul războiului, nu s-a ajuns la elaborarea unui program comun. Zhou Enlai caracteriza această colaborare fiind „de tip oriental"[49], colaborare ce se realiza prin înțelegeri și acorduri pentru fiecare situație dată. În principiu, ambele partide au recunoscut, drept bază politică a colaborării, cele trei principii politice ale lui Sun Zhongshan, însă modul de interpretare a acestora era diferit. Ambele partide au elaborat proiecte de program ale luptei antijaponeze care conțineau multe puncte comune fără ca să se accepte însă oficial una dintre ele drept program comun. Acceptarea ideii frontului unit nu a însemnat abandonarea de către cele două partide a propriilor obiective de clasă, așa cum au fost stipulate în programele lor politice, ambele acționînd de o asemenea manieră, încît, odată cu victoria asupra agresorului japonez să-și asigure ascendența asupra celuilalt.

Frontul unit din China trebuie înțeles ca o formulă de colaborare sui-generis, acceptată de întreaga națiune, în fața pericolului din afară și chiar dacă de-a lungul celor opt ani de colaborare dintre cele două partide au intervenit conflicte puternice, chiar confruntări militare, soldate cu importante pierderi de vieți omenești, coeziunea națională s-a menținut, totuși, iar China în ansamblu s-a prezentat ca o forță unită pînă la capitularea Japoniei.

NOTE

[1] Hu Hua, *Zhongguo gemingshi jiangyi* (Istoria revoluţiei chineze, curs), vol. 1 şi 2. Edit. Universităţii Renmin, Beijing, 1980, p. 455.

[2] *Ibidem.*

[3] E. O. Reishauer şi A. M. Craig, *Japan. Tradition and Transformation,* Charles E. Tuttle Company, Tokyo, 1978, p. 255.

* Numele oraşului Beijing (Capitala din nord) după 1928 cînd capitala Chinei a fost oraşul Nanjing (Capitala din sud).

[4] Mao Zedong, *Xuanji* (Opere Alese), Beijing, 1968, vol. 2, p. 324 (Mao Tze-dun, *Opere Alese,* Bucureşti, E.S.L.P., 1955, vol. 2, p. 27).

[5] „Jiuguo Shibao", 18 septembrie 1937.

[6] *„Wen Shi Ziliao xuanji".* (Culegere de documente istorice cu caracter literar), Editat de Comitetul de cercetare a documentelor istorice cu caracter literar de pe lîngă Comitetul Naţional al Consiliului Politic Consultativ Popular din China, nr. 1, 1960, p. 9. În continuare: *Wen Shi Ziliao.*

* Organul Partidului Comunist Chinez, care apărea la Paris.

[7] E. Dorn, *The Sino-Japanese War 1937—1941, From Marco Polo Bridge to Pearl Harbour,* Macmillan Publishing Co. Inc. New York, 1974, p. 5.

[8] Lincoln Li, *The Japanese Army in North China 1937—1941,* Oxford University Press, London, New York, Melbourne, 1975, p. 3.

[9] Arhiva M.A.E., fond 71/1920—1944, vol. 3, China. Probleme economice, 1925—1940, f. 176.

[10] „*Wen Shi Ziliao*", nr. 1, 1960, p. 22.

[11] „Beijing Ribao" 7 iulie 1981.

[12] *Zhongguo xinminzhuzhuyi geming shi cankao ziliao* (Documente ale istoriei revoluţiei democratice de tip nou din China), Coordonator principal Hu Hua Edit. Shangwu Yinshuguan, 1950, p. 354.

[13] „Jiuguo Shibao", 20 iulie 1937.

* *Di erci Guo Gong hezuo* (A doua colaborare dintre Partidul Naţional şi Partidul Comunist) Sub redacţia lui Tong Xiaopeng. Edit. Wenwu, 1985, p. 67.

* A luat fiinţă în 1930 cu numele Comitetului provizoriu de acţiune al Partidului Naţional din China şi era format din elementele de stînga ale Partidului Naţional şi din membrii Partidului Comunist Chinez excluşi din partid după înfrîngerea Marii Revoluţii Chineze (1924—1927) şi din cei care l-au părăsit de bunăvoie. Programul său conţinea multe elemente comune cu cel al P.C.C.

[14] Zhang Zhiyi: *Kanzhan zhong de zhengdang he paibie* (Partidele şi grupările politice în timpul războiului de rezistenţă), Edit. Dushu shenghuo, Chongqing, 1939, p. 55.

[15] *Ibidem,* p. 56.

[16] „Jiuguo Shibao", din 5 august 1937.

[17] „Jiuguo Shibao", din 10 august 1937.

[18] „Wen Shi Ziliao", nr. 1/1966, p. 22, „Renmin Ribao", 26 august 1985.

[19] Apud, *Rong Mengyuan Jiangjia wangchao* (Dinastia Jiang), Edit. tineretului, Beijing, 1980, p. 156.

[20] Mao Zedong, *Op. cit.,* vol. II, p. 331 (ed. rom., Vol. II, p. 13).

[21] „Jiuguo Shibao", 25 septembrie 1937.

[22] Mao Zedong, *Op. cit.,* vol. II, p. 336 (ed. rom., vol. II, p. 12). Referindu-se la această atitudine a Guomindangului, Raportul politic prezentat de Mao Zedong în faţa celui de al VII-lea Congres al Partidului Comunist Chinez ţinut în 1945 a arătat: „După incidentul de la Podul Lugou din 7 iulie 1937 şi pînă la căderea oraşului Wuhan în octombrie 1938, guvernul Guomindang a depus eforturi relativ mari în războiul împotriva Japoniei. În acea perioadă, atacul declanşat pe o scară largă de către agresorii japonezi şi creşterea indignării patriotice a întregului popor au forţat Guomindang-ul ca în centrul gravitaţional al politicii sale să plaseze lupta de rezistenţă împotriva agresorilor japonezi, favorizînd astfel crearea avîntului luptei întregii armate şi a întregului popor împotriva Japoniei şi apariţia pentru moment, a unei atmosfere noi şi dinamice" (Mao Zedong, *Op. cit.,* vol. III, p. 938 (ed. rom., vol. IV, p. 471).

* Unele surse străine apreciază efectivul Armatei Chineze la 2 milioane de ostaşi.

[23] „Jiuguo Shibao", 17 septembrie 1937.

[24] F. Dorn, *Op. cit.,* p. 6.

[25] *Ibidem,* p. 6—7.

[26] *Ibidem.*

27 *History of the Sino-Japanese War (1937—1945)*, Chung Wu Publishing Co., Taibei, 1972, p. 172. (În continuare: *History of Sino-Japanese War*).

28 F. Dorn, *Op. cit.*, p. 9.

29 Zhuo Enlai, *Xuanji* (Opere alese), vol. I, Edit. Poporului, Beijing, 1980, p. 193.

* Din partea Partidului Comunist Chinez la tratative au participat: Zhou Enlai, Qin Bangxian, Ye Jienying, Zhu De, Lin Boqu; din partea Partidului Național: Gu Zhutong, He Songhan, Zhang Chong, Jiang Jieshi, Chen Lifu, Song Ziwen, Kang Ze, Shao Lizi.

30 Liu Shaoqi, *Minzu tongyi zhanxian de jiben yuanze* (Principiile fundamentale ale frontului unit național) citat în revista „Jindaishi Yanjiu", nr. 4/1980, p. 60.

31 *Ibidem.*

32 „Jiuguo Shibao", 1 septembrie 1937.

* De-a lungul celor opt ani de război antijaponez au avut loc numeroase răbufniri violente ale acestor tendințe ale Partidului Național și conducătorului său concretizate în organizarea unor mari campanii militare împotriva armatelor și bazelor revoluționare antijaponeze conduse și controlate de Partidul Comunist Chinez precum și o serie de alte acțiuni antidemocratice.

33 Zhang Zhiyi, *Op. cit.*, p. 18—19.

34 P.K.T. Sih, *Nationalist China During the Sino-Japanese War*. Exposition Press, New York, Hicksville, 1977, p. 284.

35 Li Liangzhi, *Kangri minzu tongyi zhanxian de xingcheng ji qi tedian* (Crearea frontului unit național antijaponez și caracteristicile sale) în revista „Jiaoxue yu yanjiu" (Învățămînt și cercetare), nr. 2, 1981, p. 19.

36 *Ibidem.*

37 *Ibidem*, p. 16.

* La 20 septembrie același an, din considerente organizatorice Armata a 8-a a fost transformată în Corpul 18 al Armatei Naționale Revoluționare, încredințîndu-i-se misiunea mobilizării și organizării unui amplu război de partizani (vezi revista teoretică a P.C.C. „Jiefang" nr. 111, 1937, p. 24).

38 Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. II, p. 328 (ed. rom. vol. II, p. 35—36).

39 *Idem*, p. 327 (p. 33).

40 *Idem*, p. 326—327 (p. 32—33).

41 „Jiuguo Shibao", 25 octombrie 1937.

42 „Jiuguo Shibao", 25 octombrie 1937 și Zhou Enlai, *Op. cit.*, p. 76—77.

43 Zhou Enlai, *Op. cit.*, p. 77.

44 *Ibidem.*

45 „Jiuguo Shibao", 25 octombrie 1937.

46 Hu Hua, *Op. cit.*, p. 461.

47 Mao Zedong, *Op. cit.*, vol. II, p. 334 (ed. rom. vol. II, p. 52).

48 P.K.T. Sih, *Op. cit.*, p. 275.

49 Li Liangzhi, *Op. cit.*, p. 19.

ASPECTS DU PROCESSUS DE CRÉATION EN CHINE DU FRONT NATIONAL UNI ANTIJAPONAIS

Résumé

Au fur et à mesure de l'accroissement de l'influence des militaires dans la vie politique du Japon, ceux-ci ont exercé une pression croissante en vue de l'escalade de la guerre en Chine et l'accomplissement des plans de domination de la zone du Pacifique. Dans ce contexte général, l'incident provoqué par les militaristes japonais le 7 juillet 1937 a dépassé les limites d'un simple conflit local, marquant le début d'une attaque générale contre la Chine.

Le mouvement antijaponais est entré dans une nouvelle étape, se transformant en guerre générale de résistance, menée aussi bien par

l'armée que par le peuple. Dans tout le pays, les masses populaires, des organisations de masse, des partis et des personnalités politiques se sont prononcés pour l'organisation de la lutte conséquente de toute la nation. Le Parti Communiste a intensifié les démarches pour l'organisation de la résistance et la réalisation de la collaboration avec le Parti National qui a adopté également une série de mesures visant à l'organisation de la résistance.

La guerre totale a posé devant toute la nation chinoise, devant les partis politiques, notamment devant les deux grands partis — le Parti National et le Parti Communiste — la nécessité de la réalisation de l'unité nationale face à l'agresseur. La création du front uni national antijaponais a constitué un processus complexe, dans le cadre duquel se sont affrontés les deux partis, dans la question touchant la manière de mener la guerre de résistance, d'organiser la vie socio-politique du pays, leurs intérêts de perspective entrant en conflit.

La situation complexe de la Chine a déterminé les traits spécifiques du front uni antijaponais de Chine dont les bases ont été jetées à l'automne 1937 par la publication, le 26 septembre, de la *Déclaration du Parti Communiste concernant la collaboration entre le Parti National et le Parti Communiste*, suivie du discours de Jiang Jieshi par lequel il faisait comprendre qu'il reconnaissait officiellement la place du Parti Communiste.

La collaboration entre les deux partis s'est constituée en vertu du front uni et a été réalisée, faute d'un programme commun officiellement accepté, par des ententes et accords déterminés par la situation existente ou par une certaine date. Le Front Uni de Chine doit être considéré comme une formule acceptée par toute la nation et comme une attitude nécessaire du peuple tout entier face au danger extérieur ; dans son cadre, même si au long des huit années de guerre ont eu lieu des affrontements entre le Parti Communiste et le Parti National, l'on a vu se maintenir cependant la cohésion nationale face à l'agression japonaise et la Chine s'est présentée comme une force unie jusqu'à la capitulation sans conditions du Japon.

DOCUMENTE MEDIEVALE ROMÂNEŞTI ÎN S.U.A.

ANDREI BUSUIOCEANU

Habent sua fata libelli: nu numai cărţile însă ci, şi documentele îşi au soarta lor. Cine ar fi îndrăznit să bănuiască cu cîţiva ani în urmă că manuscrisul celebrei *Istorii a Imperiului otoman* a principelui Dimitrie Cantemir a traversat oceanul pentru a fi descoperit de către chiar editorul operei domnitorului român, neobositul profesor Virgil Cândea? Şi iată că surprizele nu s-au oprit aici, Lumea nouă dînd de această dată la iveală un fond de 180 de documente româneşti din secolele XVI—XIX. Dintre acestea, 50 acoperă perioada 1526—1700 şi sînt astfel susceptibile de a fi cuprinse în corpusul naţional de documente medievale *(Documenta Romaniae Historica*, B, *Ţara Românească)*. Volumele care cuprind anii în care se înscriu cele zece documente publicate mai jos au fost deja publicate, ceea ce ne-a făcut să le cercetăm cu prioritate în timpul unei călătorii de studii în S.U.A. Nu vom stărui în rîndurile de faţă asupra împrejurărilor în care documentele publicate mai jos, care au aparţinut lui Ştefan D. Grecianu au ajuns pe continentul nord-american. Numele lui Şt. D. Grecianu este bine cunoscut celor interesaţi de studiul societăţii medievale româneşti. Născut la 19 septembrie 1825 în Bucureşti, şi-a făcut studiile superioare la Paris, iar după întoarcerea în ţară a ocupat posturi în magistratură, pentru ca, după unirea principatelor în 1859, să intre în viaţa politică fiind deputat şi senator din partea partidului conservator. „Dragostea cetitului, plăcerea pentru colecţiile ştiinţifice, rîvna de a scrie pentru a îmbogăţi cunoştinţele despre trecutul nostru, simţirea pentru neam şi ţară" [1] l-au făcut pe Şt. D. Grecianu să publice mai multe lucrări relativ la familiile boiereşti, dintre care *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti* (trei volume, Bucureşti, 1913—1916) se disting prin bogăţia materialului documentar utilizat. Ales membru de onoare al Academiei Române în 1905, s-a stins din viaţă la 1 august 1908 [2]. Şt. D. Grecianu a fost un mare iubitor şi adunător al documentelor vechi. Actele tipărite mai jos au aparţinut, înainte de a ajunge în S.U.A., colecţiei sale. Ele l-ar fi făcut pe unul dintre pionierii istoriografiei române — stolnicul Constantin Cantacuzino — să le minimalizeze, „pentru că răsipit lucru şi foarte pe scurt zic şi fără cap povestesc şi numai de un lucru vorbescu, adecăte au de cela cui să dă, au de cele ce dă [...], iar alt nimica nu mai lăţeşte, nici de alte lucruri să mai întinde, unde dară puţin lucru şi puţin ajutor şi ştiinţă avem şi de la aceştia" [3]. Însă, aşa cum a arătat unul dintre cei mai demni urmaşi ai stolnicului în istoriografia română — Nicolae Iorga — , fiecare mărturie scrisă a trecutului reprezintă un crîmpei de viaţă vrednic de a reţine atenţia. „Crîmpeiele de viaţă" cuprinse în documentele de mai jos vor întregi prin valorificare imaginea noastră despre societatea feudală românească.

Actele fondului Şt. D. Grecianu mi-au fost accesibile la Biblioteca Congresului din Washington, D. C., ele făcînd parte dintr-o colecţie particulară din New York.

1526 (7034) iunie 19, Bucureşti

† Милостию божиею, Їѡ Радꙋл воивода и господинъ въсои земли Ѹггровлахиискои, синъ прѣдобраго и великаго Радоул воиводе. Дават господство ми сию повелѣние господства ми жꙋпанинꙋ Лꙋкачю и със анепсеи си, жꙋпанꙋ Пръвꙋл

[1] Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 8.

[2] Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, f.a., p. 374; *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 163.

[3] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Ţării Româneşti*, ed. N. Cartojan şi Dan Simonescu, Craiova, f.a., p. 6.

логофет8 и съ них синови, елици им Богъ прип8стит и ж8пани8 Димитр8 пехарник8 и със братиїам си, по име Тръндафир8 и Воико и съ них синови, елицим Богъ даст, їакоже да им с8т села по име Могошании въси и ѡт Нъмъжещи два дела, Понеже им с8т били старе и праве ѡчине и дедине, ещеже ѡт предѣдом господства ми, ѡт великаго и добраго Влада воиводе Старога.

А потом, више речени болѣри, ж8пан8 Л8качю и ж8пан Пръв8л логофет и ж8пан Д8митр8, а ѡни имах8 съпрение пред господства ми съ синови Стоїанов ѡт Баломирещи. Тако преше синови Стоїанов како ѡни имают ѡт Нъмъжещи и ѡт Могощани третие дел. Тако, господства ми гледах и с8дих господства ми със чъститими правителие господства ми, еще прочетах книге старим господари прѣжде нас бившии, книге Владе воиводе Старога и Влада воиводе Кал8гер8 и книге родителю господства ми, Радоула воевода и наидох господства ми како с8т више реченим болѣром господства ми, ж8пан8 Л8качю и ж8пан8 Пръв8л и ж8пан8 Димитр8 въ ѡчин8 и въ ѡхаб8 темзи селам еже с8т више писание Могошании и Нъмъжещии. Такогере прочетах господство ми и книге синови Стоїанов ѡт Баломирещи. Таже, наидох господство ми како с8т били них книге лъжовие 8чинене. Сего радї, господство ми извадих имена више реченим селам, по име Могошании и <Нъ>мъжещи ѡт книге синови Стоїанов, почто радї ниціа метех8 не с8т имали над више реченим селам никогдаже. И ѡсташе ѡт закона ѡт пред господства ми страмотени.

Сего радї, им дадох и господство ми ж8пан8 Л8качю и ж8пан8 Пръв8л логофет и з8пан8 Д8митр8 и съ них синови, їакоже да им с8т въ ѡчин8 и въ ѡхаб8, им и синовом, али над дел Стоїаниѡв еже ест ѡт Нъмъжещи да с8т три братие неразделени, въ вѣки. И аще се съл8чит Л8качю съмрътъ и ни ѡсташе нитко, ни синъ, ниже дъщера, а пръдалике да нѣст, н8 да с8т ж8пани8 Пръв8л8 логофет и Д8митр8 съ братиїам си. А ако ли се съл8чит съмрът8 ж8пан Пръв8л и Д8митр8 съ братиїам си и съ синови си и [нек] не хтет нанти ни един ѡстанчиц8 ѡт них, ни синови, ни дъщере, тъда и да с8т въсе више речена сел8 ж8пан8 Л8качю и съ синовом им и вн8ком и превн8четом им и ни ѡт когождо непотъкновено, по реч господства ми.

Сеже сведетелие поставлѣем господства ми: ж8пан Пръв8л Кралевски бан и ж8пан Дръгич бивши дворник и ж8пан Манѣ Перша велики дворник и ж8пан Радул бивши логофет и ж8пан Т8дор велики логофет и Нѣгое вистиїар и Драгомир спетар и Данчюл Богданов пехарник и Дръгич комис и Шербан столник и Бадѣ и Михнѣ велики постелници. Исправник, Винтилъ Брага портар.

И аз писах, Т8доран словописец8, въ град В8к8рещи, мѣсеца юние ѳі дьни, въ лѣт ҂злд.

† Їѡ Радул вѡевѡда, милостїѧ божїѧ господинь.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul preabunului şi marelui Radul voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele jupanului Lucaciu şi cu nepoţii săi, jupanului Pîrvul logofătul şi cu fiii săi, cîţi Dumnezeu îi va lăsa şi jupanului Dumitru paharnicul şi cu fraţii săi, pe nume Trăndafir şi Voico şi cu fiii lor, cîţi Dumnezeu le va da, ca să le fie satele pe nume Mogoşanii toţi şi din Nămăeşti două părţi, pentru că le-au fost vechi şi drepte ocine şi dedine, încă de la strămoşul domniei mele, de la marele şi bunul Vlad voievod cel Bătrîn.

Iar după aceea, mai sus spuşii boieri, jupan Lucaciu şi jupan Pîrvul logofătul şi jupan Dumitru, iar ei au avut pîră înaintea domniei mele cu fiii lui Stoian din Balomireşti. Aşa pîrau fiii lui Stoian că ei au a treia parte din Nămăeşti şi din Mogoşani. Astfel, domnia mea am cercetat şi am judecat domnia mea cu cinstiţii dregători ai domniei mele, încă am citit cărţile bătrînilor domni care au fost înaintea noastră, cărţile lui Vlad voievod cel Bătrîn şi ale lui Vlad voievod Călugărul şi cărţile părintelui domniei mele, Radul voievod şi am aflat domnia mea că acele sate ce sînt mai sus scrise, Mogoşanii şi Nămăeşiii, sînt de

ocină şi de ohabă ale boierilor domniei mele mai sus zişi, jupan Lucaciu şi jupan Pîrvul şi jupan Dumitru. De asemenea am citi domnia mea şi cărţile fiilor lui Stoian din Balomireşti. Deci, am aflat domnia mea că sînt făcute cărţile lor cu minciună. De aceea, domnia mea am scos numele mai sus ziselor sate, pe nume Mogoşanii şi 〈Nă〉măeşti, din cărţile fiilor lui Stoian, pentru că n-au avut niciodată nici un amestec peste mai sus zisele sate. Şi au rămas ruşinaţi de lege, dinaintea domniei mele.

De aceea, le-am dat şi domnia mea jupanului Lucaciu şi jupanului Pîrvul logofătul şi jupanului Dumitru şi cu fiii lor, ca să le fie de ocină şi de ohabă, lor şi fiilor, însă peste partea lui Stoian cît este din Nămăeşti să fie trei fraţi nedespărţiţi, în veci. Şi dacă se va întîmpla moarte lui Lucaciu şi nu va rămîne nimeni, nici fiu, nici fiică, iar prădalica să nu fie, ci să fie jupanului Pîrvul logofătul şi lui Dumitru cu fraţii săi. Iar dacă li se va întîmpla moarte, jupanului Pîrvul şi lui Dumitru cu fraţii săi şi cu fiii săi, şi nu se va afla nici un urmaş din ei, nici fii, nici fiice, atunci să fie toate mai sus zisele sate jupanului Lucaciu şi cu fiii lui şi nepoţilor şi strănepoţilor lui şi de nimeni neatins, după spusa domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Pîrvul ban al Craiovei şi jupan Drăghici fost vornic şi jupan Manea Perşa mare vornic şi jupan Radul fost logofăt şi jupan Tudor mare logofăt şi Neagoe vistier şi Dragomir spătar şi Danciul al lui Bogdan paharnic şi Drăghici comis şi Şerban stolnic şi Badea şi Mihnea mari postelnici. Ispravnic, Vintilă Braga portar.

Şi am scris eu, Tudoran scriitor de cuvinte, în cetatea Bucureşti, luna iunie 19 zile, în anul 7034 〈1526〉.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (34,5 × 24), pecete timbrată.

1568 (7076) august 28, Bucureşti

† Милостїю божїю, Їѡ Алнѯандрȣ воевода и господинъ въсое земле Ѹггровлахинское, синъ великаго и прѣдобраго Мирча воевода и анепсею Михнѣ воевода. Дават господство ми сїю повелѣнїе господства ми болѣринȣ господства ми, жȣпан Михъилъ вистиѩр, ıакоже да мȣ ест село Концещии въси, съ въсом хотаром, ѡт посвȣде, понеже покȣпи Михъилъ вистиѩр ѡт жȣпаница Аика, жȣпа<ни>ца Ѹдрище вистиѩр, за ₓкₓнѱги аспри готови. Али ест продаде ѡт свое за добро волю.

Сего радї, дадох и господство ми Михъилов вистиѩр, ıакоже да мȣ ест село еже више речено, ѡчинȣ въ ѡхабȣ и немȣ и синовии емȣ и винȣком и прѣвинȣчитом и ни ѡт когоже непотъкновено, по ѡризмо господства ми.

Сеже и сведетелие поставлѣем господства ми: жȣпан Добромир велики бан Кралевски и жȣпан Драгомир велики дворник и жȣпан Радул велики лѡгѡфет и Бадѣ вистиѩр и Ст<а>н спатар и Ивашко столник и Гонцѣ пехарник и Владул комис и Стоикица велики постелник. Исправник, Радул велики лѡгѡфет.

Пис аз, Крачюн, въ град Бȣкȣрещи, авгȣст ки дьни, въ лѣт ₓзоѕ.

† Їѡ Алїѯандрȣ вѡевѡда, милостїю божїѧ господинь.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Alixandru voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului Mircea voievod şi nepotul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele, jupan Mihăilă vistierul, ca să-i fie satul Conţeştii, toţi, cu tot hotarul, de pretutindeni, pentru că a cumpărat Mihăilă vistierul de la jupaniţa Anca, jupaniţa lui Udrişte vistierul, pentru 28 750 aspri gata. Însă au vîndut de a lor bunăvoie.

Pentru aceasta, am dat şi domnia mea lui Mihăilă vistierul ca să îi fie satul ce este mai sus zis, ocină de ohabă şi lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neatins, după porunca domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Dobromir mare ban al Craiovei şi jupan Dragomir mare vornic şi jupan Radul mare logofăt şi Badea vistier şi Stan spătar şi Ivaşco stolnic şi Gonţea paharnic şi Vladul comis şi Stoichiţă mare postelnic. Ispravnic, Radu mare logofăt.

Am scris eu, Crăciun, în cetatea Bucureşti, august 28 zile, în anul 7076 〈1568〉.

† Io Alixandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., hîrtie (21,5 × 31,5), pecete timbrată. Cu o traducere din 1898.

1570 (7079) noiembrie 1, București

† Милостїю божїею, Їѡ Алеѯандрꙋ воевода и господинъ въсои земли Ꙋггровлахиское, синъ великаго и прѣдобраго Мирчев воевод, синꙋ Михнев воевод. Дават господство ми сїю повелѣнїе господства ми болѣринꙋ господства ми, жꙋпан Драгомир бивше велики портар и със синови си, елицем Богъ даст, ꙗкоже да мꙋ ест ѡчинꙋ ꙋ Бътещи, дел теткам Нѣкшев въса, варе елика се хтит избрати, занеже мꙋ ест стара и права ѡчинꙋ и дѣдїнꙋ.

А потом, имал ест прѣнїе болѣринꙋ господства ми више псиан пред господства ми със Манѣ и със чет емꙋ. И тако прѣше Манѣ и чет им како им сꙋт покꙋпил тꙗ више реченꙋ дел теткам си Нѣкшев, еще ѿт прѣжде врѣме. А господство ми гледах и сꙋдих, по правдꙋ и по закон, със въси чьститими правителе господства ми и дадох господства ми Манев и чет им закон, ві҃ болѣри, да заклет како ест кꙋпил тꙗ више реченꙋ дел Нѣкшев. А ѡни никакоже не възмогоше заклети със тех ві҃ болѣри на дьнъ и на сорок, нꙋ ѡстали ѿт закон ѿт пред господства ми.

Сего радї, дадох и господства ми болѣринꙋ господства ми више реченꙋ, ꙗкоже да мꙋ ест въ ѡчинꙋ и въ ѡхабꙋ, емꙋ и синовом емꙋ и внꙋком емꙋ и прѣвнꙋчетом емꙋ и не ѿт когоже непоколѣбимо, по реч господства ми.

Сеже ꙋбо и сведетелїе поставлѣем господство ми: жꙋпан Драгомир велики дворник и жꙋпан Ївашко велики логофет и Дꙋмитрꙋ вистиꙗр и Ст<ан> спатар и Митрѣ комис и Бадѣ столник и Гонцѣ пехарник и жꙋпан Стоика велики постелник. Исправник, Ївашко велики логофет.

Пис аз, Фїера, еже написах въ столни граду Бꙋкꙋрещи, мѣсеца <н>оемврїе а҃ дьни, и ѿт Адама до селѣ, въ лѣт ҂з<о>ѳ.

† Їѡ Алїѯандрꙋ ѡевѡда, милостїѧ божїю господинь.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Alixandru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod, fiul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele jupan Dragomir fost mare portar și cu fiii săi, cîți îi va da Dumnezeu, ca să îi fie ocină la Bătești, toată partea mătușii Neacșa, oricît se va alege, pentru că îi este veche și dreaptă ocină și dedină.

Iar apoi, boierul domniei mele mai sus scris a avut pîră înaintea domniei mele cu Manea și cu ceata lui. Și așa pîra Manea și ceata lui că au cumpărat ei această mai sus zisă parte a mătușii sale Neacșa încă dinainte vreme. Iar domnia mea am cercetat și am judecat, după dreptate și după lege, cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am dat domnia mea lui Manea și cetei lui lege, 12 boieri, să jure că au cumpărat acea mai sus spusă parte a Neacșei. Iar ei nicicum nu au putut să jure cu acei 12 boieri la zi și la soroc, ci au rămas de lege dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat și domnia mea boierului domniei mele mai sus zis, ca să îi fie de ocină și de ohabă, lui și fiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și de nimeni neclintit, după zisa domniei mele.

Iată dar și martori punem domnia mea: jupan Dragomir mare vornic și jupan Ivașco mare logofăt și Dumitru vistier și St〈an〉 spătar și Mitrea comis și Badea stolnic și Gonțea paharnic și jupan Stoica mare postelnic. Ispravnic, Ivașco mare logofăt.

Am scris eu, Fiera, care am scris în cetetea de scaun București, luna ⟨n⟩oiembrie 1 zi și de la Adam pînă acum, în anul 70⟨7⟩9 ⟨1570⟩.

† Io Alixandru voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (39,5 × 27), pecete timbrată.

⟨1575 septembrie — 1576 august⟩ (7084) 27

† Adecă eu Stan și Radulu, brat ego, cum să să știe că am vîndut moșie lu Stan finului di a nostră bunăvoe, anume loc iaste Piscul B . . . ru[1] din carele a fostu cumpărat de la Stan Miine ot Țîța partea lui, a șasea, precum a cumpărat ș-alții dă hălalți frați și-n costă și-n șes. Și am dat eu Stan bani ughi 30. Și iar mai vîndut Stan fără frate-său Radulu o falcie di loc iară pînă tă ⟨sic⟩ băla loc ce a fost cumpărat și iaste lu⟨c⟩ gol den hotarul călugărescu pînă coste cu stîjinul de lu⟨n⟩g și în lat 20. Și acestu loc l-a fostu cumpărat de popa Stanciul. Și am dat eu Stan ughi 30 costande 3.

Și cîndu a fostu acesta zapis, fost-au mu⟨l⟩ți oa[a]meni buni, anume: Bran și Tanasie și Radulu brat ego.

Și am scrisu eu, popa Pîr⟨v⟩u și Vîlcul. Și pentru credinţe ne-amu pus dégetele ca să să crează.

Пис дьнъ к҃з, въ лѣт ҂з҃пд.[2]
Eu Stan.
Eu Radulu.

⟨Pe verso:⟩ Zapisul lui Stan i Radul iz Țîța. 7084⟨1576⟩, fără lună, zioa 26. Zapis de vînzare de moșie în zisa etc.

Orig., hîrtie (30 × 21,5).

1580 (7088) iunie 3, București

† Милостїю божїею, Їѡ Михнѣ воевода и господинъ въсое земле Ѹггрвлахїнское, синъ великаго и прѣдобраго Алеѯандрꙋ воевода. Дават господство ми сїю повелѣнїе господства ми Манев и ꙋ братꙋ си, на име Ѹрс и със них синови, елице им Богъ припꙋстит, ꙗкоже да им бꙋдет ѡчинꙋ ꙋ Михъеши ѡт дел Дадев и братꙋ си, Костев, али ѡт ѡчинꙋ еже им ест бил Дадев и Костев, покꙋп<ил>а ѡт на Дрьгою ѡт посвака, сїе ѡчинꙋ ѡт полю и ѡт шꙋм и ѡт бранище и ѡт посвꙋдї третаго дел, али без седалище, занеже ѡн ест покꙋпил Манѣ и братꙋ си Ѹрс, ѡт на Дадѣ и ѡт братꙋ си Костѣ, сїе више речена ѡчинꙋ за т҃ї аспри сребро и за т҃ <ас>при новци. И паки покꙋпи Манѣ и [и]със братꙋ си Ѹрс ѡчинꙋ пак ꙋ Михъеши, ѡт на Стан и ѡт Стоика и ѡт Ѡаннча, синови Ѹрсов ѡт Корнъцен, нихном дела въсѣ, варе елика се хтет избрати ѡт седалище селꙋ и ѡт полю и ѡт шꙋм и ѡт посвꙋде ѡт Михъеши за х҃ аспри сребро и за ф҃ аспри новци, бити им дѣдїнꙋ. И продали сꙋт Стан и Стоика и Ѡнча сїе више речена ѡчинꙋ за нихном добро волїе. али да се знает, ѡт хотар до хотар и ѡчинꙋ Дадев със братꙋ си, Костев, ѡт хотар до хотар.

<И> пак покꙋпи Манѣ със братꙋ си, Ѹрс, един нив за м҃ паши ꙋ широт и ꙋфꙋндат и една половина за з҃ї паши ѡт Драгое за р҃к аспри. И пак покꙋпи Манѣ и Ѹрс паши н҃и ѡт на Грозѣ и ѡт анепсеꙋ си, Грозѣ ѡт Сѣка, за р҃л аспри и ѡт Мъ . . . мꙋца, пак ѡт Сѣка м҃и паши за р҃ї аспри. И пак покꙋпи Манѣ и Ѹрс л҃в паши ꙋфꙋндаци ѡт Дрьгꙋшин, пак ѡт Сѣка за п҃ аспри. И пак покꙋпи Манѣ и Ѹрс л҃ паши ꙋфꙋндаци ѡт на Кръп<итꙋл> пак ѡт Сѣка за ѯ҃ аспри. И пак покꙋпи Манѣ и Ѹрс една половина ꙋфꙋндатꙋ за н҃ї, пак ѡт на Фътꙋл, пак ꙋ Сѣка за м҃ аспри. И пак покꙋпи Манѣ сам една половина ꙋфꙋндат за к҃ паши ѡт на Кръпитꙋл за м҃ аспри. И пак покꙋпи Ѹрс сам един нив ꙋфꙋндат за л҃д ѡт на Грозѣ, пак ѡт Сѣка за п҃ аспри. И пак покꙋпи Манѣ една половина ꙋфꙋндата за з҃ї паши ѡт Бласїе за м҃е аспри сребро, пак ꙋ Сѣка. И пак полꙋпи Манѣ

[1] Loc rupt.
[2] Scris în ziua 27, în anul 7084.

и със брат8 с8 Ѹрс един нив 8ф8ндат за ке҃ паши 8 Човрънчещи ѡт Нѣг за н҃ аспри. И пак пок8пи Манѣ и Ѹрс8 един нив 8ф8ндат за л҃ паши 8 Човрънчещи ѡт Кътр8ч за з҃ аспри.

И пок8пи Стан един нив 8ф8ндат за кг҃ паши 8 Радомирещи ѡт Радꙋл ѡт Кълинещи за мѕ҃ аспри.

И пак пок8пи Манѣ и Ѹрс един нив 8ф8ндат за лѕ҃ паши 8 Михъещи ѡт на попа Тенка за п҃ аспри.

И пак пок8пи Ѧлв8 и Драгомир и Коман и Пиц8ра със братїем и Влад8 със братїем си и Нѣгомир ѡчин8 ѡт Костѣ, негов дел, еже м8 ест Костев пок8пена ѡт Ѡпрѣ въса, варе елика се хтет избрати ѡт седалище селов и ѡт полю и ѡт ш8м и ѡт посв8де за ф҃ аспри. Ѧли да се знает, Ѧлв8 сам да дръжет ѡт сїе ѡчин8 Костев пок8пена ѡт Ѡпрѣ половина, а Даргомир и Коман и Пиц8ра със братїем си и Влад8 със братїем си и Нѣгомир, ѡни въси да дръжет въс др8га половина. Пак пок8пи Ѧлв8 и Драгомир и Коман и Пиц8ра със братїем си и Влад8 със братїем си и Нѣгомир ѡчин8 ѡт Ѡпрѣ, негов дел въса ѡт Др8м8л Ѡев дори 8 Стълп8л Т8ркъв за ф҃ аспри. Ѧли Ѧлв8л сам да дръжет ѡт сїе ѡчин8 Ѡпрев половина, а др8зи братїе да дръжет една половина.

И пок8пи Спръкач ... паши зз҃ 8ф8ндаци [8ф8ндаци] ѡт на ... за рзд҃ аспри. И пак пок8пи Спръкач ѡт Сѣка паши лѕ҃ 8ф8ндаци и 8 Сѣка, ѡт на Гъѡаза за п҃ аспри. И пак пок8пи Спръкач ѡт Михец... паши лѕ҃ 8ф8ндаци, ѡт на Ѡанча ѡт З... връкъ за п҃ аспри. И пак пок8пи Спрълач ... паши лв҃ 8дф8ндаци... ѡт на... И пак пок8пи Спръкач, паши 8д8ндаци ӣ ѡт на Митрѣ ѡт Сѣка за м҃ аспри. И пак пок8пи Спрѣкач паши 8ф8ндаци кд҃ 8 Сѣка, ѡт на Зо..., дъщера поп Т8доров... ѡчин8 8 Михъещи, дела Поричещим въса, варе елика се хтет изѣрати ѡт седашлище и ѡт полю и ѡт ш8м и ѡт посв8де и със кладеница ѡт по въс хотаром. Понеже ѡн ест <пок8пил>... ѡт напрѣжде врѣме..., али над петаго дел ѡт ѡчин8 Поричещим, еже с8т били 8 Михъещи. Ѧ после, тех людїе Мънънлъ и Михънлъ и Манѣ... пок8пише и др8га ѡчин8 ѡт на... ѡчин8 8 Михъещи... и ѡт на Тъмаш и ѡт на Михънлъ и ѡт на Иѡнаш и ѡт на Стан Въплъ и ѡт В8р8ца за ҂вф҃ аспри, али Мънънлъ да дръжет... ѡчин8 [ѡчин8] ҂а҃ аспри... ест дал. И пак пок8пи Спръкач, паши 8ф8ндаци ме҃ 8 Михъещи ѡт на Мънънлъ, за един кон добръ.

И да м8 ест Нѣгомиров със синови си ѡчин8 8 Михъещи, дел Строев ѡт..., варе елика се хтит избрати ѡт седалище селов и ѡт полю и ѡт ш8м и ѡт посв8де, ѡт П8т Ѡвцев дори 8 Стлъп8л Т8рчев8, занеже ю ест пок8пил Нѣгомир ѡт на Строе за ѵ҃ аспри. И пак пок8пи Нѣгомир ѡчин8 8 Михъещи ѡт на първа брата... и ѡт Виша нейна дел и ѡт Михъещи... въса ѡт П8т8 Ѡвцев дори 8 Рътоака, за един вол. И пак пок8пи Нѣгомир ѡчин8 8 Михъещи, ѡт на Ѡана и ѡт на Драгомир, нихно дел въса и ѡт седалище и ѡт по въсъд8, ѡт П8т Ѡвцев дори 8 Стлъп8л Т8рчев за т҃ аспри. И пак пок8пи Нѣгомир ѡчин8 8 Михъещи ѡт на Страте и ѡт на Шелѣ, нихном дел ѡт П8т Ѡвцев дори 8 Др8м8л Р8шилов въса, за един вол и за рк҃ аспри. И пак пок8пи Нѣгомир ѡчин8 8 Михъещи ѡт Рълѣ ѡт над дел ѡт П8т Ѡвцев дори 8 Стлъп8л Т8рчев въса, за л҃ аспри. И пак да <м8 ест> Нѣгомиров ѡчин8 8 Михъещи, дела Доброславов със братїем си и Нѣгов със братїем си и М8рцѣнов, нихном дела за ѡчине сваке, занеж8 с8т сътворил из ... тере сїе... Нѣгомир негова ѡчин8 ѡт Рѡшїн ѡнем людїе сва... И Нѣг със братїем си и М8рцѣн, ѡни дадоше нихном дел ѡт Михъещи сва Нѣгомиров. И пак пок8пи Нѣгомир и

Ѡана съ брат8 си ѡчин8 8 Рошїе ѡт Строе негов... Нѣгомир да дръжет ѡт сїе ѡчин8 половина, а Ѡана със брат8 си... сїе ↑фрътъцаръ Нѣгомир със Ѵрс... и дарова по Ѵрс със един кон, идеже Блъканов... за л҃... ѡт Радул, занеже ест бил Радул в8хв8 Блъканов за три кони. Таже ест плат<ил> Радул запръщинъ ѡт по Блъкан със три ниве.

И пак да ест Манев и Ѵрсов8 една половина 8ф8ндатъ за ѕ҃і паши, занеже ест пок8пил Манѣ и Ѵрс ѡт Гъѡаза за л҃ѕ аспри.

Сего радї, дадох и господство ми ѡнем людїе више рѣх, ӕкоже да им с8т селе више речене ѡчине въ 8хаб, им и синовом им и [н]вн8ком и прън8-четом и не ѡт когожде непоколѣбимо, по ѡризмо господства ми.

Сеже 8бо и сведетелїе поставлех господство ми: ж8пан Митрѣ вел дворник и ж8пан Иван вел лѡгѡфет и Д8митр8 спатар и Костантин вистиар и Стан комис и Харват столник и Гонцѣ пехарник и ж8пан Данчюл велики постелник. Исправник, Митрѣ вел дворник.

И аз, Барб8л ѡт Некшещи еже ю мазах въ столни 8 град8 Б8к8рещи, мѣсеца юнїе г҃ дьни, въ лѣт з҃п҃и.

† Їѡ Мїхнѣ вѡевѡда, милостїю божїю господинь.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Manea și fratelui său anume Urs și cu toți fiii lor, cîți Dumnezeu le va lăsa, ca să le fie ocină la Mihăești din partea lui Dadea și a fratelui său Costea, însă din ocina care a fost a lui Dadea și a lui Costea, cumpărată de la Drăgoi, de peste tot, această ocină, din cîmp și din pădure și din braniște și de pretutindeni, a treia parte, însă fără vatră, pentru că a cumpărat el, Manea și fratele său Urs, de la Dadea și de la fratele său Costea această mai sus zisă ocină pentru 310 aspri de argint și pentru 300 aspri bani. Și iar a cumpărat Manea și cu fratele său Urs ocină, iarăși în Mihăești, de la Stan și de la Stoica și de la Oancea, fiii lui Urs din Cornățel, toată partea lor, oricît se va alege din vatra satului și din cîmp și din pădure și de pretutindeni din Mihăești, pentru 600 aspri de argint și pentru 500 aspri bani, să le fie dedină. Și au vîndut Stan și Stoica și Oancea această mai sus zisă ocină de a lor bunăvoie, însă să se știe, din hotar în hotar și ocina lui Dadea cu fratele său Costea, din hotar în hotar.

⟨Și⟩ iar a cumpărat Manea cu fratele său Urs un ogor de 40 de pași în lat și înfundat și o jumătate ⟨de ogor⟩ de 17 pași de la Drăgoe pentru 120 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs 58 de pași de la Grozea și de la nepotul său, Grozea din Seaca, pentru 130 aspri și de la Mă ... muța, tot din Seaca, 48 pași, pentru 110 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs 32 de pași înfundați de la Drăgușin, tot din Seaca, pentru 80 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs 30 de pași înfundați de la Cîrp⟨itu⟩, iar din Seaca, pentru 60 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Urs o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundată, de 18 ⟨pași⟩, iar de la Fătul, iarăși din Seaca, pentru 40 aspri. Și iar a cumpărat Manea singur o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundată, de 20 de pași, de la Cîrpitul pentru 40 aspri. Și iar a cumpărat Urs singur un ogor înfundat de 34 ⟨de pași⟩, de la Grozea, iar din Seaca, pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Manea o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundată de 17 pași, de la Vlasie pentru 45 aspri de argint, iar in Seaca. Și iar au cumpărat Manea și cu fratele său Urs un ogor înfundat de 25 pași la Ciovrincești, de la Neag, pentru 50 aspri. Și iar au cumpărat Manea și Ursu un ogor înfundat de 30 de pași la Ciovrincești de la Cîrstuci, pentru 60 aspri.

Și a cumpărat Stan un ogor înfundat de 23 pași în Radomirești de la Radul din Călinești, pentru 46 aspri.

Și iar au cumpărat Manea și Urs un ogor înfundat de 36 pași, în Mihăești, de la popa Teica, pentru 80 aspri.

Și iar au cumpărat Albu și Dragomir și Coman și Pițura cu frații și Vladu cu frații săi și Neagomir ocină de la Costea, toată partea lui, cită este cumpărătura lui Costea de la Oprea, oricit se va alege din vatra satului și din cimp și din pădure și de pretutindeni, pentru 500 aspri. Însă să se știe: Albul singur să stăpînească jumătate din această ocină a lui

Costea, cumpărată de la Oprea, iar Dragomir și Coman și Pițura cu frații lor și Vladu cu frații săi și Neagomir, ei toți să stăpînească toată cealaltă jumătate. Iar au cumpărat Albu și Dragomir și Coman și Pițura cu frații lor și Vladu cu frații săi și Neagomr ocină de la Oprea, toată partea lui de la Drumul Oii pînă la Stîlpul lui Turcea, pentru 500 aspri. Însă Albul singur să stăpînească jumătate din această ocină a lui Oprea, iar ceilalți frați să stăpînească o jumătate.

Și a cumpărat Spîrcaci 67 pași înfundați de la ..., pentru 164 aspri. Și iar a cumpărat Spîrcaci din Seaca 36 pași înfundați în Seaca de la Găoază, pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Spîrcaci de la Mihet ... 36 pași înfundați de la Oancea din Z ... vîrcă, pentru 80 aspri. Și iar a cumpărat Spîrcaci ... pași 32 înfundați ... de la ... Și iar a cumpărat Spîrcaci, pași înfundați 18 de la Mitrea din Seaca, pentru 40 aspri. Și iar a cumpărat Spîrcaci 24 pași înfundați, în Seaca, de la Zo ..., fiica popei Tudor ... ocină la Mihăești, toată partea Poriceștilor, oricîtă se va alege din vatră și din cîmp și din pădure și de pretutindeni și cu fîntînă, de peste tot hotarul. Pentru că el a cumpărat dinainte vreme ... însă pe a cincea parte din ocina Poriceștilor, care a fost la Mihăești. Iar apoi, acei oameni, Mănăilă și Mihăilă și Manea ... au cumpărat și altă ocină de la ... ocină la Mihăești ... și de la Tămaș și de la Mihăilă și de la Ionaș și de la Stan Băplă și de la Buruța, pentru 2 500 aspri, însă Mănăilă să stăpînească ... ocină 1 000 aspri ... a dat. Și iar a cumpărat Spîrcaci, pași înfundați 45 la Mihăești de la Mănăilă, pentru un cal bun.

Și să-i fie lui Neagomir cu fiii săi ocină la Mihăești partea lui Stroe de la ... oricîtă se va alege din vatra satului și din cîmp și din pădure și de pretutindeni, de la Drumul Oii pînă la Stîlpul lui Turcea pentru că a cumpărat-o Neagomir de la Stroe, pentru 400 aspri. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la vărul primar ... și de la Vișa, partea ei și din Mihăești ... toată de la Drumul Oii pînă la Răstoaca, pentru un bou. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la Oana și de la Dragomir, toată partea lor și din vatră și de pretutindeni, de la Drumul Oii pînă la Stîlpul lui Turcea, pentru 300 aspri. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la Strate și de la Șelea, toată partea lor, de la Drumul Oii pînă la Drumul Rușilor, pentru un bou și pentru 120 aspri. Și iar a cumpărat Neagomir ocină la Mihăești de la Rilea de peste toată partea, de la Drumul Oii pînă la Stîlpul lui Turcea, pentru 30 aspri. Și iar ⟨să-i fie⟩ lui Neagomir ocină la Mihăești, partea lui Dobroslav cu frații săi și a lui Neagu cu frații săi și a lui Murțean, toate părțile lor de ocină, pentru că au făcut din ... de această ... Neagomir ocina lui din Roșii acelor oameni toată ... Și Neag cu frații săi și Murgean, ei au dat toată partea lor din Mihăești lui Neagomir. Și iar a cumpărat Neagomir și Oana cu fratele său ocină la Roșii de la Stroe a lui ... Neagomir să stăpînească din această ocină jumătate, iar Oana cu fratele său ... această înfrățire Neagomir cu Urs ... și l-a dăruit pe Urs cu un cal, unde lui Vîlcan ... pentru 30 ... de la Radul, pentru că Radul l-a tîlhărit pe Vîlcan de trei cai. Astfel a plătit Radul pe Vîlcan pentru iertare cu trei ogoare.

Și iar să fie lui Manea și lui Ursu o jumătate ⟨de ogor⟩ înfundat de 16 pași, pentru că au cumpărat Manea și Urs de la Găoază, pentru 36 aspri.

De aceea, am dat și domnia mea acestor oameni mai sus ziși, ca să le fie aceste mai sus zise ocine de ohabă, lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată dar și martori am pus domnia mea: jupan Mitrea mare vornic și jupan Ivan mare logofăt și Dumitru spătar și Constantin vistier și Stan comis și Harvat stolnic și Gonțea paharnic și jupan Danciul mare postelnic. Ispravnic, Mitrea mare vornic.

Și eu, Barbul din Necșești, care am scris-o în scaun în cetatea București, luna iunie 3 zile, în anul 7088 ⟨1580⟩.

† Io Mihnea voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (46 × 36), pecete timbrată.

1607 (7115) iunie 9, București

† Милостїею божїею, Їѡ Радул воевода и господинъ въсои земле Ѹггровлахїиское, вн8к поконнаго Їѡ Бъсъраба воевода. Даватъ господства ми сїе повелѣнїе господства ми болерен8 господство ми Коркодел столнек8л и със синови ем8, елицеже Богъ даст, іакоже да м8 ест ѡчин8 8 Стъниславещї и ѡт Нежлов въсах дел Воинѣв лѡгѡфет, колико хокет битї к8пил 8 сел 8 Стъниславещїи, ѡбаче ѡт дел Радулов сежени лд за х҃а аспри и дел Мажинов, сежени ѯи за хаѱ аспри и ѡт дел Ѳоадер сежени м за хдс и ѡт на Златко, сежени зї за у и ѡт поп Калин сежени лг за ѡн и ѡт дел поп Иринов <?> сежени ѯи

за ҳаѱг и ѡт дел Боиков сежени аі за ѱгн и дел Нѣкшѹлов сежени ѕі за тн, кѹпно чин сежени спѕ и ѡт през въс чен аспри ҳзцн. И пак ѡт бродове за воденицѹ, дел Радѹлов за сі и дел Мадѯенов за сі и дел попев Иринов и дел Романов за ѡм и дел Банков за рм и дел Боиков за о и дел Нѣкшѹлов за ре и дел Златков за о, чен аспри ҳаѱп ѡт през въсеҳ бродове. Понеже сїе ѡчинѹ и със бродове за воденицѹ ѡт Стънисләвещї бїѡ покѹпенїе Боинев логѡфет, еще же да ѡдавна, при дьнїе Щефанов воеводѹ. А потом, Боинѣ логѡфет ѡн бѣджън Михаил воеводѹ ҳеҳї аспри, еще же къда бил вел агъ, при дьнїе Щефанов воеводѹ. Таже, къда бил тогда, прилѹчел се ест Боинѣв логѡфет сьмрътѹ. А послѣдне, при дьнїе Михаил воеводѹ, егда беше господаръ, а господствѹ емѹ, дрѹг ничто невъзимает ѡбретїа възїе радї сїе дѹжновенїе разве тъчїа сїе ѡчинѹ и със бродове за воденицѹ ѡт Стънисләвещї како ест више рѣчно. Таже възел Михаил вcovодѹ сїе ѡчинѹ за сїе дѹжновенїеза ҳеҳї аспри. А потом, Михаил водъ господства емѹ, продавал сїе ѡчинѹ, дел Боинев логѡфет въсаҳ ѡт Стънисләвещї, колеко бил кѹпил пре дьнїе Щефанов водѹ, продал ест жѹпанов Негрѣ ключар за ҳї аспри дадоҳ емѹ ѹ рѹк и книг Щефанов водъ. Еще више Боинѣв логѡфет за покѹпенїе.

А къда ест бил нинѣ, при дьнїе господства ми, а Иѡнашко спатар, синѹ Негре ключар, ѡн ест продал сїе ѡчинѹ ѡт Стънисләвещи, дел Боинев логѡфет въсаҳ, болеринѹ господство ми жѹпан Коркодел столник, пак за ҳї аспри готови. И дадоҳ емѹ ѹ рѹк и книг Щефанов водѹ. Еще више Боинѣв логѡфет за покѹпенїе. И дадоҳ емѹ и книге Михаюв водъ еже кѹпил ѡт господствѹ емѹ. И пак да мѹ ест болеринѹ господство ми Коркодел столникѹл ѡчинѹ ѹ Стънисләвещи ѡт Нѣж<лов> дел Шербан пръкълаб и жителница его, Нѣкшев, въсаҳ, варе еликаҳ се ҳтит извратн и за дѣдїнѹ и за покѹпенїе, али ѡт вода и ѡт бродове за воденице и ѡт пол и ѡт шѹм и ѡт по въсом ҳотаром, ѡт ҳотар до ҳотар. Понеже сїе ѡчинѹ више рѣҳ ѡна бїѡ за дѣдїнѹ Шербанов пръкълаб. А потом, болеринѹ господство ми Коркодел столник, ѡн ест кѹпил сїе ѡчинѹ въсаҳ ѡт на дъщера Шербанов пръкълаб, по име Марїа и ѡт зетомси его Блъкѹл и пак ѡт на зетом си Трїфа ѡт Сѫрбѣска и ѡт над ... за ҳї аспри готови. И продадоҳ ѡни негова ѡчине више рѣч над въсаш за своем добро волю и със знанїе въсем мегиашом ѡт кръстим <мѣсто и> ѡт прѣд господства ми.

Тем радї, дадоҳ и господство ми болеринѹ господства ми више рѣчно іакоже да им <ест ѡчи>нѹ, ѡҳаб емѹ и синови емѹ и внѹоки и прѣвнѹчедом и не ѡт когоже непоколѣбимѹ, поризмѹ господства ми.

<Сеже и сведетелїе поставлѣем господство ми:> ... жѹпан Радѹл ключер и брата... его, жѹпан Преда великїе бан <и жѹпан Черника вел>дворникѹ и жѹпан Стоика великїе логѡфет и жѹпан Ника великїе вистиар и жѹпан Мръза <великїе спатар и Бъркан вели>кїе столник и жѹпан Глигорїе великїе комис и жѹпан Станчюл ве<ликїе пеҳарник> и жѹпан Лека великїе постелник. Исправник, жѹпан Стоика вел логѡфет.

И аз, Нѣгое логѡфет написаҳ ѹ Тръговище, мѣсеца юнїе ѳ <дьни> и ѡт Адама даже до нинѣ, ѡт създанїе мира текъщаго лѣтом, въ лѣт ҳзреї.

† Їѡ Радѹл вѡевѡда, милостїю божїю господинь.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Băsărab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele, Corcodel stolnicul şi cu fiii lui, cîţi îi va da Dumnezeu, ca să îi fie ocină la Stă-

nislăvești și din Neajlov toată partea lui Voinea logofătul, cît va fi cumpărat în sat în Stănislăvești, însă din partea lui Radu 34 de stînjeni, pentru 1 000 aspri și partea lui Maxin, 68 de stînjeni pentru 1 700 aspri și din partea lui Toader, 40 stînjeni pentru 1 200 ⟨aspri⟩ și de la Zlatco, 17 stînjeni pentru 400 și de la popa Călin, 33 stînjeni pentru 850 și din partea popii Irin, 68 stînjeni pentru 1 700 și din partea lui Voico, 11 stînjeni pentru 750 și partea lui Neacșul, 16 pentru 350, fac împreună 286 stînjeni și de peste tot fac 7 950 aspri. Și iar din vadurile de moară, partea lui Radu pentru 210 și partea lui Maxin pentru 210 și partea popii Irin și partea lui Roman pentru 840 și partea lui Baicu pentru 140 și partea lui Voicu pentru 70 și partea lui Neacșul pentru 105 și partea lui Zlatco pentru 70, fac 1 780 de peste toate vadurile. Pentru că această ocină și vadurile de moară de la Stănislăvești au fost cumpărătura lui Voinea logofătul, încă de demult, din zilele lui Ștefan voievod. Iar apoi, Voinea logofătul el a luat de la Mihail voievod 15 000 aspri, încă pe cînd era mare agă, în zilele lui Ștefan voievod. Deci, cînd a fost atunci, i s-a întîmplat lui Voinea logofătul moarte. Iar pe urmă, în zilele lui Mihail voievod, cînd a fost domn, iar domnia lui alta nimic n-a aflat să ia pentru această datorie, afară numai de această ocină și cu vadurile de moară din Stănislăvești, cum este mai sus zis. Deci, a luat Mihail voievod această ocină pentru această datorie, pentru 15 000 de aspri. Iar apoi, Mihail vodă, domnia lui a vîndut această ocină, toată partea din Stănislăvești a lui Voinea logofătul, cîtă a fost cumpărată în zilele lui Ștefan vodă, a vîndut-o jupanului Negrea clucerul, pentru 10 000 aspri și i-a dat la mîna lui și cartea lui Ștefan vodă. Încă i-a fost lui Voinea logofătul de cumpărătură.

Iar cînd a fost acum, în zilele domniei mele, iar Ionașcu spătarul, fiul lui Negre clucerul, el a vîndut această ocină din Stănislăvești, toată partea lui Voinea logofătul, boierului domniei mele, jupan Corcodel stolnicul, iarăși pentru 10 000 aspri gata. Și i-a dat în mînă cartea lui Ștefan vodă. Încă i-a fost lui Voinea logofătul de cumpărătură. Și i-a dat și cartea lui Mihai Vodă ce a cumpărat de la domnia lui. Și iar să fie boierului domniei mele Corcodel stolnicul ocină în Stănislăvești și în Neajlov, partea lui Șerban pîrcălabul și a jitelniței lui Neacșa, toată, oricît se va alege și de moștenire și de cumpărătură, însă din apă și din vadurile de moară și din cîmp și din pădure și de peste tot hotarul, din hotar în hotar. Pentru că această ocină mai sus zisă, ea a fost de moștenire a lui Șerban pîrcălabul. Iar apoi, boierul domniei mele Corcodel stolnicul, el a cumpărat toată această ocină de la fiica lui Șerban pîrcălabul, anume Maria, și de la ginerele său Vîlcul și iar de la ginerele său Trifa din Orbeasca și de la ... pentru 10 000 aspri gata. Și au vîndut ei toate ocinele lor mai sus zise de a lor bunăvoie și cu știrea tuturor megiașilor dinprejurul ⟨locului și⟩ dinaintea domniei mele.

Pentru aceasta, am dat și domnia mea boierului domniei mele mai sus zis, ca să îi fie ocină, ohabă, lui și fiilor lui și nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

⟨Iată și martori punem domnia mea:⟩ ... jupan Radul clucer și fratele său jupan Preda mare ban ⟨și jupan Cernica mare⟩ vornic și jupan Stoica mare logofăt și jupan Nica mare vistier și jupan Mîrzea ⟨mare spătar și jupan Bărcan⟩ mare stolnic și jupan Gligorie mare comis și jupan Stanciul mare ⟨paharnic⟩ și jupan Leca mare postelnic. Ispravnic, jupan Stoica mare logofăt.

Și eu, Neagoe logofătul, am scris în Tîrgoviște, luna iunie 9 ⟨zile⟩ și de la Adam pînă acum, de la facerea lumii, ani curgători, în anul 7115 ⟨1607⟩.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (42,5 × 51,5), pecete timbrată, rupt.

1610 (7118) aprilie 16, Tîrgoviște

† Милостю бож⟨ию, Їѡ Радꙋл воевода и господинъ⟩ въсои земле Ѹгґрровлахїиское, вънꙋк покоинаго Їѡ Б⟨асарабъ воевод. Дават⟩ господства ми сїю повелѣнїе господства ми болеринꙋ господства ⟨ми Коркодел с⟩толникꙋл и със синови емꙋ, елицеже Богъ даст, ꙗкоже да мꙋ... въс, със въс хотаром и със въс доходок и със въсах вечнї..., занеже кꙋпил ест болеринꙋ господство ми Коркодел столникꙋл т⟨ое село ѡт⟩ госпожда Велика, дъщера Иванов дворник, за ҂к҂е аспри готови. И дадох еи ещеже и дрꙋг село болеринꙋ господство ми Коркодел столникꙋл ⟨на име⟩ Бердѣщїи, радї того село више рех, Корнїи и тех аспри више рех ҂к҂е аспри. Занеже бил кꙋлпил болеринꙋ господство ми више рех гото

село <Корнїн> нан прежде време, пак ѡт на госпожда Велика. Таже нинѣ, пак дадох ен того село Вердѣщїн радї село Корнїн, да ест на р8к ен.

И бит<и е>м8 сведетелїе и алдъмъшари мнози добри людїе... по имє: поп Станчюл ѡт Питещи и Грама из дол и Нан и Апостол и Т8дор8 и Иван постелники ѡт Мършж. И продадох госпожда Велика своен село за своеи добром волю и със 8знанїе въсем мегиашом ѡт кръстим мѣсто, ѡт гор и из дол и ѡт пред господства ми.

Тем радї, дадох и господства ми болерин8 господство ми ж8пан Коркодел столник8л, ıакоже да им ест того село еже више рѣх 8 Корнїн за дедин8 ѡхаб ем8 и синови ем8 и вн8ком и прѣвн8чедом и не ѡт когоже непоколѣбим8, пориэм8 господства ми.

Сеже и сведетелїе поставлѣем их господства ми: ж8пан Черника великїе дворник и ж8пан Л8п8л великїе лѡгѡфет и ж8пан Мирослав бивше великїе лѡгѡфет и ж8пан Не<ка вели>кїе вистиıарю и ж8пан Мръзѣ великїе спатар и ж8пан Костѣ великїе комис и ж8пан Бъркан великїе столник <и ж8>пан Станчюл великїе пехарник и ж8пан Ле<ка ве>ликїе постелник. И исправник, ж8пан Л8п8л великїе лѡгѡфет.

<И аз, Н>ѣгое лѡгѡфет написах 8 град8 реко <Тръго>вище, мѣсеца априлїе ѕ҃ї дьни и ѡт Адама даже до нинѣ, ѡт създанїе мира тек<8щим лѣтом, в лѣт> ҂зрӥї, а ѡт рождество Христова, въ лѣт ҂ахї.

† Їѡ Рад8л вѡевѡда, милостию божїю господинъ.

† Din milă lui Dumnezeu ⟨Io Radul voievod și domn⟩ a toată ţara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io B⟨asarab voievod. Dă⟩ domnia mea această poruncă a domniei mele boierului domniei mele ⟨Corcod⟩el stolnicul și cu fiii săi, cîţi Dumnezeu îi va da, ca să-i ⟨fie tot satul Cornii⟩ cu tot hotarul şi cu tot venitul şi cu toţi vecinii ... Pentru că a cumpărat boierul domniei mele Corcodel stolnicul, ⟨acel sat de la ⟩ doamna Velica, fiica lui Ivan vornicul, pentru 25 000 aspri gata. Și i-a dat încă şi alt sat boierul domniei mele Corcodel stolnicul, ⟨anume⟩ Verdeştii pentru acel sat, mai sus zis, Cornii și acei mai sus zişi aspri 25 000. Pentru că a cumpărat boierul domniei mele mai sus zis acel sat ⟨Cornii⟩ mai dinainte vreme, tot de la doamna Velica. Deci acum, iar i-a dat acel sat Verdeştii pentru satul Cornii, să fie la mîna ei.

Și i-au fost martori şi aldămăşari mulţi oameni buni ... pe nume: popa Stanciul din Piteşti şi Grama din jos şi Nan şi Apostol şi Tudoru şi Ivan postelnicii din Mîrşa. Și a vîndut doamna Velica satul ei de a ei bunăvoie şi cu ştirea tuturor vecinilor dinprejurul locului, din sus şi din jos şi dinaintea domniei mele.

De aceea, am dat şi domnia mea boierului domniei mele Corcodel stolnicul, ca să-i ⟨fie⟩ acel sat care este mai sus zis, Cornii, de moştenire, ohabă, lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată şi martori le punem domnia mea: jupan Cernica mare vornic şi jupan Lupul mare logofăt şi jupan Miroslav fost mare logofăt şi jupan Ne⟨ca⟩ mare vistier şi jupan Mîrzea mare spătar şi jupan Costea mare comis şi jupan Bărcan mare stolnic ⟨şi ju⟩pan Stanciul mare paharnic şi jupan Le⟨ca⟩ mare postelnic. Și ispravnic, jupan Lupul mare logofăt.

⟨Și eu, N⟩eagoe logofătul, am scris în cetatea numită ⟨Tîrg⟩ovişte, luna aprilie 16 zile şi de la Adam pînă acum, de la zidirea lumii, cursul anilor, în anul 7118, iar de la naşterea lui Hristos, in anul 1610.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Orig., perg. (32 × 41,5), pecete timbrată, rupt; cu o traducere

1610 (7118) mai 2, Tîrgovişte

† Милостїю божїю, Їѡ Рад8л воевода и господинъ въсое земле 8гровлахїиское, анепсе8 покоином8 Їѡ Басарабъ воевода. Дават господство ми сїю повѣлѣние господства ми почтеном парвителю господства ми ж8пан Герге вел

арман и със синови си, елицижє им Богъ даст, ꙗкоже да им ест єдїнь мѣсто ѡт к8ке 8 варош 8 Тръговище, на цръква поп Кълинеск8лов, изгор понеже ест пок8пил ж8пан Герге вел армаш ѡт на Балѣ спатар за аспри ${}_{\times}$вх͠ готови. А Балѣ спатар, ѡн ест пок8пил ѡт на Фрѣнци Сас старц8. И пак пок8пих ж8пан Герге вел армаш єдинь мѣсто ѡт к8ке въ тоє... код Д8м8нтр8 Мазрѣ и код Д8митр8 Цинк8л, ѡт на Владул Табъ и ѡт на пападїꙗ Стана ѡт Б8к8рещи, за аспри ${}_{\times}$ѡ͠в готови. Понеже того мѣст8 бил ест ѡт дѣдїн8 Тоадеров с8дец8. Таже а Тоадер с8дец8 и жена его и [н]синн его, ѡни дали с8т того мѣсто радї д8жновенїе их Владулов Тобъ и пападїев Станев ѡт Б8к8рещи със своем добро воле, тере се с8т платил ѡт д8жно.

И ещеже, къда ест пок8пил ж8пан Герге вел армаш, били с8т сведетелїе: ж8пан Ника велики вистиар и Баде пехарник ѡт Гръдїще и Тома комис и Б8зинка комис и ѡт Тръговище, Д8митр8 Маврѣ и Д8митр8 Цинк8л и поп Д8митр8.

Сего радї, дадох и господство ми ж8пан Герге вел армаш, ꙗкоже да им ест ѡчин8 и ѡхабъ ем8 и синовим ем8, вн8ком и прѣвн8четом и ѡт никогоже непоколѣбимо, порозм8 господства ми.

Сеже и сведетелїе поставлѣем господство ми: ж8пан Черника велики дворник и ж8пан Л8п8л велики лѡгофет и ж8пан Ника велики вистїар и Мръзѣ спатар и Бъркан столник и Костѣ комис и Станчюл пехарник и ж8пан Лека велики постелник. И исправник, Л8л8п велики лѡгѡфет.

И Єрїмїа лѡгѡфет написах въ стол Тергъовище, мѣсеца маи в҃ дьни, въ лѣт ${}_{\times}$зрї.

† Din mila lui Dumnezeu, Io Radul voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Basarabă voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele cinstitului dregător al domniei mele jupan Gherghe marele armaș și cu fiii lui, cîți Dumnezeu îi va da, ca să îi fie un loc de casă în oraș în Tîrgoviște, din sus de biserica popii Călinescul, pentru că a cumpărat jupan Gherghe marela armaș de la Balea spătarul pentru 2 600 aspri gata. Iar Balea spătarul, el a cumpărat de la Frenți sasul cel bătrîn. Și iar a cumpărat jupan Gherghe marele armaș un loc de casă în acel ... lîngă Dumitru Mazrea și lîngă Dumitru Țincul de la Vladul Tabă și de la preoteasa Stana din București pentru 2 800 aspri gata. Pentru că acel loc a fost de moștenire al lui Toader județul. Deci Toader județul și femeia lui și fiii lui, ei au dat acel loc pentru datoria lor lui Vladul Tabă și preotesei Stana din București de a lor bunăvoie, de s-au plătit de datorie.

Încă și cînd a cumpărat jupan Gherghe marele armaș au fost martori: jupan Nica marele vistier și Bade paharnicul din Grădiște și Toma comisul și Buzinca comisul și din Tîrgoviște, Dumitru Mavrea și Dumitru Țincul și popa Dumitru.

De aceea, am dat și domnia mea jupanului Gherghe marele armaș, ca să-i fie ocină și ohabă, lui și fiilor lui, nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea: jupan Cernica mare vornic și jupan Lupul mare logofăt și jupan Nica mare vistier și Mîrzea spătar și Bărcan stolnic și Costea comis și Stanciul paharnic și jupan Leca mare postelnic. Și ispravnic, Lupul mare logofăt.

Și Erimia logofătul a scris în scaunul Tîrgoviște, luna mai 2 zile, în anul 7118 ⟨1610⟩.

† Io Radul voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

Pe verso Loc de casă în Tîrgoviște.

Orig., hîrtie (30 × 21,5), pecete aplicată; cu o traducere.

1622 (7130), mai 21

† Eu Dumitru vistiiar Dudescul scriu și mărturesescu cu acestu zapis al meu, cum am vîndut jupînésie Grăjdanie partea mea de ocină de la Ciumernic, ce au fost cumpărat eu de la Nan postelnic și de la Hrezan, feciorul lu Opriș logofăt, totă parte den pădure și de în apă și despre totă ocina. Că am vîndut de a mea bunăvoe derept 8 000 bani. Încă am vîndut și parte lu Neagoe, feciorul popei lu Nan, pentru că am eu cumpărat de la Neagoe, feciorie popei lu Nan. Apoi eu amu vîndut eu tot cîtă se va alege de preste totă ocina.

Și mărturii: jupan Cernica dvornic i jupan Ivașco dvornic i jupan Nénciul dvornic i jupan Alecxe dvornic, Dumitru de Bobești, Stan de Bobești, Vladul de Glina, Badea de Stîlpéni, Șărban de Bobești, Paraschiva de Glina și alți molți megiași.

Și am scris eu, Radul, singur cu mîna a mea.

Пис мѣсеца маю к҃а дьни, въ лѣт ҂з҃рл.[1]

Ivașco dvornic

Alecxe dvornic

Dumitru vistiiar

Nénciul dvornic [2]

Orig., hîrtie, (31,5 × 21,5).

1627 (7136) noiembrie 6

† Въ име ѡтца и сина и свѣтаго д8ха, троицъ едїнос8щна и нераздѣлина, амин.

† Потом исписах аз, Пътр8 с8дец8 и в҃ї п8ргарѡм и със мнози добри людїе и свѣщеници ѡт варош ѡт Тръговище сїа наше книг8 сем8 человѣкъ, на име Фота, ѡт варош[3], ca să se știe cum i-au fost dat Dumnezeu Fotei o boală foarte grea pînă spre moarte, iară fratele Fotei, pre nume Costandin, elu au fost zicîndu către oameni că are și elu parte cu frate-său Fota în moara Fotei. Și au zis că are parte în niște locuri dă prăvălii ce au fost cumpărate dă Fota în București și întru un slămnu dă la vie. Și au zis că-i iaste datori Fota 40 dă galbeni și niște scule. Iar într-aceia au spus oamenii Fotei cum zice frate-său Costandin și au întrebat cum știe elu și cum lasă el la moartea lui: iaste-i datori frăține-său lu Costandin sau are parte pre unde zice frate-său, au n-are? Elu au zis Fota că n-are frate-său mestecătură nemica cu dînsul, neci în moară, nece în prăvălii la București, neci în slomnul dă la vie, neci i iaste datori nemica, ce dă va socoti elu, rămîne mulți bani datori Costandin Fotei, ce numai ce au locul caselor ce le iaste dă moșie dăpreună neînpărțit, ce se va alége, iar alte locuri ce sînt înprejur toate sîntu cumpărate dă Fota pre banii lui.

După aceia, s-au milostivit Dumnezeu pre Fota de i-au fost mai bine dîntr-acea boală și au putut trăi. Déci au strînsu mulți preoți și oameni buni, mici și mari și au chemat pre frate-său Costandin dă față dă l-au întrebat acei oameni buni ce are la fratele său Fota să-i ceară să-i dea. Iar Costandin, elu au zis singur cu gura lui, naintea acelor preoți și oameni buni și a orașului, că n-ar nemica, nece în moară, nece în locurile dă prăvălii la București, nece în slomnul dă la vie, nece într-alte locure ce au cumpărat Fota aicea în oraș, nece scule, numai ce are în cel loc dă casă cu casele și cu prăvăliile cele ce va alége dă moșie. Iară păntru 40 ⟨dă galbini⟩ au scos Costandin un zapis al lu . . . au scos Fota alt zapis alŭ lui. Deci au socotit oameni buni și cu preoți amăruntul și au fost Costandin tot dă față și l-au întrebat. Deci au rămas Costandin dator Fotei mulți bani ce n-am vrut să-i cislui aicea, că de se vor mai certa feciorii lu Costandin cu feciorii Fotei să nu zică că atîta bani au ertat tată-nostru tătîne-tău, ce noi nu vom erta. ⟨După⟩ acéia, s-au sculat acei preoți și oameni buni dă au rugatu și au cerșu pre Fota păntru sufletul lui și păntru pacea dă au dat Fota frățîne-său lu Costandin 13 galbeni și se-au ertat amîndoi și se-au înpăcat de bunăvoea lor dinaintea acelor oameni buni. Și dă acum nainte să n-aibă Costandin cu Fota metih, nice mult, nice puțin, ce să aibă bună pace unu dă către alalt.

Și au spartu și zapisurile și au pus și blăstem: cene va mai scorni pîră păntru aceste ce zic mai sus, să fie proclet și blăstemat de 318 sveti oțți ije vă Nechei și să fie cu Iuda i cu Aria întru un loc în vecie, amin.

[1] Scris luna mai 21 zile, în anul 7130 ⟨1622⟩.

[2] Toate semnăturile sînt autografe.

[3] † În numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh, troiță de o ființă și nedespărțită, amin.

† După aceea, am scris, eu, Pătru județul și 12 pîrgari și cu mulți oameni buni și preoți din oraș din Tîrgoviște această carte a noastră, acestui om, anume Fota, din oraș.

Şi mărturii am pus care-i au fost la această tocmeală, pre nume: popa Tanasie clisiarghidi i popa Necula gospodschi i deacon Iane gospodschi i popa Ivan ot staretsia i Dumitru postelnic ot Bărbăteşti i Iancul star i Mihai, sinu Zoicăi i Vladul biv sudeţu i Dumitru cojocar i Dragul, zet Corb i Neagoe, sinu Dobre i brat ego Radul i Sima cojocaru i Stanco logofet i Calona teslar i Rădici i Dumitru, sinu Dumitru cojocar ot Panaghia i Mina, sinŭ Rădiciu i Stănilă, sinŭ Puiulov şi mulţi oameni buni ce nu i-am scris în cartea aceasta.

Аз, стар Ефтимие логофет, пис ноемврїе ѕ҃ дьни, въ лѣт ҂зрлѕ[1].

Orig., hîrtie (47,5 × 33), rupt în două, pecete timbrată, căzută.

[1] Eu, Eftimie logofătul cel bătrîn, am scris luna noiembrie 6 zile, în anul 7136 ⟨1627⟩.

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ANUALĂ DE COMUNICĂRI A INSTITUTULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA"

În ziua de 8 iulie 1988 s-au desfășurat la Institutul de Istorie „N. Iorga" lucrările sesiunii științifice anuale a Institutului.

În cuvîntul de deschidere prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului a subliniat tradiția acestor sesiuni științifice prin care se introduc în circuitul științific numeroase informații de valoare, rod al muncii de cercetare.

În continuare Nagy Pienaru, redactor la „Revista de Istorie" a analizat în comunicarea *Politica otomană la frontiera dunăreană și orientală 1420—1429* locul celor două segmente de frontieră în ansamblul politicii sultanilor Mehmed I Çelebi și Murad II reliefînd unele corespondențe surprinzătoare în echilibrul dinamic dintre Rumelia și Antolia în contextul în care otomanii au dezvoltat simultan în Europa divergențele dintre Veneția, Ungaria, Polonia și Lituania, iar în Orient cele din triunghiul mameluci, timurizi și triburile Ak-Koyunlu și Kara-Koyunlu. Autorul remarcă efortul militar și diplomatic al țărilor române în stăvilirea expansiunii otomane.

Cercetător științific Virgil Ciocîltan în comunicarea *Tensiuni moldo-lituaniene (1421- 1429)* a evidențiat că raporturile moldo-lituaniene în perioada respectivă au fost profund marcate de intențiile marelui cneaz Vitold de a anexa Cetatea Albă. Presiunile exercitate asupra Moldovei au variat ca formă în funcție de modificarea conjuncturii interstatale, obiectivul rămînînd însă cel fixat inițial. În ciuda tenacității și a deosebitei abilități diplomatice dovedite de marele cneaz, Cetatea Albă a rămas în posesia Moldovei, în primul rînd datorită îndîrjitei rezistențe a moldovenilor conduși de Alexandru cel Bun.

În comunicarea *Comitatul Severinului la sfîrșitul secolului al XVII-lea — o problemă de istorie a instituțiilor*, cercetător științific dr. Costin Feneșan întemeindu-se pe documente din arhivele clujene și vieneze supune analizei un aspect puțin cercetat al istoriei Banatului în timpul ocupației habsburgice 1688—1699. Este înfățișată conjunctura dintre autoritățile habsburgice de ocupație și nobilimea din fostul Banat al Caransebeșului și Lugojului în privința regimului de administrație, strădaniile nobilimii severinene (în cea mai mare parte de origine românească) de a obține din partea Curții din Viena restabilirea integrală a situației dinainte de ocupația otomană. Pe baza a numeroase informații documentare autorul a urmărit procesul sinuos prin care nobilimea severineană condusă de Petru Măcicaș de Tincova a reușit în 1698 restabilirea integrală a sistemului de administrație comitatensă în comitatul de Severin, situație de scurtă durată pentru ca în anul următor prin pacea de la Karlowitz, Banatul va reveni sub dominație otomană.

Realități socio-politice și legitimarea lor prin simbol heraldic comunicarea susținută de Ileana Căzan-Neagu, istoric a analizat armeriile de concesiune și cele de prestație ca fiind cele mai elocvente în exprimarea plastică a raporturilor socio-politice. De la cadrul general european, în care acordarea de armerii era, în același timp și ilustrarea raporturilor de vasalitate, comunicarea a trecut la cadrul sud-est european, la cazul concret al țărilor române unde structurile socio-politice specifice nasc o heraldică proprie. A fost luată în discuție în context acordarea titlului de conte, însoțită de blazon, lui Constantin Brâncoveanu, la 19 mai 1688 de către Leopold I.

În următoarea comunicare *Instalarea unei administrații românești în Transilvania în timpul revoluției de la 1818—1849*, dr. Apostol Stan, cercetător științific principal a schițat împrejurările în care națiunea română — luptînd pentru apărarea propriei identități — s-a angajat în contestarea autorităților guberniale opresive — în lunile aprilie și mai —, substituindu-le apoi — începînd din septembrie 1848 — cu prefecturi și instanțe locale. S-a realizat deci o organizare administrativă națională, o creație politică de excepțională însemnătate pe planul luptei de emancipare de sub dominația străină. Spre deosebire de alte lucrări existente deja în care se reflectă un asemenea aspect, autorul integrează într-un asemenea proces chiar faza inițială de negare a autorităților, dînd astfel o viziune mai cuprinzătoare luptei pentru

substituirea lor. Pe de altă parte, din comunicare apar mai clar conturate limitele impuse unui asemenea fenomen de la Comitetul național și proporțiile dobîndite de el la scara împlinirilor locale.

În comunicarea *Cristalizarea conceptului de „revoluție română" și ecourile Revoluției franceze*, Nicolae Liu, cercetător științific principal propune stabilirea a două epoci formative și a două forme corespunzătoare de cristalizare — una modernă, cealaltă contemporană — a conceptului amintit. El se oprește asupra contribuției imaginii și ideologiei Revoluției franceze la primul dintre aceste două procese de cristalizare, culminînd cu Revoluția română de la 1848.

Studiind rapoartele agenției comerciale franceze de la București și Iași din anii 1870—1871, Lucia Taftă, cercetător științific, în comunicarea *România și conflictul franco-prusian din anii 1870—1871 în arhivele diplomatice franceze*, aduce noi mărturii despre sprijinul moral și material pe care românii l-au acordat Franței în conflictul cu Prusia. Este subliniată strînsa corelație dintre războiul franco-prusian și mișcările antidinastice din țara noastră, implicațiile interne și externe pentru România în urma stabilirii unui nou echilibru european în 1871.

Radu-Dan Vlad, istoric, a prezentat comunicarea *Industria națională în viziunea lui B. P. Hașdeu*. Folosind presa vremii, operele economice ale ilustrului enciclopedist, publicate de Victor Slăvescu, precum și o bogată bibliografie de specialitate autorul a reușit să scoată în evidență contribuția lui B. P. Hașdeu la răspîndirea curentului protecționist în România și concepția acestuia cu privire la modalitățile de edificare a industriei naționale.

În comunicarea *Sensul spiritului critic în cultura română*, dr. D. Hurezeanu, cercetător științific principal, a propus o interpretare diferită de cea a lui Ibrăileanu, Lovinescu sau Zeletin a fenomenului, fixînd atenția asupra determinării social-istorice a curentelor de gîndire critică din cultura noastră și reliefînd mai ales valoarea demersului critic ca mijloc de analiză și înțelegere a problemelor societății românești dincolo de cadrul general al orientărilor ideologice din perspectiva cărora avea loc acest demers. S-a precizat că atît timp cît nu va fi analizată raționalitatea criticii în raport cu condițiile realității însăși, iar nu cu concepția în numele căreia se întreprindea această critică, cercetările nu vor reuși să valorifice cum se cuvine sensul spiritului critic în cultura noastră.

În încheierea lucrărilor sesiunii prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu a evidențiat valoarea comunicărilor prezentate rod al muncii susținute depuse de cercetătorii institutului în valorificarea trecutului nostru istoric.

Mihai Oprițescu

ANALIZA CRITICĂ A IZVOARELOR MEDIEVALE — CERINȚĂ FUNDAMENTALĂ A ETICII ȘI PROBITĂȚII PROFESIONALE

Editarea științifică a izvoarelor medievale (și nu numai a acestora!) pune în fața istoricului exigența fundamentală a unei analize critice, nepărtinitoare și temeinice. Întemeiată pe îmbinarea armonioasă a mijloacelor și metodelor oferite de științele speciale ale istoriei (diplomatica, paleografia, sigilografia etc.) cu investigarea atentă a contextului istoric mai larg și mai restrîns al perioadei supuse cercetării, împlinirea cerințelor unei analize critice a izvoarelor este dătătoare de măsură pentru spiritul etic și probitatea profesională a istoricului, punînd totodată în evidență capacitatea de discernămînt a acestuia. Prin judecata de valoare formulată în privința unui izvor istoricul se implică nemijlocit și cu responsabilitate bine determinată în integrarea acestuia în procesul complex de reconstituire critică a realității istorice. De aceea editarea critică a izvoarelor medievale presupune din partea istoricului nu numai temeinice cunoștințe de specialitate, ci, în aceeași măsură, o atitudine etică, străină de orice părtinire și spirit pătimaș. De aceea istoricul, chiar păstrînd rezerve mai mult sau mai puțin întemeiate față de calitatea unui sau altui izvor, este dator să evite — iar aceasta mai ales în cazul unor surse disputate — pronunțarea răspicată a unei sentințe definitive, care să nu poată rezista apoi unei contraargumentații întemeiate. De aceea, fără să abdice cîtuși de puțin de la o atitudine de angajament ferm în slujba adevărului, istoricul este dator să accepte, în numele eticii și al probității profesionale, puncte de vedere deosebite pe care le poate suscita analiza critică a unui izvor, precum și implicațiile acestora într-un context mai larg sau mai restrîns. Doar astfel își va împlini datoria morală față de sine și față de știința căreia îi slujește.

Într-o notă, care distonează cu ținuta academică a celorlalte studii apărute în paginile unei prestigioase publicații științifice, Adrian A. Rusu se străduiește să ne ofere *ex cathedra* o „„lecție" de diplomatică latină, istorie hațegană și spirit critic [1]. Afișînd o falsă etică profesională și fără a se sfii cituși de puțin să pășească pe calea nesigură a relei-credințe și a dezinformării cititorului, A. A. R. încearcă să discrediteze cu tot dinadinsul cele afirmate de noi pentru a dovedi autenticitatea unui document din prima jumătate a secolului al XV-lea referitor la cnezii din Țara Hațegului [2], document pe care preopinentul nostru îl socotește drept apocrif. Înainte de a purcede însă la dezbaterea critică și argumentată a modului în care înțelege A. A. R. să polemizeze, se cuvine relevată concepția sa cel puțin stranie despre munca de editare a documentelor medievale. Să-i dăm însă cuvintul: „Ediția de documente (a se înțelege *editarea documentelor* — n.n.) a reprezentat întotdeauna o muncă istovitoare și anonimă (sic!), dar indispensabilă pentru progresul cercetărilor istorice. Dificultățile sînt mai mari în diplomatica medievală, unde paleografia și limba străină dublează formularistica (! ? !) nu întotdeauna ușor de înțeles. În bună parte, restituirea unui document medieval echivalează cu prezentarea unei viziuni personale (!) a editorului asupra sa." [3] Credem, că orice comentariu este de prisos, mai ales că ni se va mai oferi prilejul să ne confruntăm cu vederile *sui generis* ale lui A. A. R. despre munca de editare a documentelor medievale.

Nu mai puțin original este modul în care A. A. R. încearcă să infirme — de o manieră pe care o lăsăm la aprecierea cititorului — argumentele aduse de noi în favoarea autenticității documentului în cauză și a încadrării sale într-un anumit context istoric. Constrîns, în fața evidenței, să admită existența documentului original, A. A. R. afirmă cu nevinovată seninătate, că în prezența acestuia „argumentele noastre, prezentate într-un context care impunea simpla lor enumerare, nu mai sînt de luat în considerare decît în parte" (p. 535). Or, în cazul în care — fie și într-un anumit „context" — este denunțat caracterul apocrif al unui document, probitatea profesională îl obligă pe istoric să producă pe larg și în mod convingător argumentele, atîtea cîte sînt, în favoarea opiniei sale, iar nu să recurgă doar la o „simplă enumerare" a acestora, mai ales dacă de pe urma „dovedirii" falsului sînt trase concluzii de ordin istoric avînd implicații de natură generală [4]. În cele ce urmează vom avea prilejul să discutăm și argumentele pe care A. A. R. are convingerea că le mai poate susține. Nevoit, totuși, să admită autenticitatea documentului din 1435, A. A. R. ne acuză de a fi prezentat „și alte lucruri, care nu mai pot fi considerate decît rod al unei cu totul nejustificate pripeli și, surprinzător, ... spirit pătimaș" (p. 535). Expunerea noastră va arăta însă, de care parte se cuvin căutate pripeala și spiritul pătimaș ...

Dintru început A. A. R. se simte vexat, că îi atribuim „absoluta întîietate în « acuzarea falsității documentului », informînd pe toți cititorii « Revistei Arhivelor », că « nici un istoric nu și-a exprimat pînă acum dubiile în privința autenticității documentului din 1435 »" (p. 535). În sprijinul afirmației sale A. A. R. citează un studiu din 1937 datorat „*cunoscutului editor de documente*" (A. A. R. dixit!) Gustav Gündisch (vezi mai sus aserțiunea aceluiași A. A. R. despre „anonimitatea" editorului de documente!), în care s-ar „exprima probabilitatea falsului kemenian" [5]. Cu acest prilej preopinentul nostru se simte dator să-și clameze *urbi et orbi* meritul de a fi „descoperit" studiul amintit al lui G. Gündisch. „deoarece revista indicată s-ar fi putut să scape atenției istoriografiei românești (sic!)", disculpîndu-ne totodată, în parte și cu subită condescendență, de pretinsa noastră „lipsă de informație". Or, acest studiu nu numai că a intrat încă de la apariția sa in circuitul istoriografiei române și al celei internaționale, ci, mai mult, el a fost publicat destul de recent, într-o versiune revăzută tot de Gustav Gündisch [6]. Dar A. A. R., atît de grijuliu cu informația bibliografică exhaustivă, este cuprins în acest caz de o subită dar pe deplin explicabilă amnezie. Într-adevăr,

[1] A. A. Rusu, *Diplomatică latină, istorie hațegană și spirit critic*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", vol. XXVI (1983—1984), p. 535—538.

[2] C. Feneșan, *Un fals imaginar. Lămuriri necesare despre cnezii hațegani la 1435*, în „Revista Arhivelor", anul LXI, vol. XLVI, nr. 1/1984, p. 80—93.

[3] A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 535.

[4] Vezi C. Feneșan, *op. cit.*, p. 87, precum și A. A. Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hațeg în secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Banatului", anul XXXII (1982), nr. 10—12, p. 647—648.

[5] G. Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts* în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas", 2, 1937, p. 398, nota 22.

[6] Idem, *Siebenbürgen in der Türkenabwehr, 1395—1526*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom XIII, nr. 3/1974, p. 415—443.

dacă în 1937 G. Gündisch admitea *probabilitatea* (subl. n.) caracterului apocrif al documentului din 1435, în studiul său din 1974 același autor a renunțat cu totul la această ipoteză. Dar, cum situația nu se potrivea cu argumentația sa, A. A. R. a preferat să treacă sub tăcere această ultimă luare de poziție. Citarea studiului din 1937 a lui Gustav Gündisch constituie pentru A. A. R. îndemnul de a „mai adăuga o trimitere către (!) o altă afirmație mult mai nouă" (p. 535—536). Îndatoritor, preopinentul nostru ne atrage atenția asupra unui citat dintr-un studiu — apărut recent într-o revistă de specialitate [7] — al cărui autor nu ne este însă numit dintr-o pudică și inexplicabilă discreție, pasaj în care se contestă autenticitatea documentului din 1435 [8]. În același timp A. A. R. își exprimă nedumerirea față de „scăparea acestui citat revelator, cu atît mai mult, cu cît (stranie coincidență!) C.F. însuși semnează un articol în același număr al «Anuarului»". Dacă ar fi citit cu atenție articolul menționat, A.A.R. ar fi fost cu siguranță mai circumspect în a-l utiliza la argumentația sa. Căci iată ce afirmă acolo textual Viorica Pervain despre documentele referitoare la lupta de lîngă Hațeg din septembrie 1420: „Demonstrarea falsității acestor documente (publicate în Hurmuzaki-Densusianu, I/2, p. 515—516, 517—518, 592—594) necesită o analiză temeinică a tuturor documentelor referitoare la lupta de lîngă Hațeg, un studiu separat, în care se va publica și documentul inedit din 3 iulie 1428, Cuvin." [9] În acest caz, credem, aveam toată îndreptățirea să nu ne referim la o demonstrație *in spe*, iar aceasta cu atît mai mult, cu cît Viorica Pervain — de a cărei competență și probitate profesională nu ne îndoim — nu a făcut-o nici în studiul ei apărut de curînd, în care supune unei critici atente amintitul document inedit din 3 iulie 1428 cu toate implicațiile sale și unde era de așteptat să dovedească argumentat caracterul apocrif al documentului din 1435 [10]. Iată, prin urmare, cele două argumente cu ajutorul cărora A. A. R. mai încearcă, în pofida evidenței, să arunce o umbră de îndoială asupra autenticității documentului din 1435: o ipoteză avansată în 1937 și abandonată mai apoi; o demonstrație care mai urmează a fi făcută. În această situație A. A. R. rămîne cu adevărat singurul care — făcînd apel la o argumentație doar enunțiativă, a cărei șubrezenie am avut ocazia să o demonstrăm [11] — contestă validitatea disputatului document din 1435. Confruntat, totuși, cu neplăcuta existență a originalului, preopinentul nostru își reproșează „o prea mare încredere în informația bibliografică a realizatorilor primului volum al corpusului privind relațiile interromânești medievale" [12], deoarece în caz contrar toate cele afirmate despre documentul din 1435 „s-ar fi scris în alt fel, dacă am fi văzut *prima ediție a originalului* (subl. A. A. R.)". Motivația *post festum* este pentru preopinentul nostru cît se poate de evidentă: această lacună de informare bibliografică l-ar fi privat să constate *avant la lettre*, că noi nu am fi făcut decît să reedităm originalul! Făcîndu-și o *mea culpa* tardivă, A. A. R. ține să-i asigure pe cititori, că noi ne-am afla „în situația tragi-comică de a reedita un document deja editat, tot de către Arhivele Statului, într-un album pentru uzul învățăceilor de paleografie latină din interiorul (sic!) școlii de Arhivistică și de aiurea (sic!)". În acest caz preopinentul nostru se întrece pe sine în arta mistificării adevărului și a dezinformării cititorilor, deoarece situația este departe de a fi așa cum vrea să o acrediteze cu orice preț. Existența originalului documentului din 1435 este într-adevăr cunoscută cercetării științifice încă din anul 1942, cînd a fost cuprins de Maria Holban și Virginia Sacerdoțeanu în albumul de paleografie latină editat sub egida Arhivelor Statului [13].

[7] V. Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419—1420*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", vol. XIX (1976), p. 77.

[8] Iată pasajul din acest studiu, invocat de A. A. R. în sprijinul afirmațiilor sale: „Era firesc ca o asemenea forță (cnezimea română din Țara Hațegului — n. n.) să se afle în primele rînduri într-o luptă ce se purta în acel ținut, mai ales că una din principalele ei obligații era de a apăra cetățile din districtele respective și hotarele țării, dar documentele — datate la 4 iulie 1421 în Cetatea de Baltă și 20 noiembrie 1435, Hațeg — în temeiul cărora s-a susținut pînă acum participarea cnezilor hațegani la lupta de lîngă Hațeg, din 1420, sînt false, după cum evident fals este și actul din 7 iulie 1421, privind donația moșiei Fahid din comitatul Alba".

[9] V. Pervain, *op. cit.*, p. 131.

[10] Idem, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422—1427*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca", vol. XXVI (1983—1984), p. 85—117.

[11] C. Feneșan, *op. cit.*, p. 80 și urm.

[12] *Documenta Romaniae Historica*, seria D, vol. I, București, 1977, doc. 220.

[13] M. Holban, V. Sacerdoțeanu, *Culegere de facsimile pentru școala de arhivistică. Seria latină*, fasc. I, București, 1942, planșa III, nr. 3 + regestul, extrasele de text și nota bibliografică de la p. 5 a *Indicelui*.

Ceea ce omite însă — din motive lesne de înțeles — să comunice A. A. R. cititorilor este faptul, că M. Holban și V. Sacerdoțeanu publică doar două fragmente scurte de la începutul și sfîrșitul documentului (intitulația, salutația, adresa, respectiv datarea) împreună cu o reproducere fotografică de slabă calitate, *fără a edita nicidecum textul integral al documentului* (subl. n.). Mergînd pe aceeași cale a relei-credințe, A. A. R. afirmă că „între ediția din 1942 și aceea din 1984 (adică a noastră — n. n.) există unele inadvertențe la trimiterile bibliografice" (p. 536, nota 2), fără a-și lua însă osteneala să le semnaleze concret cituși de puțin. A. A. R. mai susține și aberația, că „între timp au apărut și alte însemnări contemporane pe originalul latin". Îl invităm pe preopinentul nostru să cerceteze cu atenție originalul păstrat la Arhivele Statului București și să ne comunice, nouă și cititorilor, însemnările care ar fi apărut între timp în chip atît de misterios.

Ținînd să-și manifeste cu un nou argument suspiciunea față de autenticitatea originalului în cauză, A. A. R. ne reproșează, că n-am fi sesizat o coincidență, care preopinentului nostru i se pare de-a dreptul revelatoare: data de emitere a documentului din 20 noiembrie 1435 ar coincide în mod surprinzător cu termenul-limită al primei șederi a lui Ladislau Csáki în dregătoria de voievod al Transilvaniei. Spre a ne dovedi această „revelație", A. A. R. se mulțumește să facă apel la „critica și puțin modificata listă a voievozilor Transilvaniei, elaborată în 1956" [14]. Or, într-un document emis de Sigismund de Luxemburg la începutul anului 1436 *(anno Domini millesimo quandringentesimo tricesimo sexto, nono calendas mensis februarii)* în favoarea conventului din Jász, printre marii dregători citați spre mărturie este amintit și „Lasislau Csáki, voievodul nostru al Transilvaniei" *(Ladislaus de Chaak, vaivoda noster Transilvaniensis)* [15].

Înainte de a continua să înfățișăm cititorilor modul aparte în care A. A. R. înțelege să ducă o dispută științifică, se impun, credem, cîteva constatări. În concepția stranie a preopinentului nostru reeditarea unui document sau „(re)restituirea originalului" (p. 537), ar fi ceva cu totul tragicomic, abstracție făcînd de faptul, de acum dovedit, că în cazul nostru este vorba de *prima editare integrală a textului după original*. Orice comentariu este, credem, de prisos! Nu mai puțin stranie și surprinzătoare este și atitudinea de persiflare a unui manual universitar, pe care A. A. R. l-ar putea consulta cu real folos. Față de cele de mai sus, lăsăm la aprecierea cititorilor să-l stabilească pe cel aflat într-o postură tragicomică!

Sigur pe argumentația sa — a cărei lipsă de temeinicie am mai relevat-o — A. A. R. vrea să ne convingă, că n-am fi pus la dispoziția cercetării științifice „textul definitiv stabilit" al documentului din 1435. Elementele pe care își întemeiază afirmația preopinentul nostru rezistă la fel de puțin unei critici *ad rem*, ca și cele invocate în exegeza de pînă acum. A. A. R. ne reproșează „greșelile de acord și tipar" (p. 536) remarcate în textul editat al documentului, păstrînd însă și de această dată o totală și inexplicabilă discreție cînd e vorba să dea exemple. Continuînd crescendo, A. A. R. ne impută „inutilitatea majorității celor 80 de note, atît timp cît ele se raportează nu la o variantă contemporană ori la o lectură diferită a originalului (publicat pînă la noi doar fragmentar, așa cum am amintit — n. n.), ci la o variantă în copie de secol XVIII" (p. 536). Abstracție făcînd de confuzia strecurată în mod intenționat de preopinentul nostru, se pare că lui A. A. R. îi sînt cu totul străine cerințele unei editări critice a documentelor, mai ales atunci cînd e cazul confruntării *originalului* cu o copie mult mai tîrzie.

Continuînd să ne ofere cu generozitate o lecție de editare a documentelor, A. A. R. ne recomandă efectuarea unor „serioase corecturi" (p. 536) la „bibliografia actului", dar înainte de toate „punerea de acord a trimiterii arhivale (actuale — n. n.) cu cea a ediției din deceniul cinci (M. Holban, V. Sacerdoțeanu — n.n.)". Dacă ar fi citit cu atenție indicarea cotei de arhivă din 1942 *(Donații*, pachetul VIII, doc. 1) și ar fi comparat-o cu cea actuală (col. *Achiziții Noi*, pachetul VIII, nr. 1), A. A. R. n-ar mai fi rămas nedumerit, fără a mai lua în considerare faptul, că în cursul timpului anumite fonduri și colecții de arhivă sînt reorganizate și reordonate. Aceeași totală lipsă de cunoaștere a arhivelor de către preopinentul nostru este dovedită de afirmația (p. 536) potrivit căreia „colecția Ludwig von Rosenfeld nu se cunoaște decît din informații indirecte, așa încît o vagă trimitere către (sic!) ea nu servește nimănui". Or, realitatea este cu totul alta! Lăsămîntul și colecția de documente Ludwig von Rosenfeld *(L. v. Rosenfeld's Nachlass und Urkundensammlung)* se păstrează la Arhivele Statului Sibiu, *colecția Brukenthal*, sub cotele II_{6-9} nr. 1—43, I_{6-8} nr. 1—37 și K_{6-8} nr. 1—39, iar *copia integrală* a documentului din 20 noiembrie 1435 se găsește tot aici

[14] Cf. *Documente privind istoria României*. Introducere, vol. I, București, 1956, p. 504.

[15] G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom X, vol. VII, Buda, 1843, doc. CCCLXII, p. 756—757.

sub cota H_{6-9} nr. 32, f. 90—91. Tocmai această copie integrală a documentului din 1435 păstrată în colecţia Rosenfeld [16] i-a servit lui J. K. Schuller la editarea celei mai mari părţi a textului în apendicele documentar al unei lucrări publicate în 1840 [17].

Cu o seninătate suverană A. A. R. ne acuză în continuare de „uşurinţa" cu care stabilim „false filiaţii" în privinţa originii copiei documentului din 1435 folosită la publicare de G. Fejér. Să-i dăm însă cuvîntul preopinentului nostru, spre a restabili apoi adevărul: „Fără să vadă colecţia manuscrisă *(recte:* colecţia de manuscrise — n. n.) Kemény, C. F. nu avea de unde să ştie, că ceea ce publicase Fejér era pînă la amănunt copia primului (adică a ediţiei Schuller sau a copiei Kemény, A. A. R. nu ţine să ne precizeze — n. n.). Trimiterea arhivală trebuia să fie diferit formulată în cazul în care cei doi ar fi văzut separat copia de la 1785. Însemnarea ediţiei lui Fejér apare la Kemény *după* redactarea copiei, cu o altă pană şi altă cerneală. Deci primatul şi originea tuturor ediţiilor copiei nu putea fi decît Kemény. O practică ştiinţifică şi astăzi valabilă i-au impus (sic!) aceluiaşi Kemény citarea lui Fejér şi nu a copiei sale manuscrise, atunci cînd informaţiile din document au fost utilizate într-un studiu." [18] Iată cum se prezintă însă în realitate situaţia. Pe copia aflată în colecţia sa — copie al cărei text n-a mai fost publicat, deoarece între timp apăruseră ediţiile J. K. Schuller şi G. Fejér — Iosif Kemény a indicat la provenienţă următoarele: *Ex transmissionalibus causae Catharinae Rusori Michaëlis Kenderesianae de anno 1785* (Dintre documentele de moştenire în procesul Ecaterinei de Rîuşor, soţia lui Mihail Kenderesi/Cândreş) [19]. G. Fejér, al doilea editor al copiei documentului, a menţionat drept sursă a acesteia tot: *E transmissionalibus causae Cath. Russori Mich. Kenderesianae de anno 1785* [20]. Cum şi primul editor, J. K. Schuller, a indicat în mod firesc ca sursă a copiei documentului din 1435 (preluată din colecţia Ludwig von Rosenfeld [21]) tot documentul prezent în dosarul procesului de moştenire al Ecaterinei de Rîuşor, rezultă cu limpezime că trei dintre cei patru deţinători ai copiei din prima jumătate a secolului al XIX-lea (L. v. Rosenfeld, G. Fejér, I. Kemény) au depistat-o independent unul de celălalt în arhiva Capitlului de la Alba Iulia (excepţie făcînd J. K. Schuller, care prea piesa din colecţia Rosenfeld). Dacă Fejér ar fi preluat textul copiei din colecţia Kemény, el ar fi menţionat faptul cu siguranţă, aşa cum a procedat în alte cazuri, cînd a recurs la bogăţia documentară a aceleiaşi surse [22]. În această situaţie credinţa lui A. A. R., că „primatul şi originea tuturor ediţiilor copiei nu putea fi decît Kemény" se dovedeşte cu totul neîntemeiată, după cum se lămureşte fără echivoc şi rostul însemnărilor manuscrise ulterioare ale lui Kemény, survenite în mod firesc după ce acesta avusese cunoştinţă de publicarea textului aflat în copie şi în colecţia sa de manuscrise [23].

După ce ne-a administrat „lecţia de documentare" A. A. R. revine la sentimente ceva mai paşnice, afirmînd abrupt cu o falsă notă de umor: „Cu originalul în faţă, C. F. se străduieşte cu orice preţ să ne convingă că este ... originalul." (p. 537). Preopinentul nostru îşi recapătă însă la fel de repede ascuţimea verbului, continuînd cu aplomb: „Totodată

[16] În ceea ce priveşte provenienţa copiei existente în colecţia Rosenfeld, iată indicaţia de la sfîrşitul textului: *E transmissionalibus causae Catharinae Rusori Michaelis Kenderessianae de anno 1785* (Dintre documentele de moştenire în procesul Ecaterinei de Rîuşor, soţia lui Mihail Kenderessi/Cândreş), cf. Arh. St. Sibiu, *col. Brukenthal*, H_{6-9} nr. 32, f. 91.

[17] J. K. Schuller, *Umrisse und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen. Mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte der deutschen Colonisten im Lande*, fasc. I, Sibiu, 1840, *Urkundenbuch*, doc. 5 b, p. 9—11.

[18] A. A. Rusu, *Diplomatică latină...*, p. 536—537.

[19] Biblioteca Academiei R. S. România, filiala Cluj-Napoca, *Manuscrise*, Mss. A-120, p. 170 (Josephus Kemény, *Supplementum diplomatarii*).

[20] G. Fejér, *op. cit.*, p. vol. XI, Buda, 1844, p. 505.

[21] Vezi *supra*, nota 17.

[22] Iată două exemple ale preluării de către G. Fejér a unor documente din prima jumătate a secolului al XV-lea din colecţia Kemény, cu menţionarea expresă a provenienţei lor: G. Fejér, *op. cit.*, tom X, vol. VIII, Buda, 1843, doc. CCLII, p. 492—493 *(E copia Josephi C. Kemény)* şi tom XI, Buda, 1844, doc. XCII, p. 212—213 *(Originales in archivo illustrissimae familiae Kemény)*. De altfel, atunci cînd a cercetat şi transcris documente păstrate în arhiva Capitlului de la Alba Iulia, G. Fejér a făcut menţiunea cuvenită: tom X, vol. VIII, doc. XVIII, p. 135 *(ex. arch. ecclesiae Albensis Transilvanae)*: doc. XXVI, p. 146—147; doc. CLVIII, p. 365—367 *(ex arch. Capit. Alben. Transilv.)*: doc. CCLIII, p. 493—494 *(orig. exstat in Archiv. Capit. Albensis)*, ceea ce este şi cazul copiei documentulu din 1435.

[23] Iată aceste însemnări: *Fragmentum edidit Schuller in Umrisse der Geschichte Siebenbürgens I. Urkundenbuch, pag. 9*; *Edidit Fejér C D., tom XI, p. 503.*

CF. — n. n.) încearcă cu îndîrjire (sic!) să combată *absolut tot* (subl. A. A. R.) ceea ce afirmasem pe seama documentului din 1435. O face pe propiul său risc, dar și dintr-un neînțeles și înveninat spirit de contradicție". Motivația acestei șarje, care s-ar dori academică, o aflăm din cele ce urmează: „Indiferent de (re)restituirea originalului (sic!), parte din argumentele invocate de noi succint (!) pentru demonstrarea neautenticității sînt de luat în considerare în continuare pentru caracterul ieșit din comun al actului". În opinia lui A. A. R. „caracterul ieșit din comun al actului" ar consta în faptul că scribul acestuia „s-a servit fără scrupule de modelul unei scrisori regale deschise de la sfîrșitul secolului al XIV-lea". Pe acest temei preopinentul nostru se socotește îndreptățit să afirme, că „întreaga formă este improprie unui înscris voievodal, nu numai prin utilizarea unor expresii ieșite din uzul curent (de aprox. 40 de ani), dar și prin deosebirea de competență juridică dintre emitentul real (voievodul) și cel luat drept model (regele)." (p. 537). Pentru a-și argumenta afirmația legată de folosirea unui model de la finele veacului al XIV-lea la redactarea documentului din 1435 și a suscita astfel noi dubii în privința autenticității acestuia, A. A. R. citează aprecierile formulate mai demult de reputatul medievist Francisc Pall. Dar, și de această dată preopinentul nostru procedează într-o manieră străină probității științifice, eludînd cu bună știință ceea ce nu-i convine. Iată însă care este realitatea. După ce prezintă termenii generici prin care sînt denumite documentele medievale, Fr. Pall menționează cîteva exemple de folosire a formei *carmen*, citînd între acestea și documentul din 20 noiembrie 1435. În privința acestuia Fr. Pall afirmă apoi textual: „E de observat în legătură cu acest document, că cuvîntul *carmen* și în general redactarea sa bombastică, scrierea mărită *(scriptura longior)* a primului rînd și calitatea foarte subțire, mătăsoasă a pergamentului sînt neobișnuite în epoca aceasta, mai ales pentru actele voievodale. *În schimb cerneala, forma literelor și pecetea nu prezintă semne de suspiciune. O comparație a originalului (păstrat la Arhivele Statului București, Donații, pach. VIII, doc. 1) cu un mandat al aceluiași emitent, voievodul Ladislau Csáky, dat la 18 oct. 1435, în Hațeg (Arh. ist. cit., Kamuti lev.) arată că e vorba de același scrib și de aceeași pecete. Unele elemente neobișnuite de mai sus se explică probabil prin imitarea, fără prea mult discernămînt, a unui model, a unei scrisori regale deschise de la sfîrșitul sec. al XIV-lea* (subl. n.)." [24] De altfel, referindu-se la *falsurile moderne* ale unor documente medievale, mai ales la cele datorate lui Iosif Kemény, Fr. Pall *nu menționează* în rîndul acestora disputatul document din 20 noiembrie 1435 [25]. În aceste condiții lăsăm la aprecierea cititorului să constate de partea cui se află riscul unor afirmații izvorîte „dintr-un neînțeles și înveninat spirit de contradicție".

După ce consideră că a lămurit problemele legate de editarea documentului din 1435, preopinentul nostru își îndreaptă atenția asupra celor de fond, decurgînd din informațiile oferite de izvorul în cauză, încercînd să demonstreze cititorilor cît de departe ne-am afla „de cunoașterea realităților hațegane din vremurile de început ale veacului al XV-lea" (p. 537). Ni se impută bunăoară faptul, de a fi statuat o relație între deposedarea celor trei cnezi hațegani Costea, Stanciul și Vîlcul și procesul de deposedare a cnezilor din Țara Hațegului, fenomen analizat de M. Holban pentru perioada secolului al XIV-lea [26], precum și legătura stabilită cu alte procese de proprietate ale cnezilor din același ținut de la începutul veacului al XV-lea [27]. Or, dacă ar fi sesizat corect sensul comentariului nostru [28], A. A. R. n-ar mai fi afirmat, că „dacă fuga pe ascuns în Moldova (a celor trei cnezi hațegani — n. n.) ar fi fost generată de probleme de stăpînire în raport cu rude sau vecini, acțiunile ulterioare, îndreptate împotriva statului, nu aveau suficiente temeiuri a se naște" (p. 537). Preopinentul nostru ar fi trebuit să țină însă seama de două elemente. Înainte de toate A. A. R. ar fi fost dator să remarce, că bunurile confiscate *cnezilor* din familia Basarab de Rîușor au revenit *nobililor* din aceeași familie. În al doilea rînd preopinentul nostru ar fi trebuit să cunoască și să admită posibilitatea, ca în sînul aceleiași familii să existe divergențe în pri-

[24] Fr. Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania*, în vol. *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, București, 1957, p. 229, nota 8.

[25] *Ibidem*, p. 318—319. Nici în preocupările sale ulterioare de diplomatică latină Fr Pall n-a revenit într-un mod diferit asupra opiniei exprimate în 1956 despre documentul din 1435; cf. în acest sens *Profesorul Francisc Pall la vîrsta de 65 ani. Introducere și bibliografia operei (1933—1976)*, Cluj-Napoca, 1978.

[26] Cf. M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în vol. M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 232 și urm.

[27] Vezi C. Feneșan, *op. cit.*, p. 83, nota 8.

[28] *Ibidem*, p. 84.

vînţa orientării şi adeziunii politice a membrilor ei [29]. Astfel infidelitatea politică deschisă a *cnezilor* de Rîuşor n-a fost decît momentul favorabil şi pe semne aşteptat de *nobilii* din aceeaşi familie, pentru a se înstăpîni pe bunurile, rîvnite cu probabilitate încă mai de mult ale cosîngenilor lor. Adeziunea *nobililor* de Rîuşor la politica oficială, răsplătită prin acordarea bunurilor confiscate de la *cnezii* deveniţi „rebeli", n-a fost decît factorul decisiv al încheierii unui proces de deposedare ale cărui începuturi se cuvin căutate cu mai mulţi ani înainte de 1435.

Nemulţumit de ipoteza noastră privind drumul pe care cei trei cnezi haţegani s-au refugiat în Moldova, A. A. R. o socoteşte „doar o poveste (sic!) puţin credibilă". Fără a ţine seama de argumentele noastre [30] şi fără a le combate prin probe convingătoare, preopinentul nostru nu avansează altă ipoteză temeinică pentru itinerarul urmat de Costea, Stanciul şi Vîlcul de Rîuşor pînă în ţara românească de la est de Carpaţi. Cu atît mai puţin poate fi acceptată afirmaţia lui A. A. R., potrivit căreia refugierea celor trei cnezi haţegani în Moldova ar fi fost „o iniţiativă cu mobiluri obscure (sic!), cu puţine şanse de a fi conexată în jocul marilor interese politice" (p. 538). Călăuzit de aceeaşi siguranţă de sine, preopinentul nostru continuă astfel: „C. F. le atribuie mărunţilor cnezi din Rîuşor o înaltă percepţie (*recte:* percepere — n. n.) a evenimentelor politice contemporane, calitate de care erau amputaţi (sic!) majoritatea trăitorilor de la mijlocul secolului al XV-lea şi încă mulţi alţii (??), în veacurile următoare". Înainte de a da cuvenitul răspuns acestor afirmaţii neîntemeiate şi ilare, fără voia autorului lor, este necesar să emendăm opinia lui A. A. R. care crede, că „din moment ce fugarii se aflau în conflict cu « sfînta coroană », ce alt prilej mai nimerit ar fi avut, decît acela de a se alătura lui Alexandru Aldea, care, aşa după cum C. F. recunoaşte, tocmai în acele vremuri ataca succesiv fruntariile Transilvaniei?" (p. 537). Or, preopinentul nostru nu sesizează faptul, că în 1435 Ţara Românească era atît teatrul de desfăşurare a luptelor dinastice dintre Dăneşti şi Drăculeşti [31], cît şi locul de concentrare a unor puternice forţe militare otomane, destinate să atace regiunile de sud ale Ungariei încă în toamna aceluiaşi an [32]. În aceste condiţii ţara românească de la sud de Carpaţi nu putea oferi nicidecum un refugiu prea sigur celor trei cnezi haţegani fugari. În ceea ce priveşte însă calificarea refugierii lui Costea, Stanciu şi Vîlcul de Rîuşor drept „o iniţiativă cu mobiluri obscure", credem că orice comentariu este de prisos. Totodată ţinem să reamintim preopinentului nostru, că n-am „conexat" deloc fuga celor trei cnezi haţegani cu „jocul marilor interese politice", detectarea acestei tentative datorîndu-se în exclusivitate fanteziei bogate a lui A. A. R. Pe de altă parte, se cuvine lămurită şi „înalta" capacitate de percepere a „evenimentelor politice contemporane", pe care am fi atribuit-o „mărunţilor cnezi din Rîuşor". Afirmînd că cei trei cnezi haţegani cunoşteau „într-o măsură îndestulătoare mutaţiile survenite în conjunctura internă şi externă a ţărilor române" [33], am avut în vedere atît situaţia din Transilvania (mai ales din părţile ei sudice şi, în orice caz, pe cea din Ţara Haţegului) cît şi cea din Ţara Românească, învecinată nemijlocit cu ţinutul de obîrşie al lui Stanciu, Costea şi Vîlcul de Rîuşor. Realitatea unor contacte între indivizi şi între comunităţi din Ţara Haţegului şi din Ţara Românească — chiar dacă nu apare menţionată în documente — este o certitudine de acum dovedită, avînd un aspect cvasicotidian [34]. Aceste contacte intense, facilitate de structura unică de civilizaţie, de unitatea etnico-lingvistică, au contribuit în bună parte la conservarea atît de îndelungată a unor structuri sociale şi relaţii spirituale cu pronunţat specific românesc în Ţara Haţegului [35]. De asemenea, aceste raporturi statornice ale haţeganilor cu ţara românească de la sud de Carpaţi au prilejuit românilor de pe ambii versanţi ai munţilor o cunoaştere îndestulătoare a situaţiei din fiecare parte, aşa încît lui Stanciu, Costea şi Vîlcul de Rîuşor nu li se poate nega — măcar sub forma unor zvonuri — perceperea evenimentelor care aveau loc în Ţara Românească. Cei trei cnezi haţegani n-au fost nicidecum atît de ignoranţi în cunoaşterea „evenimentelor politice contem-

[29] Vezi un exemplu concludent în acest sens, la C. Feneşan, *Familia românească Bizere şi moşiile ei de pe valea Pogănişului (1433—1447)*, în „Sargetia", vol. XVI—XVII (1982—1983), p. 268—271.

[30] Cf. idem, *Un fals imaginar...*, p. 84—85.

[31] Vezi în acest sens A. D. Xenopol, *Lupta între Drăculeşti şi Dăneşti*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. ist., tom XXX, 1907, p. 183—272.

[32] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria romînilor*, vol. III, Bucureşti, 1897, p. 82—83.

[33] C. Feneşan, *op. cit.*, p. 85.

[34] Cf. I. A. Pop, *Din relaţiile Ţării Haţegului cu Ţara Românească în veacul al XV-lea şi la începutul veacului al XVI-lea*, în „Revista de Istorie", tom 38, nr. 1/1985, p. 80.

[35] *Ibidem*, p. 85.

porane" pe cît o crede preopinentul nostru, iar faptul că au preferat calea mai lungă şi mai anevoioasă a refugierii în Moldova este tocmai o dovadă în acest sens.

Nici „schema stăpînirilor româneşti din Rîuşor" (a se înţelege şi tabla genealogică a familiei Basarab de Rîuşor — n. n.) nu are darul să-l convingă pe preopinentul nostru, care o consideră „departe de a fi atît de limpede precum şi-o imaginează şi o comunică C. F." (p. 538). Ni se reproşează de a fi eludat „în mod neînţeles" (!) alte „prezenţe feudale" din Rîuşor, ca de pildă pe Ladislau, fiul lui Buda de Rîuşor, această omisiune determinînd, pe de o parte, ca „satul" să nu mai poată fi atribuit în întregime fraţilor Mihail, Basarab şi Ioan, „spulberînd" (A. A. R. dixit!), pe de altă parte, genealogia propusă. Or, preopinentul nostru se contrazice în cuprinsul aceleiaşi fraze: după ce ne acuză că am fi eludat „în mod neînţeles" prezenţa lui Ladislau, fiul lui Buda de Rîuşor, tot A. A. R. afirmă că acesta ne este „cunoscut şi citat de altfel". Cunoaşterea aprofundată a documentelor din prima jumătate a secolului al XV-lea referitoare la familia Basarab de Rîuşor, l-ar fi convins pe A. A. R., că Ladislau, fiul lui Buda de Rîuşor, nu putea fi încadrat cu deplin temei în genealogia propusă de noi. Deşi în afara documentului din 1411 nu dispunem deocamdată de alte informaţii privind ascendenţa şi descendenţa lui Ladislau, fiul lui Buda de Rîuşor, totuşi, cu titlu de ipoteză, putem presupune că acesta s-ar fi înrudit cu Ioan, fiul lui Basarab de Rîuşor, căzut în bătălia de lîngă Haţeg din 24 septembrie 1420. Nu este exclus ca Ladislau, fiul lui Buda de Rîuşor, să se fi numărat între cei despre care documentul din 1435 afirmă că şi-au pierdut viaţa alături de Ioan în lupta din 1420 („... chiar şi alţi cîţiva fraţi şi apropiaţi de-ai lui ⟨Ioan — n. n.⟩, loviţi tot acolo ⟨în bătălia de lîngă Haţeg — n. n.⟩ de săbii au fost doborîţi la pămînt şi ucişi")[36]. Chiar şi în cazul — de altfel foarte probabil — al unei înrudiri apropiate a lui Ladislau cu Ioan, „schema stăpînirilor româneşti din Rîuşor" şi în acelaşi timp genealogia propusă de noi nu sînt nicidecum „spulberate", aşa cum ţine să-şi convingă cititorii preopinentul nostru.

Nemulţumit de „modul în care C. F. înţelege să facă polemică" (p. 538) şi imputîndu-ne intenţia de a-i da lecţii de diplomatică, A. A. R. oferă cititorilor încă o mostră a spiritului său „critic" tocmai în postura didactică pe care ne-o reproşează. Astfel preopinentul nostru ne „dăscăleşte" *ex cathedra* în privinţa „termenului maxim de un an" dintre porunca regală sau voievodală de dare în stăpînire a unei moşii şi raportul adresat regelui sau voievodului de capitlul însărcinat cu ducerea la îndeplinire a acestei proceduri. Pe acest temei A. A. R. consideră drept eronat anul 1455 ca dată a raportului de dare în stăpînire al Capitlului din Alba Iulia drept răspuns la „întreaga serie de acte emise pentru haţegani în 13—15 noiembrie 1453" (p. 538). Dar nici de această dată preopinentul nostru nu-şi dă osteneala să ne dezvăluie care ar fi fost *documentele* în cauză „rezolvate" de capitlul încă la începutul anului 1454, precum şi răspunsurile care „au urmat imediat după aceea". În aceste condiţii, ca dată a raportului capitular trebuie încă acceptat anul 1455, menţionat într-o notă marginală a contelui Kemény (în a cărui colecţie exista o copie a documentului din 1453)[37], iar aceasta cu atît mai mult, cu cît originalul din 1453 se păstra în prima jumătate a secolului al XIX-lea — împreună cu alte documente privind cauza succesorală a Ecaterinei de Rîuşor — în arhiva Capitlului din Alba Iulia. Mai mult, aşa cum afirmă, preopinentul nostru a cercetat „personal, la Budapesta" (p. 538) originalul documentului din 1453. Or, în acest caz A. A. R. ar fi fost dator să ne comunice eventualele însemnări ulterioare de pe original, în măsură să clarifice situaţia măcar în parte. Dar şi de această dată preopinentul nostru păstrează o discreţie desăvîrşită.

În fine, se cuvine lămurită şi „culmea operaţiei de vopsire în negru (sic!)" (p. 538), prin care A. A. R. susţine că l-am fi calomniat. Dacă preopinentul nostru ar fi recitit cu atenţie cele scrise de el în 1982 în legătură cu documentul din 1453 şi raportarea acestuia la cel din 1435, atunci s-ar fi putut convinge că formulările sale îndreptăţeau în bună parte afirmaţiile noastre legate de caracterul apocrif al poruncii regale din 1453 şi demonstrarea netemeiniciei acestei prezumţii. Dar, cum problemele unei exprimări clare şi corecte în limba română par să nu-l preocupe pe A. A. R. — iar cititorului i s-au oferit, credem, probe suficiente în acest sens — preopinentul nostru îşi asumă singur riscul unei înţelegeri greşite a afirmaţiilor sale. În aceea ce priveşte însă „crasa rea-voinţă şi lipsa de etică profesională" de care A. A. R. ne acuză „fără rest" (a se înţelege: *fără rezerve*!), cititorul dispune acum de toate elementele pentru a stabili adevărul, calificînd după cuviinţă tentativa de inducere voită a sa în eroare. *Sapienti sat!*

Costin Feneşan

[36] C. Feneşan, *op. cit.*, p. 91.

[37] Această notă marginală este reprodusă fără vreun comentariu de Hurmuzaki-Densusianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/2, Bucureşti, 1891, doc. XIII, p. 18, nota 1.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

* * * *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Edit. militară, București, 1987, 1105 p. + 28 p. il. color + hărți*

Eveniment științific și editorial deosebit apariția tomului IV din prestigioasa serie consacrată istoriei militare a poporului nostru a fost așteptată cu interes atît de specialiști cît și de publicul larg iubitor de istorie. Ca și aparițiile anterioare și volumul de față apare sub egida Comisiei române de istorie militară și a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară și beneficiază de îngrijirea unei prestigioase comisii de coordonare, compusă din personalități ale vieții noastre politice, culturale și științifice (general-colonel Vasile Milea ministrul apărării naționale, acad. Ștefan Pascu, general-locotenent dr. Ilie Ceaușescu — coordonator principal, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. univ. dr. Mircea Mușat, conf. univ. dr. Ion Ardeleanu, colonel dr. Gheorghe Tudor, colonel Constantin Căzănișteanu, maior dr. Mihail E. Ionescu, maior dr. Ioan Talpeș).

Semnificativă pentru obiectivele urmărite de colectivul de autori ni s-a părut „Introducerea" tratatului (p. VII—XIX) în care se subliniază în chip explicit că volumul IV „continuă înfățișarea, pe temeiul concepției revoluționare, profund științifice a Partidului Comunist Român, a secretarului său general tovarășul Nicolae Ceaușescu ... a evoluției complexe și multilaterale a fenomenului militar românesc între anii 1784 și 1878" (p. VII).

Aceeași parte a lucrării relevă totodată și cîteva elemente de noutate teoretică și real interes științific. Astfel autorii definesc perioada cuprinsă între limitele cronologice ale volumului drept „Secol al Revoluțiilor de eliberare socială și națională" element pe care îl considerăm pe deplin justificat prin conținutul etapei pe care o acoperă. În acest sens — se subliniază în Introducere — el „a avut ca trăsătură predominantă a procesualității istorice românești împlinirea dezideratelor naționale fundamentale de unitate și independență" (p. VII).

Introducerea accentuează de asemenea faptul că procesul obiectiv și inevitabil al modernizării organismului militar românesc nu a purces pe un teren complet vid, ci s-a desfășurat în chip firesc pe baza tradiționalei organizări militare din epocile anterioare, ce presupunea ridicarea la arme a întregului popor pentru apărarea patriei. Și exemplele conținute în sinteză confirmă din plin justețea acestei aserțiuni, ilustrînd-o mai ales în cadrul revoluțiilor de la 1821 și 1848.

Unul din evenimentele majore ale perioadei analizate în lucrare este tratat în cap. al II-lea care urmărește revoluția populară din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan (p. 14—62). În cadrul capitolului sînt redate cu minuțiozitate și obiectivitate științifică contextul intern și internațional premergător marii ridicări țărănești, premisele îndepărtate și imediate ale acesteia, caracterul său complex în care latura socială s-a împletit organic cu aspectul național, lupta eroică a țăranilor răsculați din Munții Apuseni, în fine înfrîngerea și ecoul intern și european al evenimentului. În ansamblu înregistrăm aici o tratare judicioasă și echilibrată a diferitelor momente ale acestei ridicări revoluționare, un spațiu distinct fiind destinat înfățișării elementelor privind strategia și tactica armatei revoluționare.

Un alt eveniment de covîrșitoare însemnătate ale istoriei noastre naționale și anume revoluția de la 1821, este analizat în capitolul următor (p. 108—155). Este evidențiată la justele sale dimensiuni semnificația sa istorică particulară, ca moment ce marchează începutul istoriei moderne a românilor; pe de altă parte sînt relevate cu claritate tendințele de emancipare socială și națională — conținute in programul și acțiunile lui Tudor Vladimirescu

* Colectivul de autori al volumului IV a fost compus din: dr. Nichita Adăniloaie, colonel dr. Vasile Alexandrescu, dr. Leonid Boicu, colonel Constantin Căzănișteanu, general locotenent dr. Ilie Ceaușescu, colonel dr. Nicolae Ciobanu, prof. univ. dr. Vasile Cristian, cercet. șt. Maria Georgescu, cercet. șt. Sergiu Iosipescu, colonel dr. Vasile Mocanu, prof. univ. dr. Camil Mureșan, acad. Ștefan Pascu, conf. univ. dr. Ion Pătroiu, prof. univ. dr. Gheorghe Platon, dr. Alexandru Porțeanu, cercet. șt. Dumitru Preda, locotenent-colonel Costică Prodan, colonel dr. Gheorghe Romanescu, dr. Dorina N. Rusu, cercet. șt. Cornel Scafeș, căpitan Ilie Schipor, col. dr. Gheorghe Tudor.

şi tovarăşilor săi de luptă. În chip firesc autorii au urmărit în descrierea evenimentelor relevarea supleţei politice deosebite a liderului revoluţionar român, care spre deosebire de erorile tactice comise de eterişti, a acţionat cu maturitate şi prudenţă căutînd a evita transformarea teritoriului ţării într-un devastator cîmp de luptă. Sînt totodată puse în lumină eroismul şi spiritul patriotic manifestate de panduri care, chiar după dispariţia fizică a conducătorului lor, au continuat lupta sub conducerea celorlalţi căpitani, ţinînd astfel sus stindardul demnităţii naţionale.

Un subcapitol de concluzii şi învăţăminte de ordin politico-militar încheie în chip judicios expunerea generală a evenimentelor. Se relevă la locul cuvenit, abolirea regimului fanariot şi restabilirea domniilor autohtone ca principală consecinţă a 1821-ului românesc. Reţinem totodată de aici şi concluzia autorilor potrivit căreia acest important episod istoric „...ducînd mai departe programul militar al revoluţiei din 1784, a trebuit să răspundă unui asemenea deziderat şi a creat un instrument românesc de luptă şi apărare complex, în organica căruia au intrat, pe lîngă categoriile militare autohtone tradiţionale de felul pandurilor şi structuri permanente ale armelor de bază ale epocii infanterie, cavalerie, artilerie, geniu. Prin asimilarea unor asemenea unităţi şi subunităţi permanente de către oastea populară a lui Tudor se poate conchide că în timpul desfăşurărilor revoluţionare din 1821 s-au trasat coordonatele de bază ale făuririi armatei române moderne" (p. 152).

Un loc aparte în lucrare a fost rezervat evoluţiei structurilor militare în perioada 1821—1848, interval apreciat ca benefic în cadrul procesului de restructurare pe baze moderne a organismului militar naţional (p. 189—242). Autorii relevă aici cu pertinenţă faptul că în epoca amintită majoritatea opiniilor exprimate converg spre ideea instituţiei militare văzută drept chezăşie a realizării aspiraţiilor naţionale, element reliefat de altfel în numeroasele proiecte şi memorii cu tentă socio-politică care au circulat în Principate.

O altă concluzie importantă, referitoare la aceeaşi perioadă şi care este judicios argumentată în cadrul capitolului subliniază că datorită păstrării unor structuri autohtone de veche tradiţie, la începutul secolului al XIX-lea, cînd entităţile politice româneşti se aflau sub protectoratul dublu otomano-ţarist, s-a reuşit evitarea transformării acestora în auxiliare ale uneia sau alteia din forţele armate ale marilor puteri vecine.

În cadrul acestui proces de închegare treptată, dar ireversibilă, a organismului militar naţional, românii au ştiut a utiliza cu supleţe şi inteligenţă unele prevederi ale tratatelor internaţionale sau actelor legislative care îi priveau (Tratatul de la Adrianopol, Regulamentul Organic etc). Deceniul al 4-lea al secolului trecut a marcat apariţia primelor unităţi militare autohtone, cu profil distinct, diferenţiate pe specialităţi şi cu un statut politico-administrativ bine precizat. „Dezvoltarea oştirii române moderne în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea — se evidenţiază în lucrare — prin organizarea unităţilor permanente de infanterie şi cavalerie şi modernizarea formaţiunilor teritoriale, a fost salutată cu entuziasm şi îndreptăţită speranţă de toţi românii, care vedeau în aceasta un moment de referinţă în lupta pentru cîştigarea drepturilor lor legitime de unitate şi independenţă, pentru afirmarea deplină a statului lor în concertul internaţional european" (p. 199). Aceste realizări notabile din deceniul al 3-lea aveau să-şi dovedească, pentru început, însemnătatea şi reala lor utilitate la finele deceniului următor, în timpul revoluţiei paşoptiste care a constituit credem — un prim moment de validare a oportunităţii nou creatului organism militar naţional.

Un spaţiu amplu este acordat în lucrare revoluţiei române de la 1848—49, unul din evenimentele cardinale ale epocii noastre moderne. Văzută ca o continuare, pe un plan superior, a obiectivelor revoluţiei de la 1821, tratarea acesteia evidenţiază permanent caracterul său unitar, relevat între altele de larga identitate programatică ca şi de numeroasele exemple de participare şi colaborare inter-românească (revoluţionarii moldoveni la Blaj, transilvăneni în serviciul cauzei revoluţionare în Ţara Românească).

Se subliniază aici faptul că fruntaşii paşoptişti au văzut în armata cîştigată idealurilor revoluţionare un element fundamental în planul general al mişcării, i-au atribuit acesteia rolul de protector şi pavăză a cuceririlor revoluţiei. În Ţara Românească s-a desfăşurat totodată şi un proces de democratizare şi curăţare a rîndurilor organismului militar de elementele partizane vechiului regim, a căror prezenţă făcuse posibilă cele două tentative contrarevoluţionare din 19 şi 29 iunie.

De o competentă prezentare beneficiază episodul taberei constituite la Cîmpul lui Troian (jud. Vîlcea), într-o excelentă poziţie strategică, sub conducerea lui Gh. Magheru, preconizată a fi o forţă de şoc în apărarea noului regim instaurat la 11 iunie 1848. Sînt descrise organizarea armatei revoluţiei, recrutarea şi înarmarea ostaşilor, înaltul lor potenţial de luptă ca şi împrejurările care au dus la dizolvarea taberei, menite a evita sîngeroasa represiune la care inevitabil ar fi recurs forţele străine de invazie.

În ceea ce priveşte situaţia din Transilvania se relevă că aici ostaşii din regimentele grănicereşti au fost alături de fraţii lor din toate provinciile româneşti pe tot timpul pregătirii şi desfăşurării revoluţiei. Exprimîndu-şi făţiş poziţia lor favorabilă cauzei revoluţiei române grănicerii de la Orlat s-au oferit să asigure paza şi protecţia noilor autorităţi româneşti create de fluxul revoluţionar, constituindu-se aşadar în garda înarmată a revoluţiei.

Principala rezistenţă militară a revoluţiei de la 1848—49 în Transilvania a fost însă cea desfăşurată cu succes de Avram Iancu şi tovarăşii săi de luptă în Munţii Apuseni căreia i se conferă în chip justificat un amplu spaţiu în volum. Utilizarea eficientă a condiţiilor naturale favorabile, dislocarea judicioasă a forţelor, larga mobilizare a maselor — subliniază autorii — au fost tot atîtea atuuri cu care forţele revoluţionare româneşti conduse de Avram Iancu şi perfecţii săi au reuşit să contrabalanseze superioritatea în oameni şi armament a adversarului în cazul de faţă trupele guvernului de la Pesta. Acest episod pune în lumină greşita politică faţă de naţionalităţi dusă de guvernul revoluţionar maghiar, obtuzitatea şi rigiditatea politică a lui Kossuth şi aderenţilor săi, nedispuşi a recunoaşte şi altor naţionalităţi libertăţile şi drepturile pentru care acţionau revoluţionarii maghiari. Această miopie politică a avut cele mai triste consecinţe, singurele beneficiare ale acestei situaţii au fost forţele reacţiunii externe care au folosit aceste disensiuni pentru a înăbuşi rînd pe rînd focarele revoluţionare.

Volumul urmăreşte apoi perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza, relevînd însemnătatea măsurilor adoptate de acesta pe tărîm militar (în fond cristalizarea definitivă a structurilor mecanismului ostăşesc la români) şi se încheie în chip firesc, cu prezentarea războiului pentru cucerirea independenţei de stat a României, căruia i se consacră un amplu spaţiu grafic (p. 626—900). Ceea ce impresionează la acest compartiment al lucrării este expunerea competentă a cadrului intern şi internaţional, însoţită de descrierea detaliată, efectuată cu multă minuţie şi exactitate a operaţiilor militare de la confruntările de majoră anvergură (Griviţa, Plevna, Vidin, Smîrdan, Rahova) pînă la episoadele minore ca importanţă. Confruntînd sursele istorice autorii apreciază că tributul de sînge şi jertfă plătit de armata română în cursul amintitului război a fost de circa 10 000 de militari al căror sacrificiu a stat la baza cîştigării independenţei.

În acelaşi timp se subliniază cu claritate că ţelul pentru care tînărul stat român îşi desfăşura lupta, reprezenta o cauză comună a românilor de pretutindeni, aceştia văzînd în dobîndirea independenţei naţionale un pas de seamă spre propria lor emancipare. În acest sens exemplele furnizate în lucrare evidenţiază contribuţia în bani, materiale sanitare sau prin voluntari a românilor din Transilvania, dornici de a-şi manifesta solidaritatea cu fraţii de peste munţi.

Operă a întregii naţiuni — se apreciază în lucrare — cucerirea independenţei a deschis largi posibilităţi de dezvoltare şi afirmare a capacităţilor creatoare ale poporului român, a impulsionat lupta lui pentru progres social şi pentru desăvîrşirea unităţii statale" (p. 900).

Remarcăm de asemenea, ca trăsătură fundamentală caracteristică a întregului volum încadrarea organică a fenomenelor şi evenimentelor militare pe fondul general al istoriei patriei, caracteristică care îi conferă volumului o deosebită valoare de sinteză.

Adăugăm de asemenea prezenţa în lucrare a tuturor elementelor auxiliare necesare a unui tratat de asemenea amploare, realizate cu o acribie exemplară: un rezumat în patru limbi de circulaţie, un glosar de termeni, o listă de semne convenţionale şi abrevieri, abrevieri bibliografice, o bibliografie extrem de utilă şi un indice general. Un vast şi variat material ilustrativ (hărţi, diagrame, planşe alb-negru şi color, reproduceri după stampe de epocă) completează în chip armonios ţinuta generală a volumului. Se cuvine aşadar adresat un binemeritat cuvînt de apreciere la adresa Editurii militare pentru condiţiile grafice de excepţie asigurate prezentului tom.

Realizarea celui de-al IV-lea volum din lucrarea *Istoria militară a poporului român* constituie expresia concretă a înaltului profesionalism al istoriografiei militare româneşti, caracterizată prin respectul pentru adevăr şi obiectivitatea istorică. Cu apariţia lui ştiinţa istorică din patria noastră înregistrează un nou şi însemnat pas pe drumul către desăvîrşirea maturităţii sale creatoare, în înfăptuirea responsabilă a înaltelor obiective trasate de conducerea de partid şi de stat frontului istoric.

Marian Stroia

* * * *Politica externă a României. Dicţionar cronologic*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, 415 p.

Lucrarea* de faţă reprezintă, după cum înşişi autorii precizează, un omagiu adus partidului şi secretarului său general, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Prin intermediul datelor calendaristice importante, în volum se urmăreşte crearea unei imagini de ansamblu asupra evoluţiei relaţiilor dintre poporul român şi alte popoare, de-a lungul întregii sale existenţe. Totodată, această trecere în revistă a principalelor momente din istoria neamului nostru evidenţiază continuitatea fundamentală a direcţiilor şi orientărilor de bază ale politicii externe româneşti. Se urmăreşte prezentarea existenţei poporului român în două planuri paralele: pe de o parte, relaţiile românilor cu alte popoare, iar pe de altă parte, relaţiile dintre cele trei ţări române, permanenta lor colaborare şi eforturile depuse pentru realizarea unităţii lor politice, iar mai tîrziu, pentru apărarea unităţii şi independenţei statului român.

Autorii încep cu prezentarea apariţiei şi evoluţiei societăţii omeneşti în spaţiul carpato-dunăreano-pontic; ei pornesc de la ideea că această cristalizare a trăsăturilor specifice ale comunităţii umane în această zonă a influenţat în mod decisiv dezvoltarea relaţiilor cu alte populaţii, relaţii de natură economică, iar, mai tîrziu, de natură politică. Astfel, o dată cu apariţia primelor formaţiuni politice în zonă, mai întîi la geto-daci, culminînd cu statul dac condus de Burebista, sînt prezentate relaţiile cu popoarele şi statele vecine şi rolul diplomaţiei în realizarea obiectivelor de unitate şi independenţă.

În continuare, prin datele istorice care relevă momentele dificile din istoria poporului nostru, autorii demonstrează că în perioadele de cumpănă pentru români, atunci cînd toate mijloacele de apărare fuseseră epuizate, existenţa poporului, independenţa sa fiind ameninţate, diplomaţia românească a făcut dovada unei profunde abilităţi, manifestînd o înţelegere realistă a situaţiilor, echilibru, capacitate de adaptare, evaluare exactă a raportului dintre forţele favorabile şi cele inamice. De asemenea, încă din această frămîntată epocă a evului mediu, diplomaţia românească a dovedit o bună informare şi organizare şi capacitatea de a îmbina supleţea în folosirea metodelor şi mijloacelor cu fermitatea în urmărirea scopului propus. Toate aceste calităţi au determinat păstrarea, de către cele trei ţări române, a instituţiei statului, în timp ce popoarele vecine gemeau sub stăpînire străină; mai mult, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania au constituit adeseori un sprijin şi un loc de refugiu, de renaştere a luptei de eliberare naţională pentru popoarele vecine asuprite.

Datele menţionate în lucrare ţin să evidenţieze afirmarea naţiunii române, poziţia pe care ea şi-o cucereşte pe plan internaţional; în acest scop, autorii au luat drept criteriu de bază importanţa datei şi a problematicii respective pe ansamblul politicii externe româneşti sau în planul relaţiilor internaţionale. S-a avut în vedere, astfel, evidenţierea intensificării prezenţei româneşti în planul relaţiilor internaţionale, dinamica relaţiilor externe româneşti. În acest sens, secolul al XX-lea reprezintă o perioadă de maximă importanţă pentru politica externă a României, fiind vorba de acum înainte, de contribuţiile româneşti la dezvoltarea dreptului internaţional, de iniţiativele ţării noastre pe plan european şi internaţional, activitatea sa în cadrul organizaţiilor internaţionale.

Lucrarea scoate în evidenţă aportul deosebit al României la viaţa politică internaţională, în ultimele două decenii, cu toate că, pentru această perioadă, unele activităţi internaţionale ale ţării noastre nu au putut fi redate în evoluţia lor în timp, ci numai în momentul debutului lor (de exemplu, crearea comisiilor guvernamentale bilaterale). Un loc deosebit de important revine, în lucrare, prezentării momentelor de referinţă ale activităţii şefului statului român, secretarului general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

Dicţionarul cronologic al politicii externe româneşti este, prin tematica, prin amploarea investigaţiei şi prin modul său de realizare, o primă lucrare de acest gen din literatura de specialitate românească şi una din puţinele existente de plan mondial. Prin conţinutul şi prezentarea sa, lucrarea demonstrează ceea ce înşişi autorii afirmă în prefaţa volumului:

„Pe drept cuvînt putem afirma că de la Congresul al IX-lea al P. C. R., poporului român i-a fost redată autentica dimensiune a propriei istorii — istorie pe care el a făurit-o şi în care se recunoaşte, istorie de care putem fi mîndri şi care obligă generaţiile de azi şi viitoare."

Tatiana Duţu

* autori: Mircea Babeş, Şerban Rădulescu-Zoner, Valeriu Stan, Nicolae Stoicescu; coordonatori: Cristian Popişteanu, Ion Calafeteanu.

THOMAS S. BURNS, *A History of the Ostrogoths*, Indiana University Press, Bloomington, 1984, XVI + 299 p.

Lucrarea tînărului istoric american este, aşa cum se menţionează în Introducere, un studiu de sinteză bazat în egală măsură pe o cercetare exhaustivă a izvoarelor literare, ca şi pe studierea mărturiilor arheologice. De fapt, ea îşi depăşeşte oarecum titlul, deoarece mai ales în prima parte a ei sînt studiaţi şi vizigoţii, după ce autorul a aruncat o privire generală asupra raporturilor dintre romani şi germanici. Cartea devine astfel o lucrare de referinţă pentru studiul lumii barbare est-europene aflate în dialog cu lumea romană, în primele secole ale erei noastre. Se înţelege, din acest motiv, ea este şi o lucrare care interesează în mod direct istoriografia românească. Şi spunem aceasta nu doar din cauza problematicii abordate de autorul american, ci şi datorită faptului că el cunoaşte în amănunţime rezultatele cercetării arheologice româneşti. În bibliografia cărţii sînt prezente 41 de studii româneşti, ceea ce — trebuie să recunoaştem — din păcate nu se întîmplă foarte des. Autorul dovedeşte o bună cunoaştere a situaţiei etnice şi politice de la Dunărea de Jos în sec. III—V, admiţînd ca ceva de la sine înţeles continuitatea populaţiei autohtone în Dacia post-aureliană. Este regretabil însă că, dincolo de această atît de temeinică documentare, autorul continuă să folosească anacronic ca denumire Szilágysomlyó pentru tezaurul de la Şimleul Silvaniei. Lăsînd acestea la o parte, să trecem la prezentarea acestei cărţi, insistînd asupra chestiunilor de interes pentru istoriografia românească a mileniului I.

În primul capitol, „Rome and the Northern Barbarians" (p. 1—17), sînt trecute în revistă contactele romano-germanice, în cadrul general al expansiunii romane în lumea barbară. Se apreciază, pe bună dreptate, că nici Rinul şi nici Dunărea nu au fost nişte hotare culturale. Dimpotrivă, confruntarea celor două culturi a fost dublată de relaţii reciproce, atît economice şi culturale, cît şi demografice. Romanitatea a stimulat dezvoltarea societăţii germanice, oferindu-i un model, ceea ce este de fapt concluzia care se desprinde din întregul material analizat în acest volum. Se poate spune că a existat o permanentă atracţie spre *limes*, spre Imperiu. Drept consecinţă a dezvoltării societăţii germanice, a teritorializării treptate a obştii gentilice, în sec. al IV-lea diferenţele dintre germanici şi romanii care trăiau în preajma *limes*-ului s-au estompat, pregătindu-se astfel simbioza ulterioară, care nu ar fi fost posibilă fără lungul proces de acculturaţie, de iradiere a culturii romane.

Capitolul al doilea (p. 18—38) se ocupă de „The Presettlement Phase". Iniţial, goţii au locuit în vastul teritoriu dintre Baltica, Elba şi Carpaţi. Pe măsură ce Imperiul a pătruns mai adînc în interiorul lumii barbare, germanicii au început să se deplaseze în direcţia *limes*-ului, mai ales începînd cu sec. II e.n., provocînd astfel o presiune care s-a făcut simţită în Dacia şi Pannonia. La nordul Mării Negre, goţii găsesc o civilizaţie mai avansată decît a lor: scito-sarmaţii aflaţi sub directa influenţă a lumii greco-romane. Începînd cu sfîrşitul sec. al II-lea, acest complex de populaţii în care au intrat şi goţii a dat naştere culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov. În aprecierea caracterului multietnic al ei autorul urmează concluziile arheologilor români (respingînd, totodată, ipotezele unor autori sovietici asupra pretinsului caracter pre-slav al culturii Cerneahov). Th. S. Burns arată că în acest complex cultural noii veniţi au suferit influenţa autohtonilor mai avansaţi. Treptat, şi concomitent cu expansiunea purtătorilor acestei culturi către vest, goţii devin elementul conducător în acest conglomerat etnic, iar teritoriul nord-pontic şi nord-dunărean devine în sec. al IV-lea o „Gothia". Autorul apreciază că goţii nu au pătruns pe teritoriul fostei provincii romane Dacia, ceea ce s-ar putea explica printr-un acord în acest sens încheiat în urma victoriei lui Aurelian asupra goţilor. S-a arătat, însă, că Aurelian nu a cedat Dacia goţilor, şi că nu a putut exista nici un acord între Imperiu şi barbari[1], astfel că ipoteza formulată de Th. S. Burns nu poate fi susţinută (ne-am putea gîndi, însă, cel mult, la un acord de acest fel în cazul păcii încheiate de Constantin cel Mare în 332).

Lucrarea continuă cu studierea evenimentelor care au dus la constituirea confederaţiei ostrogotice, sub conducerea tribului greuthungilor lui Ermanaric, confederaţie care, în faţa pericolului hunic, a ales alianţa cu acest nou factor politic din regiunea carpato-danubiană. Al treilea capitol, „Bondage and Struggle" (p. 39—66) se ocupă tocmai de situaţia ostrogoţilor în cadrul noii confederaţiei hunice. Pătura conducătoare ostrogotă a adoptat modul de trai hunic, s-a „nomadizat". Aceasta este şi explicaţia caracterului dispersat şi singular al mormintelor princiare din secolul al V-lea. În schimb, populaţia ostrogotă de rînd a continuat convieţuirea cu autohtonii, existînd, probabil, şi cazuri de căsătorii mixte. Autorul consideră că o asemenea situaţie poate fi surprinsă în importanta necropolă de la Botoşani — Dealul Cărămidăriei. De fapt, este greu de precizat apartenenţa etnică a celor înhumaţi acolo. Autorii săpăturilor afirmă că avem de-a face cu autohtoni şi cu o populaţie care practica deformarea craniului (alani sau sarmaţi)[2].

În privința datării tezaurului de la Pietroasele, autorul adoptă teoria lui R. Harhoiu (prima jumătate a sec. al V-lea).

Capitolul al patrulea este consacrat domniei lui Theodoric (489—526) și instaurării stăpînirii ostrogote în Italia și în vestul Peninsulei Balcanice (p. 67—107). Lungul proces de acculturație suferit de societatea germanică a permis integrarea ostrogoților în societatea romană tîrzie, în Italia secolului al VI-lea constituindu-se o „Gothia within Romania" (p. 86). Societatea ostrogotică se polarizează în jurul celei romane, aristocrația apropiindu-se de cea autohtonă, iar masa populației integrîndu-se treptat lumii rurale romanice.

În al cincilea capitol, „The Metamorphosis of Ostrogothic Society" (p. 108—142) este oferită o privire generală asupra evoluției societății ostrogotice, de la stadiul tribal și seminomad către o dezvoltare economică și socială superioară. În această evoluție, un rol important au avut contactele cu lumea greco-romană, venite din Imperiu, din zona Olbiei, dar și din partea populației romane din Dacia. Au crescut dezvoltarea economică, diviziunea socială a muncii, aceste transformări putînd fi surprinse și prin reprezentările de unelte din tezaurul de la Șimleul Silvaniei. Treptat, modul de viață al ostrogoților s-a apropiat de cel al populației romane. Influența romană s-a făcut simțită și în limbă. Toate acestea au pregătit simbioza romano-germanică desfășurată în Italia.

Capitolul al șaselea (p. 143—162) este consacrat religiei, studiindu-se pătrunderea creștinismului mai întîi la vizigoți, pentru care informația este mult mai bogată; de fapt, împrejurările creștinării în rit arian a ostrogoților rămîn obscure. Este cert că acest fapt s-a datorat vizigoților, și autorul presupune că el s-a petrecut în jurul anilor 420—427, convertirea avînd și o motivație politică (sublinierea independenței față de hunii păgîni). În privința creștinismului din Gothia secolului IV, autorul consideră că el a generat două comportări diferite în societatea gotică. Pentru aristocrație, el ar fi reprezentat un pandant al rezistenței de centralizare (și în cazul ei creștinarea ar fi fost mai rapidă — ceea ce este totuși discutabil). În schimb, masele au acceptat foarte încet noua credință. Se presupune de asemenea că atacurile romane din anii 367—369 au putut avea ca efect o slăbire a credinței păgîne și o mai largă convertire la creștinism a vizigoților, ceea ce nu este exclus, avînd în vedere că starea de nesiguranță a contribuit mult la evanghelizarea mulțimilor. Pe de altă parte, adăugăm noi, nu trebuie să exagerăm proporțiile răspîndirii creștinismului printre vizigoți înaintea trecerii lor în Imperiu. E. A. Thompson a arătat că majoritatea creștinilor din Gothia (cîți vor fi fost ei) erau urmașii prizonierilor luați din Imperiu.

Următoarele două capitole se ocupă de evoluția organizării politice (p. 163—183) și a celei militare (p. 184—201), insistîndu-se și aici asupra rolului de model jucat de instituțiile și organizarea militară romană. Nici un alt popor barbar (nici măcar vizigoții) nu a preluat atît de mult din formele instituționale romane. După un capitol consacrat războaielor ostrogoto-bizantine și sfîrșitului dominației ostrogote în Italia (p. 202—215), autorul, într-un epilog, aruncă o privire de ansamblu asupra rolului jucat de ostrogoți în Italia. Dominația lor a permis supraviețuirea unei vieți economice destul de intense, a asigurat papalității o poziție de indepedență, iar cultura romană tîrzie (să nu uităm, este epoca lui Boethius și Cassiodor) a fost și ea sprijinită de Theodoric, cel care a imprimat statului său barbar modelul de organizare roman. În încheiere, dealtfel, se poate spune că întreaga istorie a ostrogoților este un caz rar de sinteză germano-romană.

NOTE

[1] Vezi de ex. K. Horedt, *Un nou aspect al problemei continuității*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 79; R. Vulpe, *Considérations historiques autour de l'évacuation de la Dacie par Aurélien*, în *Dacoromania*, Freiburg, I, 1973, p. 50.

[2] Em. Zaharia, N. Zaharia, *Les Necropoles des IVe—Ve siècles de Botoșani — Dealul Cărămidăriei*, în *Dacia*, *NS*, XIX, 1975, p. 225—226.

Alexandru Madgearu

PHILIPPE ERLANGER, *Isabelle la Catholique*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1987, 286 p.

Deși aparent biografie, celebrul istoric francez a realizat o sugestivă evocare a epopeii creării statului spaniol, completată cu o sagace radiografiere a instituțiilor specifice profilului politică și social al Spaniei pentru mai multe secole. Urmărind traseul existențial al Isabelei de Castilla, născută la 22 aprilie 1451 probabil la Madrigal, Philippe Erlanger reface

atmosfera în care s-a forjat un destin energic, obstinat pînă la fanatism în urmărirea scopurilor care niciodată n-au purtat marca absurdului.

La jumătatea secolului XV Castilla putea să aspire la titlul de tipică reprezentantă a anarhiei feudale. Regele, Enrique IV era incapabil să-şi impună autoritatea asupra unei nobilimi turbulente care acorda un credit minor puterii regale. De fapt Enrique IV de Castilla a fost permanent contestat de aristocraţia care nu ezita să se grupeze în jurul propriului său frate Alfonso care este proclamat rege în 1465. În 1467 Isabel se alătură partidei fidele lui Alfonso dar pentru puţin timp deoarece în 1468 tînărul pretendent (se născuse în 1453) moare în condiţii dubioase, ceea ce în acele vremuri confuze era o regulă. După această dramă Isabel se autoexilează la mănăstirea dominicană Santa Cruz unde îl va cunoaşte pe Tomas de Torquemada, unul din principalii săi consilieri. În fine, foştii partizani ai lui Alfonso au convins-o să se căsătorească cu moştenitorul tronului Aragonului, aceasta nu numai pentru că afinităţile dintre Aragon şi Castilla ofereau garanţiile unei uniuni organice ci şi din spirit de opoziţie faţă de Enrique IV care optase pentru varianta castellano-portugheză. În octombrie 1469 s-a celebrat la Valladolid căsătoria dintre Isabel şi Fernando de Aragon, ambii moştenitori pînă cînd la 12 decembrie 1474 cînd decedează în condiţii neclare Enrique IV şi Isabel se proclamă imediat la Segovia regina Castillei. Uniunii castellano-aragoneze i s-a opus regele Portugaliei care spera să realizeze unitatea iberică în beneficiul său dar bătălia de la Toro (1476) a pus capăt definitiv acestor aspiraţii. Sînt interesante investigaţiile chiar indiscrete ale lui Philippe Erlanger privind posibilitatea lui Enrique IV de a avea urmaşi, mai ales că istoricul francez este convins că partizanii Isabelei au creat o legendă a impotenţei nefericitului rege castellan tocmai pentru a justifica accederea pe tron a Isabelei. Indiscutabil alegerea a fost o redempţiune pentru Spania secolului XV.

Cu o tenacitate uluitoare Isabel s-a dedicat imediat asanării vieţii politice şi sociale a statului, sprijinindu-se pe categoriile care deţineau o poziţie mediană în societatea spaniolă. A obligat marea nobilime să-i presteze omagiul de vasalitate, a reformat Santa Hermandad care avea rol primordial în securitatea internă, a readus ordinele militar-religioase sub autoritatea regală, Cortesurile întrunite la Toledo în 1480 au trecut la codificarea justiţiei şi administraţiei, rezultatul fiind cunoscutele *Ordenanzas Reales* din 1485. Tot sub patronajul ei se trece la reformarea bisericii catolice, riscîndu-se chiar un conflict cu papa. Philippe Erlanger surprinde ezitările Isabelei în utilizarea bulei papale din 1478 prin care se înfiinţa inchiziţia spaniolă. Totuşi ea a cedat elitei conducătoare care era partizana unei politici de unificare religioasă şi rasială, fapt poate explicabil dacă se consideră resentimentele acumulate pe parcursul Reconquistei. În toamna anului 1480 bula a fost publicată şi instituţia nou creată a fost încredinţată lui Torquemada care acum dispunea de prerogative care l-au indispus pe însuşi papa Alexandru VI. Prima victimă a inchiziţiei a fost executată la 4 februarie 1481. Legată de această problematică este chestiunea comunităţii evreieşti din Spania. În 1490 inchizitorii au înscenat descoperirea unui omor ritual şi Torquemada a profitat de acest pretext pentru a solicita expulzarea tuturor evreilor. Edictul regal care ordona evreilor să abandoneze Spania s-a dat la 31 martie 1492, posteritatea urmînd să stabilească proporţiile consecinţelor pe care le-a antrenat o acţiune de această natură. Aceeaşi politică se va aplica şi maurilor care au ripostat printr-o violentă revoltă în 1499—1500. Autorul recunoaşte în aceste manifestări fanatismul religios care a impulsionat-o pe Isabel la luarea unor asemenea decizii.

Dacă eliminarea ultimului bastion arab din Spania, Granada, este opera în general atribuită lui Fernando, girarea întreprinderii lui Cristobal Colon se înscrie în palmaresul Isabelei. În fond Isabel traducea vocaţia maritimă a Castillei în timp ce Fernando era adeptul unei politici continentale care trebuia să transforme Spania într-o putere europeană. În aprilie 1486 Colon, în cadrul primei sale audienţe la regină, şi-a expus planurile care sînt înaintate unui comitet ştiinţific care urma să avizeze. Tocmai în 1490 docentul comitet însărcinat cu examinarea propunerilor lui Colon a dat răspuns negativ. În cele din urmă Colon obţine acordul reginei şi astfel s-au creat condiţiile pentru celebrul eveniment din octombrie 1492 cu adevărat revoluţionar. În 1493 Colon este primit triumfal de regii catolici la Barcelona, consacrare formală a unui act care nu-şi dezvăluise toate implicaţiile. Expediţia lui Colon a fost motivată în primul rînd de raţiuni financiare, astfel încît deşi navigatorul genovez a deziluzionat sub acest aspect, el a continuat să fie sprijinit şi protejat de regina Spaniei. Semnificativ, poate tot ca o emanaţie a spiritului său de religiozitate sublimată, Isabel i-a interzis descoperitorului, cînd acesta pleca în ultima sa călătorie în 1502, să-i transforme pe indigeni în sclavi.

Regii catolici au fost preocupaţi de asigurarea unei descendenţe care să nu mai fie susceptibilă de dubii. S-ar putea susţine că urmaşii regilor catolici au fost urmăriţi de o implacabilă tragedie care s-a repercutat şi asupra evoluţiei ulterioare a Spaniei. Primogeni-

fura cuplului regal a fost Isabel, născută în 1470 şi care se căsătorise potrivit unei convenţii din 1479, cu regele Portugaliei. Fiul acestora Miguel devenind şi moştenitorul Spaniei (după moartea unicului fiu al regilor catolici, Juan, în 1497) ar fi reuşit să realizeze printr-un concurs de împrejurări propice unitatea iberică care eşuase deseori în epocile precedente. Dar la 20 iulie 1500 Miguel moare. Cu cîteva luni mai devreme în Belgia se născuse Carlos, fiul Juanei la Loca (al treilea copil al Isabelei), căsătorită cu Filip cel Frumos.

În toamna anului 1504 starea sănătăţii Isabelei s-a deteriorat încît a fost necesară reglementarea succesiunii prin care Fernando a fost declarat regent pînă la majoratul lui Carlos (totuşi Fernando l-a preferat pe fratele acestuia Fernando, născut în Spania în 1503 şi abia în 1516 s-a decis pentru viitorul Carol Quintul). În preajma morţii Isabel face o lucidă recomandare: menţinerea Gibraltarului cu orice preţ în patrimoniul Spaniei. Finalul s-a produs la 26 noiembrie 1504, trupul reginei fiind înhumat simbolic la Granada. Philippe Erlanger, după ce a descifrat sensurile vieţii si activităţii eroinei sale, este abilitat s-o ierarhizeze în panteonul istoriei spaniole: „Petrus Martyr scria lui Cisneros: „nu cunosc pe nimeni de acelaşi sex, din timpurile vechi sau moderne care să fie demnă să stea lîngă această incomparabilă femeie". Era mult spus. Dar este sigur că istoria oferă puţine exemple de suverană — cea mai mare pe care Spania a cunoscut-o — capabilă să realizeze într-un timp atît de scurt o operă în aparenţă imposibilă şi unde atîţia alţii au eşuat" (p. 260).

Armonizînd clasic informaţia verificată cu transcripţia literară, fără ca literaturizarea să transgreseze demersul ştiinţific, Philippe Erlanger recompune excepţional istoria Spaniei din secolul XV şi începutul secolului XVI.

Ovidiu Bozgan

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București—71247.

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informaţiei cartografice.

Învăţămîntul preuniversitar în evul mediu.

Tratatul de 7 martie 1395: semnificaţia sa politică şi cronologică.

Independenţa Americii Latine, marile puteri europene şi S.U.A.

Nicolae Iorga şi Revoluţia franceză.

Înfiinţarea consulatelor franceze în ţările române şi impactul asupra spiritului românesc.

Consideraţii privind cauzele prăbuşirii Veneţiei.

Problemele învăţămîntului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor şcolare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice româneşti în presa norvegiană.

Oamenii de ştiinţă şi viaţa politică a României.

Renaşterea naţională — fenomen constitutiv al formării României moderne.

Concepţii privind industrializarea ţării în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Promovarea de către specialiştii români a idealului păcii la congresele internaţionale.

Reacţii în România faţă de atacarea Belgiei în 1914.

Un sprijinitor al cauzei unităţii naţionale româneşti în S.U.A.: Theodore Roosevelt.

Legislaţia electorală în România după Marea Unire.

Acţiuni comune ale românilor, cehilor şi slovacilor în lupta pentru recunoaşterea lor internaţională 1916—1920.

Poziţia statelor europene faţă de războiul italo-etiopian văzută de diplomaţia S.U.A.

Opinii ale economiştilor români din perioada interbelică cu privire la încadrarea ţării noastre în circuitul economic internaţional.

Contribuţia Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Naţiunilor Unite.

RM ISSO 567—630

I. P. Informaţia, c. 258

43 356

Lei 15